

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра теорії держави та права**

**ХІІ НАУКОВІ ЧИТАННЯ, ПРИСВЯЧЕНІ
ПАМ'ЯТІ АКАДЕМІКА В.В. КОПЕЙЧІКОВА**

**Матеріали
науково-практичної конференції
(Київ, 17 листопада 2022 року)**

**Київ
2022**

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра теорії держави та права

ХІІ НАУКОВІ ЧИТАННЯ, ПРИСВЯЧЕНІ
ПАМ'ЯТІ АКАДЕМІКА В.В. КОПЕЙЧИКОВА

Матеріали
науково-практичної конференції
(Київ, 17 листопада 2022 року)

Київ
2022

УДК 342 (477) (063)

Редакційна колегія:

Гусарев С.Д. – доктор юридичних наук, професор
Пендюра М.М. – кандидат юридичних наук, доцент
Кривицький Ю.В. – кандидат юридичних наук, доцент
Харченко Н.П. – кандидат юридичних наук

Рекомендовано до друку засіданням кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ від 24 листопада 2022 року (протокол № 7)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їх якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

XII наукові читання, присвячені пам'яті академіка В.В. Копейчикова [Текст]: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 17 лист. 2022 р.) / Редкол.: С. Д. Гусарев, М. М. Пендюра, Ю. В. Кривицький, Н. П. Харченко. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. 210 с.

УДК 342 (477) (063)

© Національна академія внутрішніх справ, 2022

ЗМІСТ

Рекомендації XII наукових читань,
присвячених пам'яті академіка В.В. Копейчикова.....8

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Білозьоров Є.В.

Діяльнісний аспект дослідження інституційного
елемента механізму оборонної функції сучасної держави.....10

Власенко В.П.

Загальна характеристика суб'єктів
публічного права в Україні.....16

Дем'янчук Т.Д.

Етимологія та правовий зміст поняття «тоталітаризм».....22

Корольчук В.В.

Детермінанти злочинності серед військовослужбовців.....27

Кривицький Ю.В.

Правова реформа в межах предметного поля
загальнотеоретичного правознавства.....32

Назаренко О.А.

Теоретико-правова характеристика
громадянського суспільства.....39

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Баранець Л.М.

Наукові підходи щодо визначення мети
правоохоронної діяльності.....43

Баштова О.Г.

Правове регулювання обігу вогнепальної зброї
органами національної поліції.....46

Березівська І.І.

Права дитини в умовах збройного конфлікту.....51

Бесклеткіна М.Ю.

Тлумачення норм права в діяльності
Національної поліції України.....56

Бібаєв М.О.

Правовий режим воєнного стану.....60

Бразалук М.Ю.

Правова держава в умовах воєнного стану:
проблеми та виклики.....64

Бреус А.Ю.	
Конфедерація як форма державного устрою.....	68
Брусило А.В.	
Правоохоронна діяльність щодо невід’ємних прав людини: міжнародні та національні правові норми.....	71
Васківська К.Є.	
Окремі загальнотеоретичні засади правопорядку.....	74
Васюта Ю.В.	
Розслідування кримінальних правопорушень спільними слідчими групами у сфері ювенальної юстиції.....	78
Вітвіцька Н.В.	
Нормативно-правове регулювання поліцейського офіцера громади.....	84
Вітюк Д.В.	
Дипломатична функція держави в умовах воєнного часу.....	87
Жолоб С.Р.	
Сучасні тенденції розвитку правової системи України.....	91
Заславська А.В.	
Громадянське суспільство в умовах воєнного стану.....	94
Захарченко Ю.Є.	
Цифрові права людини.....	100
Іщенко К.С.	
Спортивна теорія походження держави.....	105
Коваль А.І.	
Внесок В. Копейчикова в становленні України як незалежної та правової держави.....	108
Корнійчук А.Р.	
Види та характеристика чинних нормативно-правових актів, що регулюють поліцейську діяльність.....	112
Коршак Л.І.	
Еволюція форм держави в умовах євроінтеграції.....	118

Красівський О.О.	
Особливості функціонування груп реагування патрульної поліції в умовах воєнного стану.....	121
Кривенко В.В.	
Якості суб'єкта превентивної діяльності.....	123
Крікало О.Б.	
Правове регулювання сурогатного материнства в Україні.....	129
Масюк В.В.	
Теоретичний аналіз правотворчості в Україні.....	132
Муратова В.О.	
Психологічна теорія походження держави.....	135
Николайчук В.С.	
Діяльність Національної поліції в умовах військового стану.....	138
Носа І.Ю.	
Право і мораль як регулятори суспільних відносин.....	141
Паламарчук Р.А.	
Оборонна функція сучасної держави.....	146
Поливода Д.В.	
Правоохоронна функція сучасної держави в умовах воєнного стану.....	150
Прохорчук В.М.	
Воєнний стан і права людини.....	153
Роговський Я.С.	
Наукові підходи до інтерпретації поняття «маломобільні групи населення».....	158
Романська В.І.	
Дослідження національної ідеї та громадянського суспільства в працях В.В. Копейчикова.....	162
Савчук А.І.	
Інформаційна безпека в контексті сучасних викликів та появи нових загроз у сфері національної безпеки та оборони України.....	165
Сокол Д.О.	
Громадянське суспільство та правова держава: аспекти взаємодії.....	169

Франчук Ю.О.	
Правова культура у сучасному світі: бути чи не бути?.....	174
Хлівнюк Д.Г.	
Державний гімн як дзеркало народу.....	179
Хохлюк В.Ю.	
Роль права в демократичній державі.....	184
Цяпкало Є.О.	
Законодавство: поняття та зміст.....	188
Черкас К.Ш.	
Деякі зауваги до прав людини під час дії мирного та воєнного стану в Україні.....	191
Шевчук Є.В.	
Демократія як основа правової держави.....	195
Щербина Є.С.	
Система законодавства: тенденції розвитку та напрями вдосконалення.....	200
Якуніна А.С.	
Правовий вплив та правове регулювання: ознаки та співвідношення.....	206

КОПСИЧИКОВ
ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ
(17.11.1923 – 09.06.2002)

вчений-правознавець, засновник наукової школи прав людини та їх забезпечення в діяльності правоохоронних органів Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України

РЕКОМЕНДАЦІЇ

XII наукових читань, присвячених пам'яті академіка В.В. Копейчикова

17 листопада 2022 р. кафедра теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ провела для здобувачів вищої освіти XII наукові читання, присвячені пам'яті Володимира Володимировича Копейчикова (17.11.1923 – 09.06.2002), доктора юридичних наук, професора, дійсного члена Академії правових наук України, Заслуженого діяча науки і техніки України. Читання продовжили добру традицію щорічних наукових заходів, започаткованих кафедрою у 2010 році, з метою увічнення пам'яті та популяризації наукового доробку академіка В.В. Копейчикова. У роботі XII наукових читань взяли участь здобувачі вищої освіти та науково-педагогічні працівники академії.

В освітньо-науковій сфері Володимир Володимирович відомий як видатний учений, визнаний педагог, талановитий організатор наукової діяльності, один із провідних вітчизняних фахівців у галузях загальнотеоретичного правознавства, конституційного права. Академік В.В. Копейчиков успішно працював над різними правовими та державними проблемами, але найбільший внесок зробив у розробку таких теоретико-правових і конституційно-правових питань як: права людини, конституційний механізм захисту прав і свобод людини та громадянина, забезпечення правового статусу особи в діяльності правоохоронних органів, правова держава, механізм держави, громадянське суспільство, місцеве самоврядування, конституційний процес в Україні та ін.

Наукові читання пройшли в теплій, дружній обстановці в душі конструктивної дискусії з поміркованою полемікою. Особливу увагу організатори та учасники заходу приділили життєвому шляху і творчому доробку В.В. Копейчикова. Учасники зібрання обмінялися думками з низки актуальних проблем держави та права, а саме: сутність, принципи, функції, механізм, форма сучасної держави, її взаємозв'язок і взаємодія з громадянським суспільством, природа права як особливого соціокультурного феномена та інших юридичних явищ і

процесів. Серед виступів, які викликали підвищений інтерес, варто виокремити доповіді Інни Березівської на тему: «Права дитини в умовах збройного конфлікту», Анастасії Корнійчук – «Види та характеристика чинних нормативно-правових актів, що регулюють поліцейську діяльність», Лесі Коршак – «Еволюція форм держави в умовах євроінтеграції», Данила Поливоди – «Правоохоронна функція сучасної держави в умовах воєнного стану», Аліни Савчук – «Інформаційна безпека в контексті сучасних викликів та появи нових загроз у сфері національної безпеки та оборони України», Юлії Франчук – «Правова культура у сучасному світі: бути чи не бути?».

За результатами XII наукових читань, присвячених пам'яті академіка В.В. Копейчикова, рекомендовано:

– використати окремі положення тез доповідей, що висвітлені під час наукового заходу, при розробці та вдосконаленні навчально-методичних матеріалів для навчальних дисциплін «Теорія держави та права», «Юридична деонтологія», «Поліцейська деонтологія», «Юридична компаративістика»;

– у майбутньому при дотриманні відповідних вимог, передбачених Порядком видачі диплома про вищу освіту з відзнакою в Національній академії внутрішніх справ, враховувати опубліковані тези доповідей у цьому збірнику матеріалів як одну з підстав для отримання диплома з відзнакою.

Оргкомітет

*Білозьоров Євген Вікторович,
заступник директора навчально-
наукового інституту № 2 Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент*

ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЕЛЕМЕНТА МЕХАНІЗМУ ОБОРОННОЇ ФУНКЦІЇ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Стратегічний курс на набуття повноправного членства у Північноатлантичному союзі, який визначений і закріплений у Конституції України, набув конкретних обрисів у Стратегії національної безпеки України [1] і Стратегії воєнної безпеки України [2]. Для зміцнення особливого партнерства з НАТО та набуття повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору Україна планує: досягти у максимально стислі строки достатньої взаємосумісності Збройних Сил України та інших складових сектору безпеки і оборони з відповідними структурами держав Альянсу; суттєво активізувати реформи у рамках імплементації річних національних програм під егідою Комісії Україна – НАТО [1].

Особливого значення ці задачі набувають в умовах сучасних подій військового, економічного, енергетичного та політичного протистояння, що відбуваються в Україні протягом останніх років за участі Російської Федерації. Повномасштабним вторгненням російської армії 24 лютого 2022 року розпочався наступний етап російсько-українського збройного конфлікту, який триває з 2014 року. У такій боротьбі Україна відстоює свій цивілізаційний вибір, приналежність до європейської цивілізації та пріоритетності прав і свобод людини, що виступають основою цивілізованого світу.

Метою статті є здійснення методологічної характеристики інституційного елемента механізму оборонної функції сучасної держави в умовах її захисту від реальних та потенційних загроз.

На основі узагальнення думок науковців, які досліджували окремі аспекти здійснення оборонної функції держави, варто констатувати, що під поняттям «оборона» необхідно розуміти комплекс політичних, економічних, екологічних, воєнних, соціальних і правових заходів щодо забезпечення незалежності, територіальної цілісності, захисту інтересів держави і мирного життя народу України [3, с. 468].

На переконання В.Б. Авер'янова, термін «оборона України» охоплює систему різноманітних суспільних відносин, які виникають у процесі діяльності держави із забезпечення її здатності в разі збройної агресії або збройного конфлікту, практичного здійснення військового захисту держави, включаючи використання Збройних Сил України, у разі агресії проти неї, а також під час виконання завдань, що передбачені міжнародними договірними обов'язками держави [4, с. 366].

Заслугує на увагу позиція В.В. Сокурєнка про те, що оборона держави – це вид діяльності держави, що полягає у збройному захисті, цілісності й недоторканності її території щодо зовнішніх і внутрішніх військових загроз, а також у підготовці до здійснення такого захисту. Оборона відіграє досить важливу роль у забезпеченні суверенітету держави та охоплює широкий спектр організаційних, економічних, соціальних, правових, науково-технічних й інших заходів [5, с. 165].

Досліджуючи мету та завдання оборони як сфери діяльності держави, необхідно також проаналізувати законодавче визначення цього поняття. У ст. 1 Закону України «Про оборону України» [6] зазначено, що оборона України – це система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

Таким чином, можна стверджувати, що для реалізації оборонної функції як важливого напрямку діяльності держави

створюються спеціальні органи й організації (інституції), які на професійній основі та відповідно до правових основ повинні забезпечити дієвий захист суверенітету та територіальної цілісності. Однак, це зовсім не означає, що самі громадяни позбавляються можливості захищати в будь-який законний спосіб свої права та свободи, активно домагатися виконання державними органами покладених на них завдань та сприяти їм у цьому. Більш того, одним із головних напрямів державної політики в Україні є широке залучення громадськості до участі в державних справах взагалі та в оборонній сфері, зокрема. Так, в п. 8 ст. 1 Закону України «Про основи національного спротиву» [7] закріплено, що національний спротив – це комплекс заходів, які організуються та здійснюються з метою сприяння обороні України шляхом максимально широкого залучення громадян України до дій, спрямованих на забезпечення воєнної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави, стримування і відсіч агресії та завдання противнику неприйнятних втрат, з огляду на які він буде змушений припинити збройну агресію проти України.

Зважаючи на означене, проблема національної безпеки та оборони постає як надзвичайно актуальна, першочергова, що потребує теоретичного та практичного вирішення. Це зумовлює нагальну потребу напрацювання єдиної системи теоретико-методологічних знань про інституційний елемент механізму оборонної функції сучасної держави на основі діяльнісного підходу.

До інституційного (організаційного) елементу механізму здійснення оборонної функції держави відносяться суб'єкти (органи та організації), які спеціально уповноважені здійснювати на професійній основі та відповідно до законодавства із застосуванням правових засобів і способів діяльність, направлену на підготовку до збройного захисту та захисту держави у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

Потрібно зазначити, що оборонна функція держави здійснюється, фактично, всіма суб'єктами оборонної діяльності. З метою уніфікації всіх суб'єктів здійснення оборонної діяльності, у чинному законодавстві запроваджено поняття

«сектор безпеки та оборони». Так, в п. 16 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» [8] зазначено, що сектор безпеки і оборони – це система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України.

Згідно з чинним законодавством України структура сектору безпеки і оборони включає в себе компоненти, які розмежовуються відповідно до свого функціонального призначення та юридичної природи. Зокрема, сектор безпеки і оборони України складається із елементів: 1) сили безпеки та оборони; 2) оборонно-промисловий комплекс; 3) громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Необхідно звернути увагу й на те, що інституційно складові сектору безпеки та оборони України належать як до державного апарату, так і до інститутів громадянського суспільства [9, с. 79].

До інституційного (організаційного) елементу механізму здійснення оборонної функції держави належить Національна гвардія України, яка має правовий статус військового формування з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України. Відповідно до Закону України «Про національну гвардію України» [10], вказане військове формування призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадської безпеки і порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення

терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій.

Національна гвардія України бере участь у взаємодії зі Збройними Силами України у відсічі збройній агресії проти України та ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони [10].

У межах здійснення оборонної функції певна роль належить Державній прикордонній службі України, яка відповідно до ст. 1 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» [11] здійснює завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні. До того ж, вона може брати участь у боротьбі з організованою злочинністю та здійснювати протидію незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів [12, с. 204].

З огляду на те, що Державна прикордонна служба України входить до єдиної структури сектору безпеки і оборони України, на неї покладатимуться завдання із координації діяльності військових формувань та відповідних правоохоронних органів, пов'язаної із захистом державного кордону України та пропуску до тимчасово окупованої території і з неї, а також діяльності державних органів, що здійснюють різні види контролю при перетинанні державного кордону України та пропуску до тимчасово окупованої території і з неї або беруть участь у забезпеченні режиму державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон України та в контрольних пунктах в'їзду – виїзду [11].

Окрім зазначених інституцій, інші органи, які входять до сектору безпеки і оборони, також здійснюють систему важливих функцій, які відповідають сутності оборонної діяльності держави.

Таким чином, можна виокремити, що дослідження інституційного елемента механізму оборонної функції сучасної держави через призму діяльнісного підходу має не тільки теоретичне, а й безпосередньо практичне значення, оскільки

спрямоване на формування суб'єктів оборонної діяльності, їх цілей та завдань, механізмів захисту національних інтересів України та є основою для планування і реалізації державної політики у сфері національної безпеки та оборони.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. №392/2020 «Про Стратегію національної безпеки України». URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 23.11.2022).

2. Указ Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021 «Про Стратегію воєнної безпеки України». URL : <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (дата звернення: 23.11.2022).

3. Адміністративне право України : підруч. / В. М. Гарашук та ін. / За ред. Ю. П. Битяка. Київ : ЮрінкомІнтер, 2006. 544 с.

4. Адміністративне право України. Академ. курс : підруч. у 2 т. Т. 2 Особлива частина / ред. кол. В. Б. Аверьянов (голова) та ін. Київ. : Юрид. думка. 2005. 624 с.

5. Сокурєнко В. Оборона як ефективний засіб забезпечення безпеки суспільства та держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 159-166.

6. Закон України «Про оборону України» від 05 грудня 1991 р. № 1932-ХІІ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 29.09.2022).

7. Закон України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 р. № 1702-ІХ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення: 23.11.2022).

8. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 23.11.2022).

9. Александров В. М. Сектор безпеки і оборони України в механізмі реалізації оборонної функції держави. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 78-82.

10. Закон України «Про національну гвардію України» від 13 березня 2014 р. № 876-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення: 23.11.2022).

11. Закон України «Про Державну прикордонну службу України» від 03 квітня 2003 р. № 661-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 23.11.2022).

12. Саковський А. А. Особливості взаємодії оперативних підрозділів і слідчих при документуванні незаконного переправлення осіб через державний кордон України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 4. С. 200-205.

Власенко Валерій Павлович,
*доцент кафедри теорії держави та
права Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

У державі, де визнається і діє принцип верховенства права, важливим питанням є ефективна діяльність суб'єктів права, діяльність яких спрямована на забезпечення реалізації публічного інтересу. Такий інтерес може бути визначений як прагнення забезпечити блага, які мають загальносуспільну вагу, тобто блага, що є важливими не для однієї окремої особи, а для значної кількості людей та держави [1].

Юридична енциклопедія містить визначення поняття «суб'єкт права», відповідно до якого суб'єктами права є учасники правовідносин як носії юридичних прав і обов'язків, якими можуть бути фізичні або юридичні особи, які наділені правосуб'єктністю, тобто можливістю і здатністю бути суб'єктами правовідносин з усіма правовими наслідками [3].

Критерієм зарахування до суб'єктів публічного права М. Й. Вільгушинський визначає наявність заснованої на нормах

публічного права можливості суб'єктів публічної влади видавати юридичні акти та вчиняти дії, спрямовані на забезпечення реалізації публічного інтересу [4, с. 13]. У джерелах з теорії права поняття публічне право розуміється як система норм, предметом регулювання яких є відносини у сфері реалізації публічних (суспільних і державних) інтересів суб'єктів права за допомогою імперативного методу [14].

Діяльність щодо забезпечення реалізації публічного інтересу здійснюється органами державної влади (у тому числі без статусу юридичної особи), органами місцевого самоврядування, їх посадовими чи службовими особами, іншими суб'єктами при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, або наданні адміністративних послуг [5, П. 7, Ч. 1 СТ. 4].

Виходячи зі змісту поняття публічного права та нормативних положень, що містяться у чинних нормативно-правових актах, спробуємо охарактеризувати суб'єктів публічного права в Україні.

Так, одним із численних груп суб'єктів публічного права є держава та всі органи держави (у тому числі без статусу юридичної особи), основним змістом діяльності яких є здійснення державного управління. Органами державної влади без статусу юридичної особи відповідно до ч. 2 ст. 21¹ Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» є територіальні органи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, та центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, утворюються без статусу юридичної особи та є органами державної влади [12].

Поряд із органами виконавчої влади до реалізації норм публічного права, задіяні й інші суб'єкти, які організаційно не входять до системи органів виконавчої влади. Зокрема, юридичні особи публічного права (наприклад, державні підприємства, навчальні заклади, створені державою (ч. 2 ст. 167 Цивільного кодексу України), навчальні заклади, створені Автономною Республікою Крим (ч. 2 ст. 168 ЦК України), комунальні підприємства, спільні комунальні

підприємства, навчальні заклади, створені територіальними громадами (ч. 2 ст. 169 ЦК України) [15].

У ч. 2 ст. 81 ЦК України зазначено, що юридичною особою публічного права визначається юридична особа, яка створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим чи органу місцевого самоврядування [15].

В. І. Борисова визначає публічних юридичних осіб через мету їх діяльності як публічно-правові утворення (органи державної влади, органи місцевого самоврядування, державні підприємства, державні установи тощо), що мають на меті державні інтереси, тобто визнані державою і забезпечені правом інтереси соціальної спільноти, задоволення яких слугує неодмінною умовою і гарантією її існування і розвитку [2].

Органи місцевого самоврядування виступають суб'єктом публічного права здійснюючи муніципальне управління. До суб'єктів цієї групи, відповідно до п. 7, ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України, також належать посадові чи службові особи органів місцевого самоврядування [5].

Законом України «Про адміністративні послуги» визначено коло суб'єктів, які можуть надавати адміністративні послуги. До таких суб'єктів належать й органи місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування як форма народовладдя отримало закріплення в ст. 5 Конституції України, згідно з якою народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [6]. З цього конституційного положення прямо випливає, що місцеве самоврядування посідає окреме місце в політичній системі (в механізмі управління суспільством та державою) і його слід розглядати як окрему форму реалізації народом належної йому влади. Таке становище місцевого самоврядування в політичній системі дозволяє його характеризувати як самостійну (поряд з державною владою) форму публічної влади – публічну владу територіальної громади [13].

У ст. 140 Конституції України місцеве самоврядування визначено як право територіальної громади самостійно

вирішувати питання місцевого значення, котре здійснюється нею як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування [6]. Згідно із ч. 2 ст. 16 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» органам місцевого самоврядування, крім власних повноважень, можуть надаватися окремі повноваження органів виконавчої влади, у здійсненні яких вони є підконтрольними відповідним органам виконавчої влади [10].

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» посадовою особою місцевого самоврядування є особа, яка працює в органах місцевого самоврядування, має відповідні посадові повноваження щодо здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій і отримує заробітну плату за рахунок місцевого бюджету [11]. Дія цього Закону не поширюється на технічних працівників та обслуговуючий персонал органів місцевого самоврядування.

У ч. 3 ст. 18 Кримінального кодексу України зазначено, що службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом [7].

Окрім зазначених суб'єктів публічного права у ст. 1 Закону України «Про адміністративні послуги» визначено інших суб'єктів публічного права (державний реєстратор, суб'єкт державної реєстрації), що уповноважені відповідно до закону надавати адміністративні послуги [8].

Згідно із п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та

громадських формувань» державний реєстратор юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань – особа, яка перебуває у трудових відносинах з суб'єктом державної реєстрації, нотаріус [9].

Відповідно до п. 14 ч. 1. ст. 1 цього Закону суб'єктами державної реєстрації є: Міністерство юстиції України – у разі державної реєстрації політичних партій, всеукраїнських професійних спілок, їх об'єднань тощо; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації – у разі державної реєстрації юридичних осіб – релігійних організацій; територіальні органи Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі – у разі державної реєстрації первинних, місцевих, обласних, регіональних та республіканських професійних спілок, їх організацій та об'єднань та ін.; виконавчі органи сільських, селищних та міських рад, Київська та Севастопольська міські, районні, районні у містах Києві та Севастополі державні адміністрації, нотаріуси – у разі державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців [9].

Таким чином, до ознак суб'єкта публічного права можна віднести:

- мету створення та діяльності, якою є забезпечення реалізації публічного інтересу;

- створення суб'єкта публічного права та його функціонування не залежить від приватної волі та приватного інтересу особи;

- утворюються в установленому нормами публічного права порядку;

- суб'єкти публічного права уповноважені здійснювати правотворчу, нормотворчу, правозастосовну та іншу діяльність у сфері публічного права;

- діяльність суб'єктів публічного права полягає у забезпечення реалізації державного управління та виконанні покладених на них Конституцією України чи законами завдань.

Отже, суб'єкти публічного права – це учасники публічно-правових відносин, що створюються у визначеному нормами публічного права порядку з метою забезпечення реалізації публічного інтересу, які за для досягнення цієї мети наділяються повноваженнями здійснювати правотворчу, нормотворчу, правозастосовну та іншу соціально значущу діяльність у сфері публічного права.

Список використаних джерел

1. БАНЧУК О.А. ПІДСТАВИ РОЗМЕЖУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ. *ПУБЛІЧНЕ ПРАВО*. 2011. № 2. С. 143-151.

2. Борисова В. І. До проблем участі публічних юридичних осіб в цивільних правовідносинах [Текст]. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Трансформація відносин в Україні: організаційно-правові та економічні проблеми” (м. Одеса, 15 травня 2003 р.). Одеса : ОНУ МОНУ, Астропринт, 2003. С. 7-8.

3. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю70 Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 5: П – С. 736 с.

4. Вільгушинський М.Й. До питання про сутність та зміст категорії «суб'єкт владних повноважень». *Віче*. 2013. № 12. С. 10–14.

5. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 2747-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

7. Кримінального кодексу України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

8. Про адміністративні послуги : Закон України від 06.12.2012 № 5203-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>

9. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>

10. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

11. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закону України від 07.06.2001 № 2493-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>

12. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>.

13. Світличний О.П. Щодо вдосконалення діяльності виконавчих органів у галузі земельних відносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 9. С. 153–155.

14. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С.Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

15. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

*Дем'янчук Тетяна Дмитрівна,
докторант Національної академії
внутрішніх справ,
кандидат історичних наук, доцент*

ЕТИМОЛОГІЯ ТА ПРАВОВИЙ ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ТОТАЛІТАРИЗМ»

Впродовж останніх років в Україні відбувається злет демократичних ідеалів та ліберального типу правової ідеології. Для посттоталітарної держави, ці явища є закономірними та винятково позитивними. Однак позитивна трансформація

суспільної свідомості не відбудеться без участі науки. Особлива роль у цих процесах належить правовій науці, в якій є чимало дискусійних питань, які насамперед стосуються нашого радянського минулого. Повномасштабне військове вторгнення Росії 24 лютого 2022 року пришвидшило процеси перегляду рудиментних і стереотипних наукових концепцій, що стосувалися особливостей розвитку української державності в 1919 – 1991 рр. й визначення характеру радянського правового режиму. Як наслідок, в умовах формування соціальної правової держави, доцільно чітко визначити зміст і суть тоталітаризму, що мав місце впродовж зазначеного періоду, встановити способи його реалізації через органи державної влади, а також правову систему. Це, на нашу думку дозволить швидше подолати правові пережитки радянської епохи, кваліфікувати радянський правовий режим, як тоталітарний, продемонструвати не тільки масштаби порушень прав людини в СРСР, а й вказати на планові дії влади стосовно обмеження національних і політичних прав українців. Важливо також зрозуміти місце і роль окремих органів влади, зокрема правоохоронних, які в більшості випадків виступали інструментом тиску на громадян, що не поділяли офіційну державну ідеологію. Вивчення тоталітаризму важливе й з огляду на те, що й впродовж останніх десятиліть в Україні мали місце встановлення окремих елементів тоталітаризму.

Саме поняття «тоталітаризм» є відносно новим. Вперше, його використали 1923 р. в Італії саме для характеристики правового режиму Б.Мусоліні, а наукове трактування термін отримав у 1952 р., коли в його зміст вкладали наступне: «закрита і нерухома соціокультурна і політична структура, в якій будь-яка дія – від виховання дітей до виробництва й розподілу товарів – спрямовується і контролюється з єдиного центру» [3]. Впродовж наступних років, відомі політологи та філософи, зокрема Р.Арон, Х.Аренд, З.Бжезинський, К.Поппер та інші, активно досліджували суть тоталітаризму. Як наслідок, традиційними рисами тоталітаризму прийнято вважати: 1) монополію однієї політичної сили (партії); 2) домінування єдиної правової ідеології, що стає державною і загальнообов'язковою; 3) контроль з боку держави за засобами

переконання; 4) політизація та ідеологізація суспільства; 5) репресії та терор, як основні інструменти досягнення контролю над суспільством [4, с. 72].

Ми погоджуємося із наведеними ознаками, однак, з правової точки зору їх необхідно конкретизувати і систематизувати більш детально. Насамперед, потрібно зауважити, що тоталітаризм відрізняється не тільки від демократії, а й від диктатури та тиранії. Тому, на нашу думку, доцільно виокремити такі характерні риси тоталітарної держави:

- відбувається зміна всіх попередніх політичних інститутів, а основним завданням нових – є руйнування правових, соціальних та політичних традицій;

- усі ресурси держави спрямовуються на реалізацію її ідеології, а противники державної ідеології визнаються ворогами держави;

- реалізація атрофованого поняття народовладдя, коли державна політика здійснюється на основі тотальної народної підтримки (досягнення останньої відбувається через терор, придушення інакодумства, опозиції);

- повне заперечення політичної конкуренції, опозиції, в тому числі й в середовищі правлячої партії.

Варто зауважити, що єдиною ідеологічною основою тоталітарної держави є прагнення до мети, однак досягнення мети ніколи не можна визнати. Тому тоталітарна держава характеризується постійною боротьбою з внутрішніми та зовнішніми ворогами, що в свою чергу аргументує наявність репресивного державного апарату й правоохоронної системи, яка покликана не стільки слідкувати за дотриманням законності та правопорядку, а здійснювати примус проти власного народу. Як результат, для тоталітарної держави традиційним є організоване насильство, яке виправдовується відданістю державній ідеології та потребою досягнення державної мети (у випадку СРСР відбувалася систематична зміна офіційної державної ідеології стосовно побудови комунізму, соціалізму, розвиненого соціалізму). Практичним наслідком реалізації подібної державної політики було те, що цілі соціальні прошарки та групи людей перетворювалися на противників держави, переслідувалися і навіть фізично знищувалися.

В цьому контексті держава надавала необмежені права владним інституціям, що формували правоохоронну та кримінально-виконавчу систему.

Одночасно, слід вказати на ще одну ознаку тоталітарної держави, яка відрізняє її від поліцейської. У останній, правоохоронні органи діють у відповідності до правил і послідовних процедур, натомість у тоталітарній державі правоохоронні органи діють не зважаючи на закони і правила. Більше того, їх дії навмисно непередбачувані [5]. Державний апарат та владні інституції в тоталітарній державі підпорядковані волі єдиного керівника, а чинні норми права не завжди є визначальними. Яскравим прикладом в цьому випадку може бути союзна конституція 1936 р., яка так і не стала основою радянського законодавства, адже монополія у цій царині належала безпосередньо Й.Сталіну, який виступав останнім арбітром у тлумаченні марксизму-ленінізму-сталінізму і тлумачив норми права на власний розсуд [5].

Ще однією особливістю тоталітарної держави є повне пригнічення або ліквідація громадянських інституцій [1, с. 14]. Як наслідок органи влади не відчувають жодної опозиції від суспільства, а пересічні громадяни втрачають будь-який інтерес до суспільно-політичних процесів, що відбуваються. В кінцевому випадку абсолютно нівелюється ідентичність особистості, індивідуальні потреби змінюються на масові (класові), а всі дії держави чи органів державної влади сприймаються як догма. У поєднанні з розгалуженим силовим апаратом, правоохоронною, кримінально-виконавчою системою, тоталітарна держава не тільки контролює суспільство, а й визначає вектор його розвитку.

Якщо говорити про радянське минуле України, то СРСР загалом і УРСР зокрема, були тоталітарними державами, адже мали усі класичні атрибути тоталітаризму: 1) концентрація влади в одному центрі (юридично в СРСР був диктат комуністичної партії, але керівник партії мав формальну зверхність над всіма і був практично одноособовим диктатором, як скажімо Й.Сталін); 2) основною опорою влади були силові або правоохоронні органи, завданням яких було не забезпечення правопорядку, а придушення опозиції та обмеження соціальних

заходів, які можуть спровокувати опозиційні настрої; 3) центральна влада не мала жодних, навіть формальних механізмів зовнішнього контролю і не обмежувалася жодними правовими нормами, а отже – була абсолютистською.

Ну і визначальною рисою тоталітарної держави, є те, що вона заради власної легітимізації, копіює усі атрибути неавтократичних режимів – конституцію, законодавчий орган, судову, правоохоронну, кримінально-виконавчу системи, тощо. Однак роль і функції цих інституцій кардинально відрізняються від традиційних. Вони насамперед є інструментом примусу й засобом забезпечення диктатури партії чи конкретної особи. Вони виступають основним інструментом боротьби з опозицією, контролюють рівень суспільної свідомості, не допускають розвиток громадянського суспільства.

Підсумовуючи, можна зауважити, що впродовж ХХ ст. існувало три основні форми тоталітаризму: італійський фашизм, німецький – націонал-соціалізм та радянський соціалізм (комунізм) [2, с. 271]. Натомість події останніх місяців дозволяють говорити про ще одну форму тоталітаризму – російський «рашизм», який, як і три вищезазначені, характеризується виразним внутрішнім авторитаризмом, диктатом однієї політичної сили, нівелюванням розвитку реальної політичної конкуренції та опозиції. Окрім того, російський «рашизм», так само, як і фашизм, націонал-соціалізм та соціалізм (комунізм) намагаються ліквідувати демократичні режими сусідніх країн.

Список використаних джерел

1. Бондарева К. Трансформації права та його інститутів у тоталітарних політичних режимах. *Юридична Україна*. 2012. № 10. С. 11–16.
2. Калиніна А. О. Виникнення тоталітаризму: умови формування та типологія. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 51. С. 264-272.
3. Кульчицький С. В. Тоталітаризм. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/>.

4. Тарасюк В. Ю. Різноманітність правових систем у тоталітарному і демократичному суспільствах. *Часопис Київського університету права*, 2020. Вип. 3. С. 71-74.

5. Totalitarianism and autocracy. The Editors of Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/totalitarianism/Totalitarianism-and-autocracy/>

Корольчук Віктор Володимирович,
т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ДЕТЕРМІНАНТИ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Антропологічні причини та умови злочинності військовослужбовців полягають у наступному: а) підвищення рівня злочинності в країні в цілому спричинило його збільшення і в армії; б) руйнування деяких позитивних елементів підготовки молоді до обов'язкової військової служби, що зберігається, призводить до хронічного некомплекту новобранців за заклик, значна частина яких хворі. При цьому, відповідно до Положення про військово-лікарську експертизу, за заклик дозволяється приймати на військову службу навіть осіб, які мають різні психічні захворювання; в) у Збройних Силах та інших військових формуваннях зосереджена молодь, якій властива більш висока конфліктність, а її освітній та морально-правовий рівень нижчий, ніж у молоді в країні в цілому, що підвищує криміногенність молоді, яка проходить військову службу; військовослужбовці, які проходять військову службу на заклик, відірвані від своїх близьких, звичних умов життя, праці та відпочинку, що нерідко є соціально-психологічною основою кримінальних мотивацій; поведінка військовослужбовців, їхнє життя, побут та відпочинок максимально регламентовані, що

породжує додаткову внутрішню напруженість, яка часто дозволяється шляхом скоєння протиправних дій; сфера дії кримінального права у військових формуваннях набагато ширша, оскільки військовослужбовці несуть відповідальність не лише за загальнокримінальні, а й за військові злочини, питома вага яких становить понад половину. Умови проходження військової служби на заклик дозволяють порівнювати ці умови з місцями позбавлення волі. Крім того, дозволено приймати на військову службу раніше засуджених осіб, у тому числі тих, що відбували покарання у вигляді позбавлення волі, які вносять кримінальні традиції до військових взаємин; г) окрема група причин та умов являє собою конкретні недоліки в управлінській, організаційній, дисциплінарній та виховній діяльності командирів та начальників; д) додатковими причинами є соціально-економічні явища та процеси, коли матеріальні потреби військовослужбовців лише в найнеобхіднішій мірі задовольняються державою; е) недостатня соціальна зрілість та психічний розвиток молодих військовослужбовців є благодатним ґрунтом для негативних поглядів, традицій та звичок минулого.

Поширенню цих поглядів особливо сприяють раніше засуджені, схильні до пияцтва, розбещеності та недисциплінованості. Дослідження наркотизму та алкоголізму як причин та умов злочинності військовослужбовців, призводить нас до наступних висновків: а) однією з причин скоєння злочинів військовослужбовцями є наркоманія та зловживання спиртними напоями. Поширення наркоманії в армії є наслідком та відображенням процесів, що відбуваються у суспільстві. Кількість новобранців, схильних до вживання спиртних напоїв та наркотиків, з кожним роком зростає; в) наркомани задоволення своєї згубної пристрасті, не замислюючись, можуть вчиняти правопорушення. Попит на наркотики, їхня дорожняча породжують у військах зростання корисливої та насильницької злочинності. У структурі злочинності військовослужбовців неухильно зростає частка злочинів, скоєних військовослужбовцями у стані наркотичного сп'яніння, причому злочинів як загальнокримінальних, і спрямованих проти встановленого порядку проходження

військової служби; г) споживання наркотиків у Збройних Силах та інших військових формуваннях поширене, головним чином, серед особового складу, що проходить військову службу на заклик. Проблема наркоманії в армії тісно пов'язана із зростанням злочинності серед допризовників, які найчастіше продовжують споживати наркотики в умовах військової служби; д) за багатьма параметрами військові підрозділи представляють сприятливе середовище поширення наркоманії. Потрапляючи до умов, за яких відсутні наркотики, наркомани змушені гуртуватися в групи для їх придбання. На нові труднощі, які у умовах проходження служби, молоді люди нерідко реагують прийомом наркотиків; е) серед офіцерів дуже гостро постає проблема вживання спиртних напоїв. Фактичне схвалення мікросоціальним середовищем питної практики значною мірою формує ставлення-установку на прийняття спиртних напоїв, пояснює частково ту «природність» у вживанні алкоголю, яка за інших рівних умов виділяє цю професійну групу; ж) цілком особливе місце займає проблема наркотизації військовослужбовців, що у бойових діях, і навіть тих, які раніше перебували у бойовій обстановці. Кількість військовослужбовців, які зазнають впливу несприятливих факторів бойової обстановки, значно збільшується за рахунок людей, які несуть службу в гарячих точках, у яких пристрасть до наркотиків продовжує відчуватися і в подальшому. Психічний стан військовослужбовців, які виконують миротворчі функції, безпосередньо залежить від тривалості перебування у зонах небезпеки; з) у військових статутах проблемі алкогольного та наркотичного сп'яніння приділяється чимало місця. Водночас конкретних заходів впливу на військовослужбовців, які вживають на службі спиртні напої та наркотики, не визначено.

Також видається нелогічною відсутність самого факту зберігання алкогольних напоїв і, особливо, наркотиків, як грубої дисциплінарної провини. Нестатутні відносини та інші насильницькі дії між військовослужбовцями, як причини та умови злочинності військовослужбовців, зумовлені такими обставинами:

а) багато криміногенних ситуацій походять від неправильних дій самих потерпілих, коли вони провокували

начальників застосування насильницьких форм впливу, рукоприкладства, знущань. Самі начальники найчастіше спочатку застосовують педагогічно неприйнятні, нетактовні, насильницькі та інші неправомірні дії. Ці дії можуть викликати хворі реакції підлеглих і є приводом до скоєння злочинів; б) масштаби та наслідки «дідівщини» досі належним чином не досліджені. Насправді це лише один із проявів неформальних соціальних відносин, неформальних ієрархій, що існують від шкіл до місць позбавлення волі. Безперечно, колишні засуджені до позбавлення волі, покликані на дійсну військову службу, приносять до армії порядок «зони»; в) найбільш поширені злочинні дії військовослужбовців, пов'язані з порушеннями статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями, засновані на культурі сили та виглядають наступним чином: нанесення побоїв чи інше насильство; примушення до виконання чужої роботи; здирництво грошей, речей, продуктів харчування, обмундирування шляхом насильства або під загрозою застосування насильства; жорстоке поводження або систематичне приниження особистої гідності військовослужбовця; катування (систематичне нанесення побоїв чи інші дії, які мають характер катування); тілесні ушкодження, що спричинили заподіяння потерпілому середньої тяжкості або легкої шкоди здоров'ю; тілесні ушкодження, що спричинили заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю; самовільне відлучення або самовільне залишення частини на ґрунті нестатутних відносин; г) неформальні взаємини призводять до того, що нерідко ухиляються від військової служби військовослужбовці, які зазнали насильства, знущань з боку товаришів по службі або окремих командирів, з грубим утиском їх прав і людської гідності. У цьому нерідко органи попереднього розслідування і суди не з'ясовують мотиви скоєння злочинів, які з нестатутних відносин чи з насильницьких дій із боку командирів, у результаті військовослужбовця може бути необґрунтовано притягнуто до кримінальної відповідальності; д) важливим залишається відсутність реальної протидії організації та діяльності неформальних злочинних груп, що призводить до скоєння різних правопорушень, у тому числі злочинів, військовослужбовцями-учасниками цих груп. скоєння злочинів,

особливо пов'язаних з нестатутними відносинами, що впливають із кримінальної субкультури, яка привноситься до армії раніше судимими, а також утримуються в слідчих ізоляторах. На підставі отриманих результатів пропонується так званий кримінологічний портрет засудженого військовослужбовця: молодий чоловік 18-21 року, який проходить військову службу на заклик, холостий, з початковою або основною загальною освітою, рядового складу, який проходить службу у військах Міністерства оборони, вчинив злочин у вигляді самовільного залишення частини або місця служби через складні нестатутні відносини з товаришами по службі та командуванням частини, що виражалися в нанесенні йому побоїв або іншого насильства, примушення до виконання чужої роботи, здирництва грошей, речей, продуктів харчування, обмундирування шляхом насильства або під загрозою застосування насильства, жорстокому поведженні або систематичному приниженні особистої гідності військовослужбовця, катуванні та інших діях, що носять характер катування, що не містився в слідчому ізоляторі, проте відчуває на собі вплив військовослужбовців, які мають досвід кримінального життя.

Можна виділити такі основні соціально-організаційні заходи запобігання злочинам, скоєних військовослужбовцями: слід поступово зменшувати кількість військовослужбовців, які проходять службу за призовом, про те, щоб кількість військовослужбовців, які проходять службу за контрактом, стало переважним та у перспективі має бути сформована контрактна професійна армія.

*Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та
права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент*

ПРАВОВА РЕФОРМА В МЕЖАХ ПРЕДМЕТНОГО ПОЛЯ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОГО ПРАВознавства

За сучасних епохальних умов суспільного поступу прихованого та явного вираження набувають грані діаманту мудрого слова, що є методологічною основою в теорії права. Адже за цих умов важливого значення набуває саме ідея запровадження квантової філософії як субстанційної моделі дару живої органічної природи в теорії права. Особливо це стосується переломних, кризових періодів людського життя, а також надзвичайних ситуацій, в якій духовна природа права є владною силою знань. Усе це значною мірою мобілізує інтелектуальний розвиток людини, яка за умов виживання повинна здійснювати розумовий прорив у майбутнє. Саме така людина як правовий взірєць науково-технологічного прогресу втілює в собі автономно мобільну голограму як об'ємну світоглядну картину дарів живої природи. Така людина вже ніяк не може бути «сировинним придатком», «сканером», «ксероксом» чи «біороботом», оскільки вона ще, перебуваючи в стані терпіння від бідності, голоду та холоду, вже постає щасливою від того, що має свободну волю як право на мету та мрію бути успішною в самоздійсненні творчих напрацювань. Тому, якщо мета такої людини є самопошуком істини на променях сонця і ниві совісті та честі, то ця особа рано чи пізно в результаті креативної ідеї, втіленої в життя, обов'язково здійснить і матеріальну винагороду в своєму духовному капіталі мудрості. Саме в цьому полягає основа перспективного розвитку теорії права [1, с. 5].

Фундаментальне значення загальнотеоретичної юридичної науки (відомої багатьом поколінням вітчизняних правників під назвами «загальна теорія держави і/та права», або «теорія держави і/та права») для наукових знань про державно-правову сферу зумовлює актуальність пізнання її предмета, що має складний, поліструктурний характер, ідеї й положення якої зумовлюють єдність юридичної науки в цілому та її методологічну своєрідність.

У зв'язку з цим особливої важливості та практичної значимості набуває питання предметної визначеності (спрямованості) загальнотеоретичного правознавства, місця та ролі правової реформи в межах його предметного поля і поняттєво-категоріального апарата. Адже реформування основних сфер життєдіяльності суспільства зумовлює суттєве підвищення ролі наукових пошуків у сфері права і держави. Особливо це стосується фундаментальних досліджень загальнотеоретичного характеру, що мають базове значення для отримання об'єктивних знань про правові та державні явища і процеси й шляхи їх удосконалення [2, с. 4]. До того ж, реформування правової системи України – це складний і багатогранний процес, що вимагає глибокого наукового аналізу державно-правової дійсності для покращення підготовки фахівців-юристів [3, с. 8; 4, с. 10].

Загальнотеоретичне правознавство є фундаментальною науковою і навчальною дисципліною, розвиток й становлення якої має тривалу історію. Розуміння предмета загальнотеоретичного правознавства пов'язується з особливостями, що відображають різні етапи формування цієї галузі знань. Упродовж цих етапів неодноразово порушувалось питання про самостійність цієї складової юридичної науки та про сферу й обсяг досліджуваних нею правових і державних явищ. Вивчаючи загальнотеоретичне правознавство, важливо чітко розуміти, про яку саме галузь наукових знань йдеться, з огляду на наявність суттєвих відмінностей розуміння природи загальнотеоретичного правознавства у вітчизняній і зарубіжній юриспруденції. Залежно від особливостей конкретної країни і приналежності її правової системи до однієї з правових сімей, загальнотеоретичне правознавство (загальна теорія держави і/та права, теорія держави і/та права) може і не виокремлюватися в окрему сферу знань або, навпаки, визнаватися самостійною складовою юридичної науки.

Загальнотеоретичне правознавство на початку ХХІ ст. зазнає перетворень, покликаних тенденціями світового розвитку, передовсім – глобалізацією, а вітчизняна його версія в науковому та навчальному аспектах перебуває на початковому етапі поступової зміни парадигми (від радянської до західної академічної правової культури) [5, с. 40, 46]. Під впливом інтеграційно-глобалізаційних змін сучасного існування людства, світової кризи в економічній сфері, політичних і воєнних конфліктів, екологічних катаклізмів та інших чинників

загальнотеоретичне правознавство проходить етап оновлення. Причини, під впливом яких розвивається загальнотеоретична юридична наука, можна диференціювати на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх причин належать: потреби інших юридичних наук, форм правосвідомості, юридичної практики, які ставлять перед загальнотеоретичним правознавством як фундаментальною юридичною наукою зазначені завдання, стимулюють і спрямовують наукові пошуки, а також нові факти, що не піддаються поясненню з погляду наявної теорії. Внутрішні причини – це суперечності в самому загальнотеоретичному правознавстві або проблеми, які пов'язані з внутрішньою логікою розвитку теоретичної системи цієї галузі знання, зумовлені виконанням нею власних функцій. І зовнішні, і внутрішні причини можуть бути джерелами проблемних (пошукових) ситуацій, які виникають у юридичній науці.

До дискусійних і невіршених проблем метатеорії загальної теорії права і держави О.Ф. Скакун відносить: по-перше, питання назви дисципліни (загальна теорія права і держави або загальнотеоретична юриспруденція); по-друге, проблему об'єкта загальної теорії права і держави; по-третє, питання предмета теорії права і держави (дискусії про поділ науки на загальну теорію права і загальну теорію держави та про єдність предмета теорії права і держави) [6, с. 29–35]. Не претендуючи на універсальність і концептуальну завершеність, М.І. Козюбра виокремлює такі вектори модернізації загальнотеоретичного правознавства відповідно до нових реалій: переосмислення предметного поля загальнотеоретичної юридичної науки; виявлення закономірностей виникнення, функціонування і розвитку права як предмета загальної теорії права; співвідношення загальної теорії права і філософії права [7, с. 33–42]. У свою чергу В.М. Косович вважає, що сучасна загальна теорія права розвивається в напрямі практилізації загальнотеоретичних положень, фундаменталізації осмислення базових положень теорії права, плюралізації підходів до вивчення правових явищ і конструкцій, розширення предмета дослідження (змісту та форм загальнотеоретичних дисциплін), поєднання теорії права і філософії права. Ці тенденції ілюструють необхідність і важливість новелізації теорії права як науки (зі своїм предметом дослідження правових явищ) і навчальної дисципліни (яка пропонує вихідні та концептуальні знання про право) [8, с. 8].

Предмет науки не є чимось застиглим, раз і назавжди даним.

Він перебуває в постійному розвитку, оскільки явища і процеси, що включаються в орбіту дослідження науки, якісно змінюються. Тому перед кожною наукою періодично, на певних історичних етапах генезису виникає необхідність повернення до розгляду її предмета, його уточнення, а інколи й істотного переосмислення. Не є винятком також загальнотеоретична юридична наука. Корінні зміни, що відбулися на пострадянському просторі протягом останніх трьох десятиліть, істотно вплинули на самі явища, що становлять об'єкт дослідження загальнотеоретичної юриспруденції. Це зумовлює необхідність не тільки більш високого рівня їх пізнання, вивчення нових зв'язків і властивостей цих явищ, а й перегляду певних усталених підходів і уявлень [7, с. 33]. Не можна, звісно, стверджувати, що традиційні проблеми загальнотеоретичного правознавства себе повністю вичерпали. І для них часто потрібен свіжий погляд, який враховував би як зміни, що мали місце в суспільному і правовому житті, так і здобутки інших наук, особливо тих, які сформувалися в останні десятиліття. Проте життя висуває на порядок денний чимало нових проблем, які потребують доктринального осмислення [9, с. 6], серед них варто виокремити методологічні, теоретичні, компаративні та прикладні аспекти правової реформи.

Так, правова реформа є актуальною категорією юридичної науки, що перетворюється на оціночне поняття, за допомогою якого слід вимірювати сутність і значення здійснюваних прогресивних змін у галузі правового розвитку України в цілому, об'єднувати в єдине ціле все, що реалізується в цій сфері як у центрі, так і на місцях. Багатовимірність природи правової реформи потребує теоретико-методологічного дослідження. Саме з цього приводу нині нагромадилися досить серйозні питання, від ефективного вирішення яких і залежить успішність реалізації правової реформи в нашій державі. Для характеристики правової реформи важливо визначити її місце в системі юридичних знань, окреслити її теоретичний образ і розкрити значення в загальному процесі пізнання правових і державних явищ. Завдання вітчизняної юридичної науки в галузі опрацювання правової реформи полягає в тому, щоб узагальнити масив ґрунтовних знань, у якому мають знайти своє місце найбільш конструктивні ідеї та концепції, що пояснюють нововведення і зміни, які відбуваються в Україні. Вивчати правову реформу необхідно не лише в межах недалекого минулого та майбутнього, але і з погляду конкретно-історичного

уявлення про багатоаспектні процеси, що відбуваються у правовій системі, а також з позиції того, яким чином це явище уявлялося в інші перехідні періоди розвитку державності та як воно сприймається на теперішній час. Завдяки таким зіставленням можлива переоцінка існуючих концепцій, але саме це й може допомогти з'ясувати істину. З'являється необхідність і перспектива ширшого використання при дослідженні правової реформи теоретико-методологічних розробок, створених ученими відмінних історичних епох, а також представниками різних галузей наукового знання, чисельність яких особливо збільшилася в перехідний період поступу державності [10, с. 37].

У вітчизняній правовій доктрині обґрунтовується новий комплексний науковий напрям – теорія правової реформи – форма узагальнення (організації) наукового знання про найбільш загальні закономірності, тенденції та випадковості прогресивного перетворення права. Теорія правової реформи має всі ознаки самостійного комплексного наукового вектору: предмет дослідження, методологічну базу, функції, зміст, особливості, зумовлені міждисциплінарним характером, хронологічні рамки, емпіричну основу і концептуальні засади. Заперечення правової реформи як особливого напрямку діяльності держави та/або інших уповноважених суб'єктів рівнозначне спростовуванню ідей утвердження верховенства права, розбудови демократичної, соціальної, правової держави, необхідності вдосконалення національної правової системи, підвищення ефективності правового регулювання, посилення охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина, гарантій їх безпеки. Правом так чи інакше оформлюються, закріплюються всі види державних (урядових) реформ, але правова реформа має свої особливості та власний зміст, вона відображає прогресивний правовий розвиток країни. Оформлення правом інших видів реформ не скасовує правову реформу як самостійне юридичне явище [10, с. 38].

У контексті розробки теорії правової реформи привертають увагу міркування О.Ф. Скакун про те, що певним досягненням є проблематизація загальної теорії права і держави, котра виразилася у формуванні спеціальних (вузьких) напрямів наукових досліджень у її межах. Крім наявності традиційних теорій, які відзначаються високим рівнем загальності (теорія правотворчості, теорія правозастосування та інші), формуються, зазвичай на базі інститутів права, спеціальні (вузькі) напрями. Виходячи з

принципу діалектичного співвідношення загального і конкретного (приватного) рівнів пізнання в науці, їх називають приватними теоріями (теорія закону, теорія юридичної техніки, теорія юридичних помилок, загальне вчення про правовідносини, теорія правового порядку, теорія прав людини тощо) [6, с. 28]. Конкретні (приватні) теорії проходять схожі етапи розвитку: 1) «дотеоретичний» – визрівання проблемної ситуації, коли проблема ще не усвідомлюється, але відчуваються тимчасові збої у звичайній теоретичній діяльності та пропонуються різні варіанти її вирішення в різноманітних галузях юридичної науки без їхньої консолідації в загальнотеоретичній сфері, тобто без прояву інтересу теоретиків права; 2) теоретичний (дослідницький) – теоретики права ставлять наукові питання в результаті з'ясування кола евристичних завдань, що передують проблемі, підтверджують наявність проблемних ситуацій, які вимагають нетривіальних способів вирішення; установлюють специфіку методології їх дослідження, уточнюють поняттєво-категоріальний апарат; 3) теоретичний (науковий) – обґрунтовується система теоретичних знань як новий напрям, як певна конкретна теорія, усвідомлюється проблема на основі визначеної проблемної ситуації, уточнюються взаємозв'язки в її постановці між загальною теорією права і держави, філософією права, різними суспільними науками; вводиться теоретично уточнений поняттєво-категоріальний апарат у загальний юридичний науковий обіг. Цінність системи ідей, які репрезентують конкретні (приватні) теорії, виражається в такому: а) стимулюється розвиток інших конкретних (приватних) теорій; б) збагачуються традиційні теорії, тобто теорії високого рівня загальності; в) формуються нові загальнотеоретичні поняття в результаті відмови від понять, утворених на основі метафоризації – перенесенні людських характеристик на неживі предмети (що характерно для юридико-позитивістської методології); в) використовуються в галузевих юридичних дисциплінах на новому методологічному рівні [6, с. 29].

Потенційними напрямками розробки теоретичного образу правової реформи в межах предметного поля загальнотеоретичного правознавства є вивчення її генезису, філософії, ідеології, сутності, ознак, принципів, видів, цілей, завдань, об'єкта, суб'єкта, функцій, етапів (стадій), технології, параметрів, ефективності, зарубіжного досвіду, взаємодії з іншими правовими і державними явищами. Узагальнений концепт правової

реформи як форми істотних, прогресивних правових змін, перевлаштування права є ядром теорії правової реформи, тобто вищої форми узагальнення (організації) наукового знання, комплексного наукового міждисциплінарного вектору або напряду загальнотеоретичної юридичної науки з пізнання найбільш загальних закономірностей, тенденцій і випадковостей зміни права в перехідний період його генезису.

Отже, на теперішній час перед загальнотеоретичним правознавством стоїть важливе завдання постійного оновлення знання про правову реальність, орієнтуючись на загальновизнані зразки демократії, верховенства права та забезпечення прав і свобод людини. Потреба в переосмисленні предмета загальнотеоретичної юридичної науки зумовлена не лише внутрішніми чинниками, але і зовнішніми, визначальне місце серед яких посідає стрімкий розвиток глобалізаційних процесів, які поряд з економічною, політичною, правовою сферами охоплюють також галузь науки й освіти. Традиційне предметне поле загальнотеоретичного правознавства розширюються за рахунок нових напрямів наукового пошуку, зокрема дослідження природи правової реформи. Проблематика правової реформи є важливим предметом осмислення сучасної загальнотеоретичної юридичної науки та досить поширеним фактором актуалізації вивчення різних правових і державних явищ.

Список використаних джерел

1. Лісовський П. М., Лісовська Ю. П. Теорія права: стан та перспективи : навч. посіб. Київ : Ун-т «Україна», 2022. 208 с.
2. Бондаренко Б. Д. Закономірності як предмет загальної теорії права : монографія. Київ : БД Дакор, 2020. 266 с.
3. Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права : підруч. Київ : Україна, 2014. 561 с.
4. Кельман М. С., Стратонов В. М. Загальна теорія права : підруч. Вид. 6-е, доп. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
5. Лемак В. В. Загальна теорія права: між зміною парадигми і пошуком структури. *Публічне право*. 2017. № 3. С. 40–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2017_3_7
6. Скакун О. Ф. Загальна теорія права і держави: проблематизація та переосмислення метатеорії. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 27–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2012_4_6

7. Козюбра М. Загальнотеоретичне правознавство: стан та перспективи. *Право України*. 2010. № 1. С. 32–43.

8. Косович В. Сучасна загальна теорія права та держави: тенденції розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2020. Вип. 70. С. 3–9. doi: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2020.70.003>

9. Козюбра М. І. Загальнотеоретичне правознавство в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 193. С. 3–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2017_193_3

10. Кривицький Ю. В. Правова реформа: теоретико-прикладні виміри актуалізації проблеми. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 37–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2018_3_9

*Назаренко Ольга Анатоліївна,
старший викладач кафедри теорії
держави та права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Традиційно громадянське суспільство у більшості випадків, як у вітчизняному, так і у зарубіжному суспільствознавстві, розглядається з позицій політології та юриспруденції. У даному випадку необхідно звернути увагу саме на теоретико-правовий аспект його характеристики. Громадянське суспільство є одним з ключових понять для юридичної науки та багато в чому пояснює витоки, характер та особливості певної політичної системи, поведінку суспільних груп, динаміку, а також спрямованість політичних процесів та інтересів. Без теоретико-правового осмислення поняття громадянського суспільства неможливо забезпечити його високоефективну практичну функціональність. Саме тому актуальність його дослідження з теоретичної точки зору не викликає сумнівів. Загалом розвиток громадянського суспільства активізує демократичні засади політичного життя, сприяє вирішенню соціальних суперечностей і протистоянь. Разом

з тим впливає на зниження рівня конфліктності та напруженості в самій державі, що може зумовлювати політичну та правову нестабільність.

З огляду на окреслену теоретичну та практичну значимість необхідно звернутись до наукових підходів визначення поняття «громадянське суспільство», яке на думку Н.Я. Дубас варто розглядати як систему суспільних відносин, що спрямовані на мобілізацію та захист суспільством і його представниками, як колективними, так і індивідуальними, свої легітимних прав та інтересів у всіх сферах державного та суспільного життя [1, с. 19]. Загалом, у сучасній науковій літературі громадянське суспільство розглядається як соціальний простір самостійно організованих об'єднань та громад, який стрімко розвивається і потенціал якого дозволяє створити потужну структуру, яка буде незалежною від держави. При цьому державні інститути повинні виконувати службову роль, законодавчі функції, забезпечувати правові рамки для вирішення соціальних конфліктів, а також захищати суспільства від тиранії та нерівності [2, с. 6–9]. Також, варто погодитись з думкою В.В. Горленко, який зазначає, що громадянське суспільство є рівнем на якому має відбуватись зміцнення демократії, поряд з інституціями влади, культурою та ідеологією [3, с. 221]. Його розвиток має особливе значення для розбудови демократичних засад політичної системи, яка буде підтримувати та захищати права та свободи громадян.

Важливо також підкреслити характерні для громадянського суспільства ознаки, які на думку А.М. Колодія можна узагальнити та звести до трьох найбільш важливих, а саме стверджувати, що для нього є притаманними: 1) демократичність; 2) урегульованість соціально справедливим правом; 3) соціальною спрямованістю [4, с. 13]. Властивим для громадянського суспільства є прагнення його учасників до самовираження та можливості самореалізації шляхом участі у різного роду об'єднаннях (благодійних, релігійних, молодіжних, спортивних), партіях та рухах. Так, перелічені види організацій можна доповнити органами місцевого самоврядування, профспілками, засобами масової інформації та іншими представниками, які відображають собою його структурне наповнення.

Саме тому, про деякі з них доцільно згадати окремо. Зокрема, В. Ковальчук та С. Іщук вважають, що, з одного боку, ступінь захищеності прав та свобод людини і громадянина, а з

другого – легітимність самої державної влади залежать від рівня правового забезпечення функціонування інститутів громадянського суспільства, зокрема громадських організацій [5, с. 25–26]. Особливу суспільну роль відіграють політичні партії, які як зазначають М. Примуш і Т. Нагорняк в сучасних умовах політичного оновлення постають як провідні інституційні засоби політичної участі, посередництва між державою і суспільством, що ідентифікують, формують, відбирають та зосереджують інтереси великих соціальних груп у сфері політичної діяльності, які є призначеними як для держави, так і виборців [6, с. 19]. Політичні партії відрізняються від інших видів громадських об'єднань своєю владною зацікавленістю. Особливим представником громадянського суспільства є місцеве самоврядування, яке Л.А. Сидорчук розглядає як специфічний рівень влади, вбачаючи в ньому не тільки сферу суспільної активності населення, а й його самостійність. Учасники місцевої самоорганізації самостійно визначають організаційні форми здійснення такої влади у межах чинного законодавства [7, с. 15]. Значення місцевого самоврядування зростає в умовах розбудови політичної системи суспільства, що забезпечуватиме його відповідність загальнонародським потребам, інтересам та ідеалам. Особливе місце в сучасному розвитку громадянського суспільства посідають професійні спілки. Так, О.Л. Тупиця вважає, що найважливішим чинником гарантування трудових відносин та основою захисту трудових прав є безпосередньо профспілкові права. Оскільки вони, вступаючи з владою власника у протиріччя, довільно розпоряджаються робочою силою, здійснюють управління виробництвом і капіталами підприємств, визначають умови праці. Таким чином, наймені працівники отримують можливість самостійно захищати і відстоювати свої права [8, с. 37]. Профспілки відіграють важливу демократичну роль у житті суспільства, відстоюючи право на належні умови професійної діяльності громадян. Кожен з зазначених вище суб'єктів має свій власний характер та інтерес, а також спрямований на втілення всіх можливостей щодо їх реалізації.

Отже, підсумовуючи всі висвітлені питання, варто зазначити про те, що кожен з представлених суб'єктів має свою неповторну значимість для сучасної політичної системи суспільства. На сьогоднішній день громадянське суспільство відображає собою політичні гарантії реалізації прав і свобод

громадян, а також підтримується вимогами законності та справедливості. Дотримання правових принципів завжди має забезпечувати сприятливий вплив на дотримання правопорядку в соціумі. Існування правових норм дає змогу регулювати поведінку та діяльність всіх суб'єктів політики, а також звичайних громадян, які є безпосередніми учасниками політичного життя. Разом з тим, держава і громадянське суспільство знаходяться у тісному взаємозв'язку, а також доповнюють одне одного. Сприяють формуванню правосвідомості, правової культури, менталітету народу, стану законодавства, розвитку та удосконаленню ідеї в галузі охорони прав людини. Громадянське суспільство представляє політико-правовий світогляд народу, характеризується наступністю, еволюційністю, сприяє зміцненню європейської, а також світової правової та демократичної думки.

Список використаних джерел

1. Дубас Н. Я. Поняття громадянського суспільства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2011. № 4. С. 13–20.
2. Гетьман Е. А. Сучасні теоретико-правові концепції громадянського суспільства. *Юрист України*. 2011. № 3 (16). С. 5–9.
3. Горленко В.В. Формування сучасного громадянського суспільства в Україні: особливості впливу держави. *Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Том 30 (69). № 4. С. 221–226.
4. Колодій А. М. Громадянське суспільство та права держава: проблеми та шляхи розбудови. *Право України*. 2010. № 7. С. 12–17.
5. Ковальчук В., Ішук С. Проблеми становлення правових основ інститутів громадянського суспільства в контексті прийняття Закону України «Про громадські об'єднання». *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 3 (70). С. 24–33.
6. Богашева Н. В., Нагорняк Т. До питання про визначення політичної партії. *Держава і право*. 2010. Вип. 50. С. 219–231.
7. Сидорчук Л. А. Місцеве самоврядування у сфері забезпечення правопорядку: (національний та міжнародний досвід): монографія / За заг. ред. О. М. Бандурки. Київ: КиМУ, 2009. 220 с.
8. Тупиця О. Правові засади політичного статусу профспілок в сучасній Україні. *Право України*. 2008. № 7. С. 35–39.

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Баранець Люба Михайлівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту заочного
та дистанційного навчання

Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Лапка Оксана Ярославівна,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

НАУКОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ МЕТИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Системні зміни у правоохоронній діяльності на шляху сучасних глобальних державних перетворень є одним із ключових факторів розбудови в Україні демократичної соціальної правової держави й функціонування громадянського суспільства. Доповнення, конкретизація чи заміна правових норм у цій сфері має одним із наслідків формування більш чіткого уявлення про мету правоохоронної діяльності. Саме чітко визначена мета правоохоронної діяльності надає їй цілісного вигляду та окреслює шляхи до подальшого вдосконалення даного інституту.

Зазначимо, що проблематика реформування правоохоронних органів з наголосом на мету їх діяльності раніше вже розглядалась такими вченими, як: Ведерніков Ю.А., Клюев О. М., Краснікова Н. А., Рабінович П. М., Соколенко О. Л., Тихомиров О.Д., Цвік М. В. та інші. Водночас, кожен з цих науковців дотримується власних поглядів щодо визначення мети правоохоронної діяльності. Відповідно до цього, метою нашого дослідження визначено виокремити спільні та відмінні

риси у підходах до наукового тлумачення мети правоохоронної діяльності.

У навчальній літературі мета правоохоронної діяльності переважно визначається як «охорона права спеціально уповноваженими органами шляхом застосування юридичних заходів впливу із суворим дотриманням встановленого законом порядку» [1, с. 176]. Інколи це визначення конкретизується через зазначення конкретних сфер здійснення правоохоронної діяльності. До прикладу, у навчальному підручнику за редакцією М. В. Цвіка, такою метою визначено: «забезпечення законності і правопорядку, захист прав та інтересів громадян, соціальних груп, суспільства і держави, попередження та припинення правопорушень» [2, с. 432].

Наукові підходи більш диференційовані. Так, професор О. М. Ключев метою правоохоронної діяльності бачить забезпечення охорони конституційного ладу, прав і свобод громадян, законності і правопорядку, навколишнього природного середовища, всіх суспільних відносин, які встановлені і регулюються правом [3, с. 88].

В.Д.Ардашкін вважає, що мету правоохоронної діяльності можна розглядати лише через категорію примусу [4, с. 1]. Подібної думки дотримуються М. І.Мельник та М. І.Хавронюк. Для них мета правоохоронної діяльності включає застосування передбачених законом примусових заходів до осіб, що вчиняють суспільно-небезпечні діяння, і заходів з відновлення порушених в результаті їх вчинення прав які законних інтересів юридичних і фізичних осіб [5, с.122-123].

В. В.Микитенко вважає метою правоохоронної діяльності охорону права спеціально уповноваженими органами шляхом застосування юридичних заходів впливу з суворим дотриманням встановленого законом порядку [6, с. 242].

Отже, аналізуючи наукові підходи до визначення мети правоохоронної діяльності можна зробити висновок, що на сьогоднішній день немає єдиного підходу до трактування цього поняття: для одних вчених вказана діяльність – це діяльність компетентних органів щодо боротьби з правопорушеннями чи застосування примусу, для інших – це охорона існуючих суспільних відносин, забезпечення громадського порядку та

безпеки. Водночас, необхідно погодитись з О.Д.Тихомировим та Ю.А. Ведерніковим, що незважаючи на розмаїття поглядів вчених щодо сутності мети правоохоронної діяльності, вони єдині у визнанні її зв'язку з попередженням та профілактикою правопорушень [7, с. 168].

Список використаних джерел

1. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Вид 5-те, зі змінами. К.: Атіка, 2009. 176 с.
2. Загальна теорія держави і права / за ред.М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2007. 432 с.
3. Ключев О. М. До питання правоохоронної діяльності в Україні: теоретичний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Одеса. Серія: Юриспруденція С. 87-88.
4. Ардашкин В. Д. К теории правоохранительного механизма. *Правоведение*. 1988. № 1. С. 1-7
5. Мельник М. І, Хавронюк М. І. Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність: навч. посіб. К., 2015. 346 с.
6. Микитенко В. В. Теоретико-правові аспекти правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 3. С. 240-242.
7. Тихомиров О.Д., Ведерніков Ю.А. Діалектика змісту та форми правоохоронної діяльності. *Філософські проблеми права та правоохоронної діяльності співробітників органів внутрішніх справ*. К., 1995. С. 166-173.

Баштова Ольга Григорівна,
ад'юнкт відділу докторантури та
ад'юнктури Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

Пендюра Максим Миколайович,
завідувач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ОРГАНАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Незаконний обіг зброї представляє підвищену небезпеку для суспільних відносин, що охороняються кримінальним законодавством, оскільки в цьому випадку небезпечні предмети виходять з-під державного контролю і можуть бути використані для вчинення злочину, чим створюється загроза суспільній безпеці [1, с. 57].

Результати проведених в Україні кримінологічних досліджень свідчать, що наша держава є територією для транснаціональної злочинної діяльності у сфері незаконного обігу зброї та боеприпасів [2, с. 58].

Для сучасної України характерна украй складна кримінальна ситуація. Структуру і динаміку злочинності у сьогоdnішніх умовах визначають як традиційні причини та умови, так й інші численні негативні процеси і явища, що витікають із сучасних кризових ситуацій в політичній, соціально-економічній та інших сферах. Особливо слід зазначити, що доступність предметів озброєння внаслідок військового конфлікту, що триває в країні з 2014 року, серйозно розширила діапазон тяжких і особливо тяжких злочинів, таких як розбій, вбивства на замовлення, бандитизм, тероризм та ін. Очевидно, що при професіоналізмі сучасних злочинців, котрі володіють відповідними навичками по застосуванню різних видів озброєння, стає майже безвідмовним засобом вчинення корисливих та інших видів злочинів [3, с. 59].

Так, протягом 2020 року в Україні було зареєстровано 6 929 злочинів, передбачених ст. 263 Кримінального кодексу (КК) України (Незаконне поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами); у 2021 – 7 409. У 2022 році також статистика свідчить, про велику кількість вчинених злочинів, оскільки Україна перебуває в умовах воєнного стану.

Незаконний обіг зброї в сучасних умовах є одним з чинників, що негативно впливає на криміногенну ситуацію в Україні у цілому. Сучасна криміногенна ситуація в країні є підтвердженням висловленої більше, як двадцять років тому, точки зору В.В. Лунєєва, який вважає, що насиченість країни зброєю зумовлює її неправомірне застосування [4, с. 72]. Підтвердженням цьому є щоденні новини, про незаконний обіг зброї.

Протидія злочинності, що пов'язана з незаконним обігом зброї є одним з найбільш актуальних завдань, що стоять на сьогоднішній день перед Національною поліцією України.

Стратегією національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 Про рішення Ради національної безпеки й оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України», діяльність незаконних збройних формувань, зростання злочинності, незаконне використання вогнепальної зброї віднесено до актуальних загроз національній безпеці України [5, с. 34].

Протидія незаконному обігу зброї займає особливе місце в діяльності правоохоронних органів щодо запобігання злочинам, оскільки вона характеризується подвійною превенцією: окрім припинення незаконних дій зі зброєю, попереджаються також і тяжкі наслідки, які можуть настати в ході противоправного застосування зброї [5, с. 35]. В цьому напрямку, найбільшу кількість завдань законодавцем було покладено на Національну поліцію України.

А.П. Закалюк зазначив: «У буквальному розумінні запобігання злочинності означає діяльність, що перешкоджає вчиненню злочинів».

Це коротке визначення відображає основну мету запобіжної діяльності - перешкодити вчиненню злочинів,

скоротити їхню кількість і тим самим зменшити розміри злочинності [5, с. 31].

Держава контролює потенційно небезпечні сфери, встановлює обмеження, вимоги. Завдяки цьому можна комплексно вибудувати підхід, щоб люди відчували себе в безпеці, розуміли вимоги, розуміли, що хтось контролює їх дотримання і все відбувається чітко, згідно з регламентом. Тому слід взяти до уваги реєстр вогнепальної зброї як один із інструментів, насамперед, контролю у побудові прозорої системи торгівлі вогнепальною зброєю та пов'язаних із нею процесів.

У реєстрі вказуватимуть одиницю зброї, її реєстраційний номер, зразок відстріляної кулі, а також ПІБ власника, його дату й місце народження, фото. Власник зброї може створити електронний кабінет. Там можна буде подати заявку на придбання й зберігання зброї, зміну місця зберігання, подивитися інформацію про строки подання документів та загалом актуалізувати дані.

Алгоритм реєстрації зброї буде схожий на процес реєстрації транспортного засобу і отримання водійського посвідчення.

Єдиний реєстр зброї буде у публічному доступі. Наразі його тестують.

З огляду на дедалі більш зростаючий науковий та суспільний інтерес до проблематики купівлі, володіння, зберігання, транспортування, використання та застосування вогнепальної зброї, не дивно є увага до цього питання з боку законодавця. Лише протягом останнього року Верховною Радою України було розглянуто три законопроекти, присвячені регулюванню взаємодії цивільного населення з вогнепальною зброєю. Йдеться про законопроекти: «Про цивільну зброю та боєприпаси» (№ 4335-1 від 24 листопада 2020 року); «Про право на цивільну вогнепальну зброю» (№ 5708 від 25 червня 2021 року) [6]; «Про право на самозахист та володіння цивільною вогнепальною зброєю» (№ 5708-1 від 13 липня 2021 року) [6].

Варто також зазначити, що хоча всі три згадані законопроекти містять ряд подібних (або й тотожних) визначень, окремі тлумачення термінів і понять у них мають

суттєві відмінності. До таких можна віднести тлумачення довгоствольної зброї, яке опосередковано визначає і критерії віднесення зброї до короткоствольної (адже до такої автори всіх трьох законопроектів відносять будь-яку вогнепальну зброю, яка не є довгоствольною). На відміну від законопроектів «Про цивільну зброю та боєприпаси» (№ 4335-1 від 24 листопада 2020 року) та «Про право на самозахист та володіння цивільною вогнепальною зброєю» (№ 5708-1 від 13 липня 2021 року), зміст законопроекту «Про право на цивільну вогнепальну зброю» (№ 5708 від 25 червня 2021 року) суттєво розширює категорію короткоствольної вогнепальної зброї. Якщо до довгоствольної у законопроекті «Про цивільну зброю та боєприпаси» (№ 4335-1 від 24 листопада 2020 року) віднесена така, довжина ствола якої перевищує 200 мм та загальна довжина якої з прикладом становить не менше 700 мм, то в законопроекті «Про право на цивільну вогнепальну зброю» (№ 5708 від 25 червня 2021 року) мова йде про аналогічну довжину ствола, але загальну довжину не менше 800 мм. Для порівняння, у альтернативному йому Проекті Закону «Про право на самозахист та володіння цивільною вогнепальною зброєю» (№ 5708-1 від 13 липня 2021 року) взагалі під довгоствольною мається на увазі вогнепальна зброя, довжина ствола якої перевищує 195 мм та загальна довжина якої з прикладом становить не менше 600 мм. Дана тенденція набуває особливого значення з огляду на плановані відмінності у регулюванні обігу короткоствольної та довгоствольної вогнепальної зброї. Усі перелічені законопроекти було розглянуто Комітетом з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України.

Отож, на законотворців ще чекає тривалий процес узгодження норм законопроектів та подальшої їх оптимізації.

Аналізуючи сучасну систему незаконного поводження зі зброєю, слід дійти висновку, що поширення незаконного обігу вогнепальної зброї як один з найбільш «перспективних» напрямів діяльності організованих злочинних угруповань поряд з торгівлею наркотиками, людьми, контрабандою та проституцією сприяє процвітанню так званого «чорного» ринку зброї.

Незаконна торгівля зброєю стає усе більш прибутковим

злочинним промислом». В умовах воєнного стану, користуючись обстановкою в країні, активно користуються не лише звичайні люди, а й злочинці, свідомо порушуючи закон.

Можна зробити висновок, що на правоохоронні органи покладається, досить відповідальна і небезпечна робота, по виявленню і розкриттю злочинів, пов'язаним із незаконним обігом вогнепальної зброї в сучасних умовах.

Список використаних джерел

1. Голубош В.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської безпеки, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої (статті 262, 263, 263-1, 264 КК України) – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально- виконавче право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

2. Дозволити володіти вогнепальною зброєю цивільним особам громадянам України. Петиція № 22/000323-еп URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/323>

3. Навести порядок з обігом зброї, а порядок – це Закон. Петиція №№ 22/053416-еп URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/53416>

4. Фріс П. Право громадян на зброю: pro et contra. *Наше право*. №5. 2015. с. 77- 84.

5. Проект закону про обіг зброї URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66918
ВИСНОВОК на проект Закону України «Про обіг зброї» URL <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:dY5Z8AMs r4J:w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34%3Fid%3D%26pf3511%3D66918%26pf35401%3D516884+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>.

6. Проект Закону про право на цивільну вогнепальну зброю № 5708 від 25 червня 2021 року. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72360.

*Березівська Інна Ігорівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту заочного
та дистанційного навчання
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Лапка Оксана Ярославівна,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВА ДИТИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

«Під час війни порушуються всі права дитини: право на життя, право бути з сім'єю і громадою, право на здоров'я, право на розвиток особистості, а також право на турботу і захист»

Звіт ООН 1996 року «Вплив збройного конфлікту на дітей»

В умовах збройного конфлікту права та свободи дитини зазнають численних порушень, що мають особливо суспільно небезпечні наслідки. Війна завжди була причиною найбільш брутального порушення прав дитини. Так, за даними Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, станом на 30 квітня 2021 року, з початку збройного конфлікту на Донбасі загинуло 152 дитини та 146 було поранено. Лише з 2017 року, близько 70 тисяч дітей отримали статус таких, що постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, 90 з них мають такий статус через тілесні травми [1]. За даними держпорталу розшуку дітей «Діти війни» з 24 лютого по 11 серпня 2022 року у наслідок збройної агресії РФ в Україні постраждали 1066 дітей, з них 361 дитина загинула, 705 дітей отримали поранення, 204 дитини вважаються зниклими, 6159 – депортованими. Ці цифри не остаточні, оскільки триває робота з їх встановлення в місцях ведення активних бойових дій, на тимчасово окупованих та звільнених територіях [2].

Першим документом, який офіційно закріпив права дитини на міжнародному рівні, була Декларація прав дитини

1959 року, яка розширила перелік прав дітей [3]. В подальшому зазначені положення знайшли своє закріплення у Конвенції про права дитини 1989 року [4], яка стала важливим інструментом для забезпечення більш добросовісного дотримання положень міжнародного права, які гарантують особливу безпеку дітям під час збройних конфліктів. Однак, вона так і не змогла гарантувати захисту прав дітей у збройних конфліктах повною мірою. Згодом було прийнято Факультативний протокол 2000 р. до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах [5].

Україна є учасницею всіх вищевказаних міжнародних актів. Зокрема, 1991 році було ратифіковано Конвенцію про права дитини [6]. Її положення знайшли своє відображення у національному законодавстві, зокрема: Конституції України (статті 24, 51, 52) [7]; Сімейному кодексу України (Глави 13, 14) [8]; Законах України «Про охорону дитинства» [9], «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [10], «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» [11] та ін. В цілому, вищезазначені та інші нормативно-правові акти спрямовані перш за все на захист прав дитини, поліпшення соціального захисту дітей, у тому числі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, удосконалення державної системи опіки.

Основним законом України, що регулює правовий статус дитини в умовах збройних конфліктів, є Закон України «Про охорону дитинства» [12]. Згідно з ним, дитиною, постраждалою внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, вважається «дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні» [13]. Відповідно, держава зобов'язана вживати всіх необхідних заходів для створення ефективного механізму захисту прав і свобод дитини, що постраждали внаслідок збройного конфлікту.

Не зважаючи на існування значної кількості нормативно-правових актів, що регулюють різні аспекти захисту прав дітей, за даними Гельсінської спілки, «сьогодні дуже мало правових норм, які встановлюють особливості правового регулювання прав дітей в умовах збройного конфлікту» [14, с. 28]. Відповідно, нагальним є питання удосконалення чинного законодавства у сфері захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту.

Необхідно зазначити, що певні кроки у цьому напрямі було здійснено. Так, іще у 2014 р. було прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [13], однак, його норми містять лише загальні, недеталізовані положення щодо соціально-правового захисту дітей під час збройного конфлікту. Законом України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” [14] було передбачено вжиття ряду заходів щодо внутрішньо переміщених дітей

Державна соціальна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року» затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 року № 453 [15] направлена на забезпечення захисту прав та інтересів дитини в умовах воєнних дій чи збройного конфлікту, а саме: недопущення участі дітей у воєнних діях чи збройному конфлікті; забезпечення захисту прав дітей, які перебувають у зоні воєнних дій чи збройного конфлікту; впровадження комплексних заходів щодо створення умов для повноцінного життя та соціально-психологічної реабілітації дітей, які постраждали від воєнних дій чи збройного конфлікту.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану» від 17.03.2022 № 302 було створено тимчасовий консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України, діяльність якого направлена на сприяння координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану [15].

Незважаючи на певні кроки держави щодо забезпечення прав дитини в умовах збройного конфлікту уже ж постає залишаються невирішеними ряд питань. Зокрема, потребує врегулювання статус та гарантії для дітей, які є членами сімей осіб з інвалідністю внаслідок війни, а також встановлення пільг для дітей, які проживають (перебувають) на підконтрольній Україні території, де виникли обставини, зазначені в статті 1 Закону України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” [16]. Необхідно погодитись з Н.В. Лесько, який на доцільності поряд із категорією «діти, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів» на законодавчому рівні закріпити категорію «діти, що перебувають у зоні збройного конфлікту» [17, с. 163]. До цієї ж категорії, на наш погляд, слід віднести і дітей, які перебували у зоні збройного конфлікту, оскільки навіть знаходження певний час на території воєнних дій накладає величезний відбиток на здоров'я дитини та її подальше життя.

Нагальною також, на наш погляд, є створення Центрів допомоги для дітей, які постраждали від воєнних злочинів. Держава повинна вжити всіх необхідних заходів для сприяння поверненню дітей, які були примусово переміщені на територію рф або територію, контрольовану російськими збройними силами чи пов'язаними з ними збройними формуваннями.

Список використаних джерел

1. Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база. URL: <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework/>
2. Топчій В. Захист прав та інтересів дітей в умовах воєнного стану. URL: <https://hlukhiv-rada.gov.ua/novini/6206-zakhist-prav-ta-interesiv-ditej-v-umovakh-voennogo-stanu>
3. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 року. URL: [URL: https://chl.kiev.ua/default.aspx?id=331](https://chl.kiev.ua/default.aspx?id=331)
4. Конвенція про права дитини (редакція зі змінами, схваленими резолюцією № 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року): Конвенція. Міжнародний документ від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

5. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії: Протокол ООН. Міжнародний документ від 01.01.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b09#Text
6. Про ратифікацію Конвенції про права дитини: Постанова Верховної Ради Української РСР № 789-XII від 27.02.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/789-12#Text>
7. Конституція України: Конституція. Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Сімейний кодекс України: Кодекс. Закон України № 2947-III від 10.01.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2947-14#Text>
9. Про охорону дитинства: Закон України № 2402-III від 26.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
10. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України № 2342-IV від 13.01.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>
11. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей: Закон України № 2623-IV від 02.06.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15#Text>
12. Дитинство під прицілом: права дитини в умовах збройних конфліктів на сході України. За ред. А. П. Буценка. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ: КИТ, 2016. 82 с.
13. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України № 1207-VII від 15.04.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
14. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України № 1706-VII від 20.10.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

15. Державна соціальна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року»: Постанова Кабінету Міністрів України № 453 від 30 травня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-%D0%BF#Text>

16. Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України № 302 від 17.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#Text>

17. Лесько Н.В. Проблеми захисту дітей від насильства під час воєнних дій та збройних конфліктів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2017. Вип. 46. Т.1. С. 161-164.

***Бесклеткіна Марина Юрївна,**
курсант навчально-наукового інституту
№ 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Власенко Валерій Павлович
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Правильне розуміння всіма членами суспільства змісту норм права є необхідною умовою функціонування, розвитку та вдосконалення законодавства. Для того, щоб зрозуміти норму права її потрібно належним чином розтлумачити [5].

Забезпечення законності в державі здійснюється через реалізацію норм права у всіх сферах суспільного життя. Одним із інструментів якісної реалізації норм права є тлумачення норм права, під яким розуміють діяльність різних суб'єктів права щодо з'ясування та роз'яснення змісту норми права з метою її правильної реалізації [5].

Термін «тлумачення» вживається у трьох різних, хоча і пов'язаних між собою, значеннях.

По-перше, тлумаченням називається усвідомлення смислу і значення норми права особою, яка застосовує її (тлумачення за способом).

По-друге, тлумаченням іменують прийняття актів державними органами і висловлювання окремих осіб з метою роз'яснення змісту норми права (тлумачення за суб'єктом).

По-третє, тлумаченням також називається інтерпретація, тобто з'ясування співвідношення об'єкта норми права, що тлумачиться, з об'єктом (буквальним смислом) її тексту [3].

Необхідність тлумачення норм права обумовлена: швидкою зміною умов життя в суспільстві, абстрактним характером норм права, недоліками в роботі правотворчих органів, наявністю спеціальних правових понять, наявністю особливих виразів тощо. Питання тлумачення норм права відносяться до тих проблем, які мають безпосереднє практичне значення. Однією з умов високоякісної роботи поліцейських є належний рівень професійної майстерності, що дозволить їм повно, точно та швидко тлумачити ту чи іншу норму права [5].

Національна поліція, як правоохоронний орган реалізує свою діяльність згідно із Законом України «Про Національну поліцію України». Відповідно до статті 3 цього ж Закону поліція керується нормами права, що закріплені в Конституції України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, актами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також виданими відповідно до них актами Міністерства внутрішніх справ України, іншими нормативно-правовими актами [4].

У залежності від змісту діяльності, що виконується поліцією, представляється доцільним виділити три напрями, де тлумачення норм права відіграє важливу роль. Зокрема, під час правотворчої (нормотворчої), правозастосовної та правоохоронної діяльності.

Прийняті МВС України та Національною поліцією України нормативно-правові акти в сукупності із законами, указами Президента України, постановами і розпорядженнями

Кабінету Міністрів України утворюють нормативно-правову основу діяльності Національної поліції.

Видання Національною поліцією України нормативних актів спрямоване на виконання Конституції та законів України, їх деталізацію та створення умов для застосування норм права поліцейськими, що використовуючи свої владні повноваження, забезпечують реалізацію норм права відносно конкретних осіб і конкретної ситуації, здійснюючи тим самим правозастосовну діяльність.

Тлумачення слугує меті правильного, точного й одноманітного розуміння і застосування норм нормативно-правових актів, здійснюється в рамках законності [3].

Правильність та законність реалізації поліцейськими дискреційних повноважень також залежить від тлумачення норм права. Адже передбачена правом можливість суб'єктивного вибору найбільш оптимального правозастосовного рішення має певні рамки, які визначаються, власне, самим Законом. І для того щоб зрозуміти визначені законодавцем межі відповідної свободи під час прийняття поліцейським рішення слід здійснити тлумачення норм права, що уповноважують на прийняття відповідного рішення та містять заборони на дії в тій чи іншій ситуації. Тобто доцільно з'ясувати межі дискреційних повноважень, у яких суб'єкт правозастосування, на підставі комплексного аналізу обставин юридичної справи уповноважений винести оптимальне рішення з позиції принципів законності, справедливості, доцільності, обґрунтованості тощо.

Правоохоронна діяльність здійснюється компетентними органами держави за для охорони прав і свобод людини та громадянина, боротьби зі злочинністю, забезпечення безпеки та правопорядку в суспільстві. Така діяльність здійснюється у межах спеціально визначених правил і процедур та передбачає можливість застосування заходів державного примусу. На думку А. М. Колодія та А. Ю. Олійника, суб'єктами правоохоронної діяльності є структуровані колективи службовців, що здійснюють державні і недержавні функції контролю, нагляду, досудового слідства, охорону і захист усіх форм власності, охорону природи, охорону прав, свобод та

законних інтересів людини і громадянина, виконують інші правоохоронні функції [2, с. 245].

Оскільки здійснення правоохоронної діяльності Національною поліцією України складається із спеціально встановлених юридичних процедур, відповідно тлумачення норм права має особливе значення. Адже сприяє поліцейському правильно розуміти дійсний зміст норми права та надати розгорнуте, обґрунтоване роз'яснення іншим.

Тлумачення норм права у правоохоронній поліцейській діяльності доцільно розуміти як об'єктивно необхідний процес з'ясування та роз'яснення змісту норм права під час охорони прав і свобод людини та громадянина, боротьби зі злочинністю, забезпечення безпеки та правопорядку в суспільстві.

Враховуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що тлумачення норм права – обов'язкова умова реалізації права, дотримання законності та ефективності здійснення правоохоронної поліцейської діяльності. Надзвичайно актуальним є також розробка нових нормативно-правових актів та їх реалізація, запорукою цього є правильне тлумачення норм права.

Список використаних джерел

1. Кельман М.С. Загальна теорія держави та права: підручник / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин, Н.М. Хома. [3-тє вид.]. Львів: Новий Світ., 2007. 584 с.

2. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Правознавство : підручник. Київ: Правова єдність, 2009. 792 с.

3. Правозастосування : навч. посіб. / О. А. Назаренко та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : НАВС, ФОП Маслаков, 2020. 160 с.

4. Про національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

5. Теорія держави та права : навч. посіб. / [С. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, ФОП Маслаков, 2017. 320 с.

***Бібасв Максим Олегович,**
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ

В юридичній енциклопедичній літературі під правовим режимом (франц. régime – порядок, від лат. regimen – управління, керівництво) розуміється особливий правовий порядок, встановлений для певних сфер суспільних відносин чи суспільства в цілому (прикордонний режим, митний режим, режим у місцях позбавлення волі, правовий режим земель і майна, режим законності тощо). Загальними ознаками правового режиму є наявність відповідних обмежень, заборон або пільг. Правовий режим виражає нерозривний зв'язок правової форми і змісту регульованих правом відносин, характеризується в цьому зв'язку моментом стабільності. Визначальною засадою правового режиму є характер його юридичної бази. Нею зумовлюється змістовий і політичний аспекти правового режиму. У загальнодержавному масштабі останній може бути демократичним, авторитарним чи тоталітарним [1, с. 44].

У свою чергу воєнний стан – це особливий стан, порядок управління, що запроваджується на всій території держави чи в окремих її місцевостях у разі оголошення війни, збройної агресії або загрози воєнного нападу. Метою введення воєнного стану є створення умов для забезпечення функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, об'єднань громадян і громадських організацій, військового командування; здійснення заходів щодо локалізації та нейтралізації загрози національної безпеки країни, захист її національних інтересів; забезпечення обороноздатності країни, прав і свобод людини та громадянина в умовах особливого періоду (ст. ст. 85, 92, 106 Конституції України) [2, с. 502]. Відповідно до ст. 1 Закону

України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [3].

Порядок введення воєнного стану полягає в наступному: Рада національної безпеки і оборони України подає на розгляд Президентові України пропозиції щодо введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях; Президент України в разі прийняття відповідного рішення видає указ про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях і негайно звертається до Верховної Ради України щодо його затвердження та подає одночасно відповідний проект закону; Верховна Рада України затверджує Указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, який підлягає негайному оголошенню через засоби масової інформації або оприлюдненню в інший спосіб (ст. 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII).

В умовах воєнного стану Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, інші органи державної влади, військове командування, військові адміністрації, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування здійснюють повноваження, надані їм Конституцією України, цим та іншими законами України.

Військовим командуванням, якому надається право разом з органами виконавчої влади, військовими адміністраціями, Радою міністрів Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати

заходи правового режиму воєнного стану, є Головнокомандувач Збройних Сил України, Командувач об'єднаних сил Збройних Сил України, командувачі видів та окремих родів військ (сил) Збройних Сил України, командувачі (начальники) органів військового управління, командири з'єднань, військових частин Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань (ст. 3 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII).

Військове командування, в межах повноважень, визначених цим Законом та Указом Президента України про введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, затвердженим Верховною Радою України, видає обов'язкові до виконання накази і директиви з питань забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

На територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи – військові адміністрації. Рішення про утворення військових адміністрацій приймається Президентом України за поданням обласних державних адміністрацій або військового командування [4].

Правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, цей Закон та указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України. В Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (в разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такі заходи правового

режиму воєнного стану, зокрема щодо заборон та обмежень.

Перевірка документів в осіб, огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян здійснюється лише після введення воєнного стану в межах території та у строки, зазначені в указі Президента України про введення воєнного стану, на підставі наказу військового командування разом із військовими адміністраціями (в разі їх утворення).

Воєнний стан на всій території України або в окремих її місцевостях припиняється після закінчення строку, на який його було введено. До закінчення строку, на який було введено воєнний стан, та за умови усунення загрози нападу чи небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності Президент України може прийняти указ про скасування воєнного стану на всій території України або в окремих її місцевостях, про що має бути негайно оголошено через засоби масової інформації (ст. 7 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII) [3].

Список використаних джерел

1. Шемшученко Ю. С. Правовий режим. *Юридична енциклопедія* : В 6 т. Т. 5 : П–С / Редкол : Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2003. С. 44.

2. Кравець Є. Я. Воєнний стан. *Юридична енциклопедія* : В 6 т. Т. 1 : А–Г / Редкол : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. С. 502.

3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

4. Правовий режим воєнного стану. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/>

***Бразалук Максиміліан Юрійович,**
студент навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Пендюра Максим Миколайович,
завідувач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВА ДЕРЖАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ

Боротьба України за право бути незалежною, демократичною та правовою державою вже давно вийшла на міжнародний рівень і стоїть на порядку денному в українському суспільстві ще з початку здобуття незалежності. Під впливом складних геополітичних процесів наша держава провадить курс на стале зростання нашої правової, соціально-економічної, культурної та інших сфер, що виражається в утвердженні європейських цінностей, верховенства права та громадянського суспільства.

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію нашої країни викликало безпрецедентні виклики для України як для правової держави, оскільки військовий стан за своєю природою зумовлює значні правові наслідки у будь-якій галузі права та соціально-політичній сфері. Усі ці фактори породжують велике поле для дискусій серед фахівців юридичної діяльності, – як наукової, так і практичної – оскільки внаслідок введення воєнного стану на всій території України діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування здійснюється з урахуванням положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану», а отже, і відображається на розвитку правової держави в Україні. Наслідком цього є серйозні зміни в методології та практиці розбудови в Україні правової держави.

Метою дослідження є аналіз правових тенденцій та наукових думок фахівців різних галузей права стосовно впливу воєнного стану на розвиток правової держави, а також

окреслення основних проблем і викликів, які постають перед Україною як правовою державою.

Слід зазначити, що в правовій доктрині не існує єдиного підходу до визначення терміну «правова держава», оскільки серед науковців широкий плюралізм наукових думок. Все ж, основні положення цього терміну слід виокремити. Так, правовою державою є держава, в якій реально забезпечено здійснення прав, свобод, законних інтересів людини та громадянина, громадянського суспільства в цілому та окремих його груп зокрема на основі чинного права при взаємній відповідальності держави та окремої людини [1, С. 100]. Як зрозуміло із визначення, термін «правова держава» охоплює в собі всі аспекти, котрі стосуються існування права та суспільства.

Слід зазначити, що воєнний стан не може бути підставою для відмови від природних прав людини і як наслідок, зобов'язання держави щодо дотримання і забезпечення цих прав не скасовуються. Але все ж держава може відступити від окремих зобов'язань щодо інших прав. Так, якщо співвідносити положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану» з положеннями Основного закону в частині прав людини, то можна зробити висновок, що Україна як правова держава визнає людину, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, втім, деякі права, враховуючи військову загрозу можуть бути порушені [2, с. 16-17]. Так, у період дії воєнного стану держава не може порушити права людини, вона може лише обмежити деякі з них. Наприклад, такі права як право на недоторканність житла, свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, право брати участь в управлінні державними справами та інше [3]. Крім цього, на підставі Закону України «Про правовий режим воєнного стану» може бути запроваджено трудову повинність для працездатних осіб, зміни умов праці у відповідності з законодавством про працю, встановлення спеціального режиму світломаскування, а також комендантську годину [4]. Необхідно наголосити, що перераховані заходи, а також інші заходи, які можуть здійснюватися під час дії воєнного стану та певним чином

обмежувати права людини мають проводитися лише на підставі чинного законодавства України.

Оскільки правовий режим воєнного стану – це специфічний правовий режим, то він потребує і специфічного механізму функціонування. Зокрема можна стверджувати, що в системі інститутів держави з'являється такий тимчасовий державний орган як військова адміністрація. Серед визначених законодавством повноважень військові адміністрації діють спільно з іншими органами державної влади, у тому числі й органами виконавчої влади, а також із органами місцевого самоврядування. При цьому в цій співпраці відіграють значну роль *договірні* засади взаємодії цих інститутів держави. [2, с. 88-89].

Як було зазначено вище, правовий режим воєнного стану хоч і передбачає спеціальний механізм реалізації функцій держави та місцевого самоврядування, та все ж із його запровадженням основоположні права та свободи людини та громадянина не можуть бути скасовані. Вони можуть бути лише обмежені певною мірою та в обсязі, передбаченому законом. І все ж, говорити про те, що цей правовий режим органічно функціонує з таким явищем як правова держава не зовсім доцільно, адже правова держава за своєю природою – це найвища форма існування держави, в якій розвинуте громадянське суспільство. Засадами розвитку громадянського суспільства є безліч факторів: освіченість громадян, їх свідомість, культурне життя. За багато років незалежності Україна різними методами сприяла розбудові громадянського суспільства. На даному ж етапі державотворення соціокультурна сфера в Україні не стала винятком і зустрілась із новими викликами воєнного часу. Для прикладу можна розглянути державну політику у сфері освіти. Так, у Державному бюджеті на 2022 рік було заплановано виділити понад 7% від загального обсягу ВВП. Загальна сума видатків на освіту становила б на 16,7 млрд гривень більше, ніж у 2021 році. Втім, збройна агресія проти України і, як наслідок, запровадження воєнного стану завадили спробам покращення якості освіти [5, с. 111-112]. Ці наслідки, безумовно, будуть відчутні у майбутньому в різних сферах існування держави у

тому числі й на міжнародному рівні, адже питання освіти є стратегічним для розвитку громадянського суспільства та існування правової держави.

Таким чином, правова держава в умовах дії воєнного стану все ж може існувати: природні права людини, котрі гарантовані Конституцією України не можуть бути порушеними, втім, деякі інші права можуть бути обмежені лише в межах законодавства. Воєнний стан змінив також механізм реалізації державою своїх повноважень, наслідком чого є введення в систему інститутів держави військових адміністрацій, котрі співпрацюють з іншими органами влади та місцевого самоврядування, в тому числі й на договірних засадах. Втім слід зазначити, що попри те, що воєнний стан і не руйнує основні засади існування правової держави, проте він стає на заваді її розвитку, що проявляється в тому, що держава під дією об'єктивних обставин не в змозі приділяти достатню увагу розвитку громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. – К. : НАВС, Освіта України, 2017. – 320 с.
2. Правова держава. Випуск 33. Київ: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2022. 718 с.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>.
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/conv#n100>.
5. Стратегія політико-правового розвитку України до 2030 року. Київ: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2022. 189 с.

Бреус Анастасія Юрійвна,
*здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ*
Науковий керівник:
*Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

КОНФЕДЕРАЦІЯ ЯК ФОРМА ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ

Конфедерація – це союз держав, що створили для досягнення конкретних загальних для них цілей один або кілька спільних органів (наприклад, військовий), але зберігають в інших питаннях цілковиту самостійність. Конфедерації виникають тоді, коли перед певними державами постає одна й та сама проблема (економічного, воєнного або іншого характеру), вирішити яку власними силами кожна з них не в змозі. У зв'язку з цим вони об'єднують свої зусилля виключно з метою вирішення цієї конкретної проблеми. Саме таким шляхом – об'єднанням воєнних зусиль окремих штатів з метою ліквідації своєї колоніальної залежності – була створена конфедерація штатів Північної Америки, яка потім переросла в державу США [1, с. 141].

Серед ознак конфедерації виокремлюють:

- відсутність загальних для всієї конфедерації законодавчих органів;
- зусилля суб'єктів конфедерації, спрямовані на вирішення спільних проблем, координує спеціальний орган, що створюється, як правило, відповідними міністерствами (наприклад, оборони);
- відсутність загальних для всієї конфедерації законодавства, громадянства, судової та фінансової систем;
- рішення загальноконфедеративних органів для членів конфедерації не є обов'язковими та їх невиконання не тягне за собою санкцій;
- наявність безумовного права виходу зі складу

конфедерації в кожного з її суб'єктів.

Ознаки конфедерації свідчать, що вона є нестійким утворенням. Тому в державно-правовій практиці вона здебільшого існувала як перехідна форма від співіснування незалежних держав до їхньої федерації або навіть до утворення нової унітарної держави. Через етап конфедерації у своєму державному розвитку пройшли США, Нідерланди, Швейцарія (її офіційна конституційна назва – «Швейцарська Конфедерація»), хоча за своїми реальними ознаками вона вже давно переросла федерацію і наблизилась до унітарної держави). У 1981–1989 рр. існувала конфедерація Сенегамбія, яка об'єднувала африканські країни Сенегал і Гамбію, але досить швидко вона розпалася [2, с. 65–66].

Варто розглянути конкретні приклади конфедеративних держав, що існували в історичній ретроспективі. Так, одним з найбільш ранніх і найбільш відомих прикладів конфедерації є Швейцарія. Виникло це державне утворення в 1291 р. Саме тоді три кантони (громади) підписали союзний договір, який ознаменував собою утворення Швейцарського союзу. Згодом до нього приєдналося ще 23 кантони. Втім, у 1848 р. була прийнята конституція, яка перетворювала країну фактично у федерацію, але офіційна назва держави досі звучить як Швейцарська Конфедерація. Тим не менш 557 років, протягом яких у країні реально існував конфедеративний устрій, є найдовшим періодом в історії існування цього виду форми державного устрою.

Середньовічна держава – Річ Посполита теж була своєрідною конфедерацією Польського королівства та Великого князівства Литовського. Це державне утворення проіснувало з 1569 по 1795 рік, коли відбувся його остаточний поділ між російською імперією, Пруссією та Австрією.

Саму Австро-Угорську імперію з 1867 по 1918 рік теж можна вважати специфічною формою конфедерації. Німецький союз, що існував у період з 1815 по 1866 рік, теж був конфедеративним державним утворенням.

США на початковому етапі свого існування також, по суті, були конфедерацією 13 колоній. Цей період в історії країни тривав з 1776 по 1789 рік. Однак у 1789 р. прийнято Конституцію (з поправками залишається чинною на теперішній

час), яка значно посилювала вплив центрального уряду.

Під час Громадянської війни з 1861 по 1865 роки, повсталі штати проголосили про утворення Конфедеративних Штатів Америки, домагаючись права своєї максимальної самостійності [3, с. 236].

Водночас деякі фахівці навіть схильні не вважати конфедерацію повноцінною, справжньою державою. Форма організації центрального уряду при такому державному устрої буде слабкою: центральний орган у конфедерації не володіє безпосередньою юрисдикцією над громадянами держави і діє тільки через суб'єктів, рішення так званих органів спільного управління, які не володіють силою прямої дії. Такі рішення можуть вступити в силу тільки після затвердження центральними органами влади держав-членів конфедерації. У конфедерації немає єдиної вищого законодавчого органу, так само, як і єдиного громадянства. Країни-учасниці конфедерації мають право за бажанням вийти зі складу конфедерації, тобто розірвати конфедеративний договір. Концепція конфедерації – найслабша форма наднаціонального співробітництва. Вона охоплює будь-які форми взаємодії держав, які зберігають незалежність і суверенітет кожної країни.

Список використаних джерел

1. Теорія держави та права : підруч. / Є. О. Гіда та ін. / За заг. ред. Є. О. Гіди. Київ : ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 576 с.
2. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Юрисконсульт, 2006. 355 с.
3. Актуальні проблеми теорії держави та права. Ч. І. Актуальні проблеми теорії держави : навч. посіб. / С. М. Тимченко та ін. 2-е вид., стереот. Київ : КНТ, 2008. 288 с.

€

*Брусило Альона Валеріївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту заочного
та дистанційного навчання
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Лапка Оксана Ярославівна,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ЩОДО НЕВІД'ЄМНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ: МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ПРАВОВІ НОРМИ

Особливе місце серед прав людини посідають невід'ємні права. Це права, відступ від яких (порушення) або обмеження яких не може бути виправдано ні за яких обставин. Якщо право на свободу, право на вільне пересування й навіть право на життя у визначених законом випадках держава може обмежити, то право, передбачене статтею 3 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, є правом непорушним, реалізація якого за жодною ознакою, за жодних умов і за жодних обставин не може бути скасована чи будь-яким чином обмежена: «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню».

У міжнародній практиці (ч. 1 ст. 1 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання від 10.12.1984) під катуванням мають на увазі «будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються

державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди».

Крім того, зазначено, що до терміну «катування» не включено біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково.

Українське законодавство також включає норми, що повністю забороняють катування в будь-якому його прояві. Зокрема, на найвищому юридичному рівні, ст. 28 Конституції України визначає право кожного на повагу до його гідності: «Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам».

17 липня 1997 року Верховна Рада України ратифікувала Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка набрала чинності 11 вересня 1997 року. Саме з цієї дати для України розпочався новий етап правового розвитку й реформування. Реалізація цього положення знаходить своє місце у низці вітчизняних законодавчих актів, включаючи постійне нагадування про заборону такого явища у відомчих інструкціях правоохоронних органів.

Кримінальний кодекс України (ст. 127) під катуванням розуміє умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою спонукати потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі.

Згідно зі ст. 7 Закону України «Про Національну поліцію»: за будь-яких обставин поліцейським заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. У разі виявлення таких дій кожен поліцейський зобов'язаний негайно вжити всіх можливих заходів щодо їх припинення та обов'язково доповісти безпосередньому керівництву про факти катування та наміри їх застосування. У разі приховування

фактів катування або інших видів неналежного поводження поліцейськими керівник органу протягом доби з моменту отримання відомостей про такі факти зобов'язаний ініціювати проведення службового розслідування та притягнення винних до відповідальності.

Міжнародні договори визначають суб'єктом катування тільки наступних осіб: 1) державну посадову особу; 2) іншу особу, яка виступає як офіційна особа; 3) іншу особу – з підбурювання офіційної особи, чи з її відома, чи за її мовчазної згоди, у вітчизняному законодавстві – будь-яку осудну особу, що досягла 16-річного віку (ст. 127 КК України).

Таким чином, проблема полягає в тому, що з огляду на національне законодавство суб'єктом катування може бути будь-яка особа, яка здійснила зазначені у статті дії, а не тільки представник органу державної влади (офіційної влади), що не відповідає букві та духові міжнародно-правових договорів.

Розглядаючи мету і природу такого явища як катування, дуже важливими є ідеї французького філософа Мішеля Фуко, котрий, говорячи про гуманізацію кримінально-виконавчої системи, описує перехід об'єкта катування від тіла людини до її душі, від публічності до індивідуальної закритості. Катуванням піддається не стільки фізичне тіло (мучення), скільки честь, гідність, людськість людини. Про це необхідно пам'ятати не тільки законодавцям, а і працівникам правоохоронної сфери, представникам Національної поліції та Національної гвардії України при виконанні своїх службово-бойових завдань.

Список використаних джерел

1. Абсолютні права. URL: [http://search.ligazakon.ua/Абсолютні права](http://search.ligazakon.ua/Абсолютні_права)
2. Ахтирська Н.М., Касько В.В., Маланчук Б.А., Мелікян А., Пошва Б.М., Фулей Т.І., Шукліна Н.Г. Застосування в Україні європейських стандартів протидії жорстокому поводженню і безкарності: науково-практичний посібник для суддів / за заг. ред. проф. В.Т. Маляренка. К.: К.І.С, 2011. 320 с.
3. Бакальчук В. О. Толерантність до нетолерантності: проблеми протидії нетерпимості в Україні // Стратегічні пріоритети. 2010. № 1. С. 92-97.

4. Загальна теорія держави і права: підруч. [для студ. юрид. вищ. навч. закл.] / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Х.: Право, 2010. 583 с.

5. Гірич В.М. До проблеми визначення базових понять у контексті реформування правоохоронних органів / Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1153>.

6. Григоренко І.А. Правоохоронна діяльність України та Німеччини (порівняльно-правове дослідження) / І.А. Григоренко, А.М. Кучук. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Освіта України, 2016. 174 с.

7. Гусейнов Л.Г. Відповідальність держав за порушення міжнародних зобов'язань у галузі прав людини: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право». К., 2000. 36 с.

*Васківська Карина Євгенівна,
студент Навчально-наукового
інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Харченко Наталія Петрівна,
старший викладач кафедри теорії
держави та права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук*

ОКРЕМІ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОПОРЯДКУ

Здебільшого в юридичних виданнях суспільний порядок визначається як одна зі складових частин порядку, що складається в результаті реалізації різних видів соціальних норм, які регулюють різноманітні сфери суспільного життя й різняться між собою характером і відмінним способом впливу

на поведінку людей (звичаї, норми моралі, правила діяльності громадських організацій тощо).

Частиною суспільного правопорядку у будь-якій демократичній та правовій державі є правопорядок, який встановлюється та регламентується правовими нормами конкретної держави.

Фактично правопорядок як певний стан врегульованих правом суспільних відносин характеризується реальним рівнем законності, забезпеченістю та реалізацією суб'єктивних прав, дотриманням юридичних обов'язків усіма громадянами, органами й організаціями. Правопорядок – це заснована на праві та законності організація правового життя, що відображає якісний фактичний стан суспільних відносин, урегульованих правом [1, с. 271].

Можна стверджувати, що у кожній правовій системі є особливі форми права. В англо-американській правовій системі це прецедент, у романо-германській – закон, в традиційній – правовий звичай тощо. Ці первинні елементи правових систем характеризують їх вихідні особливості та відмінності від інших.

Категорія ж «правапорядок» може бути названою «інтернаціональною», в тому чи іншому вигляді вона визнається у всіх правових системах і наукових підходах. Проте на теренах національної правничої теорії і правової політики правопорядок знаходиться на периферії уваги науковців. Серед досліджень правової проблематики ця тема впродовж останніх десятиліть залишається малопомітною; разом із тим суттєво знизилась і активність державних інституцій щодо здійснення дієвих заходів (попри те, що офіційних декларацій стосовно цього зовсім не бракує) щодо зміцнення правопорядку у суспільстві на основі верховенства права і принципів правової держави.

На жаль, за останні десятиліття у галузі наукового осягнення правопорядку ситуація не тільки не покращилася, а й за деякими показниками навіть погіршилася. Нині теорія правопорядку нездатна дати чітких відповідей чи рекомендацій з багатьох питань. У цілому до проблеми правопорядку звертаються епізодично і в певному контексті.

У сучасному правознавстві теорія правопорядку мала б посідати таке ж місце, як теорія відносності чи квантова

механіка у фізиці. Через категорії порядку і його антиподів появляється можливість аналізувати стан у всіх сферах правового буття, причому не тільки у кількісних, але й у якісних показниках, зрозуміти змістоутворюючі умови його як цілого, так і окремих його складових.

Подібна дослідницька операція виявлення характерних ознак правових явищ широко використовується у правознавстві. Вона використана і науково визнана, наприклад, щодо категорій держави і права, норми права, правових відносин, застосування права тощо, що ж стосується правопорядку, то першу в українській юриспруденції спробу визначення його ознак здійснила О. Ф. Скакун, яка називає серед них такі:

1) (правапорядок) формується у правових нормах у процесі правотворчості;

2) спирається на верховенство права і авторитет закону у галузі правових відносин;

3) встановлюється у результаті реалізації правових норм, тобто здійснення законності в правореалізаційній діяльності;

4) створює сприятливі умови для використання суб'єктивних прав;

5) виступає передумовою своєчасного і повного виконання всіма суб'єктами юридичних обов'язків;

6) вимагає юридичної відповідальності для кожного, хто скоїв правопорушення; 7) встановлює сувору суспільну дисципліну;

8) передбачає чітку і ефективну роботу всіх державних і приватних юридичних органів і служб, найперше, правосуддя;

9) створює умови для організованості громадянського суспільства і режим сприяння для індивідуальної свободи;

10) забезпечується всіма заходами державного впливу, включно з примусом [2, с. 371].

Правапорядок різних правових епох відрізняється один від одного, як відрізняються й інші характеристики суспільства. Ці характеристики можуть мати кількісний і якісний, об'єктивний і суб'єктивний вияв. З позицій однієї людини певний стан суспільного життя може бути охарактеризований як правапорядок, а іншої – як хаос, безлад.

А. Ф. Крижановський додатково виділяє обмежувальну і потребу функції правового порядку. Перша виражається у тому, що правовий порядок покликаний встановлювати рамки дозволеної поведінки, визначаючи певні межі, перехід яких виключає суб'єкта із правового порядку. Потребова функція правового порядку пов'язана з тим, що він покликаний інкорпорувати і таким чином сприяти реалізації людських потреб [3, с. 255].

О. В. Крижановська зауважує: «...правовий порядок належить до числа найбільш фундаментальних понять сучасної загальнотеоретичної юриспруденції. Саме завдяки йому відбувається осмислення низки принципово важливих проблем буття права і держави (таких як зв'язок громадян і публічної влади, легітимність та авторитетність правових інститутів, організаційне оформлення правової системи, розвиток горизонтальних каналів правової комунікації тощо)» [4, с. 75].

Отже, правопорядок – це стан упорядкованості, урегульованості, організованості суспільних відносин, який утворюється, існує і функціонує внаслідок фактичної реалізації правових норм відповідно до принципу законності. Основою правопорядку є право, умовою його виникнення та функціонування – режим законності.

Список використаних джерел

1. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
2. Скаун О. Ф. Теорія права і держави : підруч.. Вид. 4-те, допов. і перероб. К. : Правова єдність : Алерта. 2014. 524 с.
3. Крижанівський А. Ф. Сучасний правопорядок: контури теорії. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 49. С. 251–258.
4. Крижановська О. В. Співвідношення функцій та елементів інфраструктури правопорядку за сучасних умов формування правового суспільства. *Право і суспільство*. 2020. Вип. 2. С. 75–83.

Васюта Юлія Володимирівна,
ад'юнкт відділу докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Пендюра Максим Миколайович,
завідувач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ СПІЛЬНИМИ СЛІДЧИМИ ГРУПАМИ У СФЕРІ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Нині боротьба зі злочинністю належить до пріоритетних напрямів міжнародного співробітництва. Інтернаціоналізація кримінальних правопорушень зумовила необхідність налагодження взаємовідносин між державами та міжнародними організаціями щодо розслідування кримінальних правопорушень з «іноземним елементом», зокрема вчинених за участю дітей. Така міжнародна співпраця має важливе значення для забезпечення повного, швидкого та неупередженого розслідування кримінального провадження та забезпечення належного кримінального судочинства. Одним з основних компонентів державної політики України у сфері захисту дитинства є удосконалення нормативно-правової бази, зокрема імплементація норм міжнародного права.

У свою чергу, розслідування кримінальних правопорушень, вчинених за участю дітей, передбачають комплекс особливостей, що потребують дослідження. Ця проблематика є актуальною у світовому просторі, тому розслідування таких протиправних явищ слід здійснювати за допомогою форм міжнародного співробітництва.

Насамперед, акцентуємо увагу на створенні спільних слідчих груп. Регламентация діяльності такого правового інституту здійснюється як на національному, так і на міжнародному рівні. Відповідно до ч. 1 ст. 571 «Створення і діяльність спільних слідчих груп» Кримінального процесуального кодексу України «для проведення досудового

розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях декількох держав, або якщо порушуються інтереси цих держав, можуть створюватися спільні слідчі групи» [4]. Також зауважимо, що положення Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 08 листопада 2001 року, передбачають, що «за взаємною згодою компетентні органи двох чи більше Сторін можуть створити спільну слідчу групу з конкретною метою й на обмежений період, який може бути продовжений за взаємною згодою, для проведення кримінальних розслідувань на території однієї чи більше Сторін, що створили групу (ч. 1 ст. 20 цього документа)» [2].

З огляду на вищезазначене, при розслідуванні кримінальних правопорушень, зокрема у сфері ювенальної юстиції, доцільно залучати спільні слідчі групи як форму міжнародного співробітництва. Нерідко виникають ситуації, пов'язані із відсутністю договірних відносин з певною державою, що ускладнює співробітництво. За таких умов слід керуватися принципом взаємності, що закріплено в положеннях національного законодавства (ст. 544 КПК України). Принцип взаємності притаманний будь-яким міжнародно-правовим відносинам світового співтовариства, відображений у КПК України та законодавстві іноземних держав [7, С. 248].

Розглядаючи особливості взаємодії при розслідуванні кримінальних правопорушень, зокрема вчинених за участю дітей, можна виділити відповідні рівні її реалізації: «вищий» рівень передбачає спільну діяльність державних органів; органів, які виступають у статусі центральних та компетентних; уповноважених посадових (службових) осіб; другий рівень – взаємодію (узгоджену діяльність компетентних органів держав, їх окремих підрозділів та співробітників: слідчих, оперативних працівників, експертів, прокурорів, що виконують поставлені завдання), пов'язану з реалізацією конкретних практичних завдань розслідування кримінальних правопорушень [7, С. 261].

За умов, коли кримінальні правопорушення, вчинені за участю дітей, набули міжнародного характеру, ефективно виявляти, розслідувати й попереджувати кримінальні правопорушення без застосування заходів міжнародного

співробітництва неможливо. Зокрема, при розслідуванні такого виду кримінальних правопорушень здебільшого застосовують міжнародну правову допомогу як захід міжнародного співробітництва [6, С. 485].

При проведенні процесуальних дій у порядку міжнародного співробітництва, пріоритетним завданням є забезпечення прав і свобод дітей-учасників кримінального провадження, які мають особливий процесуальний статус, потребують тактично правильного відношення за психологічно комфортних умов. Сучасний стан боротьби з вищезазначеними злочинними проявами актуалізує необхідність застосування нових методів та прийомів правоохоронної діяльності, сучасних технологій розслідування кримінальних правопорушень відповідно до міжнародних стандартів, користуючись порівняльно-правовим досвідом провідних демократичних держав. З огляду на це, доцільно використовувати досягнення науково-технічного прогресу у межах кримінального судочинства, насамперед, застосовувати технології відеоконференції під час проведення процесуальних дій.

Розглянемо технології проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час кримінального провадження щодо кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, що реалізують у межах міжнародної правової допомоги: 1) регламентація міжнародним правом і національним правом держав проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час досудового розслідування та судового розгляду; 2) наявність технічних засобів для відеоконференції, залучення необхідних спеціалістів; 3) попереднє узгодження порядку проведення процесуальної дії компетентними органами держав; 4) залучення необхідних учасників процесуальної дії, зокрема захисника, законного представника, педагога, психолога, лікаря, спеціаліста-криміналіста, експерта та ін.; 5) проведення процесуальної дії в режимі відеоконференції за такими етапами: підготовчим, робочим, фіксації; 6) дотримання вимог, що забезпечують отримання повних і достовірних показань, належних результатів процесуальної дії, для використання в доказуванні під час кримінального провадження;

7) застосування особливих тактичних прийомів, з метою досягнення поставлених завдань; 8) фіксація перебігу та результатів проведеної процесуальної дії, забезпечення використання отриманих результатів у доказуванні в кримінальному провадженні [6, С. 498-501].

З огляду на окремі аспекти статистичних даних, варто зазначити, що «слідчими комісіями за процесуального керівництва Генеральної прокуратури України станом на 21 жовтня цього року зафіксовано понад 41 тисячу кримінальних злочинів, зокрема зареєстровано 41294 злочинів агресії та воєнних злочинів, у тому числі злочинів проти дітей (без повного врахування з місць активних бойових дій), ідеться про 429 загиблих та 817 поранених дітей різного ступеня тяжкості. З метою належної фіксації та документування таких злочинів в Інтернеті створено ресурс – головну державну платформу для збору доказів. Відповідно до цього у квітні цього року прокурор Міжнародного кримінального суду і генеральні прокурори Литви, Польщі та України підписали угоду про приєднання Офісу прокурора МКС до спільної слідчої групи, що стало прецедентом в історії суду» [3].

Також доцільно зазначити окремі криміналістичні методики діяльності слідчого в межах спільної слідчої групи. Насамперед, «слідчий повинен: спланувати розслідування таким чином, щоб мінімізувати участь дитини в ході такого розслідування, проте провести його швидко, всебічно та законно; користуватися дискреційними повноваженнями задля ефективного проведення досудового розслідування; не допускати осуду дитини; пересвідчитись у професійності залучених спеціалістів; особливу увагу звертати на окремі категорії дітей (діти мігрантів, діти-біженці, діти без супроводу, діти-інваліди, діти, що перебувають у спеціалізованих закладах тощо); повідомляти дитину-жертву та її батьків, про хід досудового розслідування, враховуючи її вік, психологічний розвиток та емоційний стан» [5, С. 189].

Окрім вищезазначеного, варто розглянути окремі аспекти реформування системи ювенальної юстиції крізь міжнародних досвід, насамперед щодо роботи з дітьми, які на момент вчинення суспільно небезпечного діяння не досягли віку, з якого

настає кримінальна відповідальність, для визначення позитивних та негативних аспектів існуючих практик інших країн. Зупинимося на порівняльно-правовому аналізі країни із близькою до України континентальною правовою системою – Польщі. «Оснoву законодавства Республіки Польща у сфері, яка стосується проблеми захисту прав дітей, які опинились у конфлікті із законом, є Конституція РП (ст. ст. 48, 72), Сімейний і опікунський кодекс РП, Кримінальний кодекс РП, Закон РП «Про уповноваженого з прав дитини», Закон РП «Про систему освіти», Закон РП «Про судових кураторів» тощо».

Особливістю судового провадження у справах неповнолітніх в Польщі є діяльність сімейного суду, а не кримінального. «Суб'єкти, які взаємодіють з судом у сімейних справах, зокрема: державні установи, громадські установи та органи самоврядування, а також особи, які заслуговують на довіру, в обов'язі своєї діяльності, надають, на вимогу суду в сімейних справах, інформацію, яка необхідна в ході провадження для роботи суду» [1, С. 5]. «Також однією з інституцій, яка функціонує при сімейному суді, є Районні центри сімейної допомоги (соціальні працівники зобов'язані надавати психологічну, соціальну фінансову допомогу, щоб дитина не потрапляла в піклувальні установи). Центри допомагають в кризових ситуаціях, проводять інтерв'ю, співпрацюють з сімейними кураторами» [1, С. 7]. Міжнародний досвід свідчить про існування широкого кола заходів (не санкцій), які застосовуються до дітей у конфлікті із законом.

Отже, розслідування кримінальних правопорушень спільними слідчими групами у сфері ювенальної юстиції потребує міжнародної співпраці компетентних органів держав у боротьбі з міжнародними кримінальними правопорушеннями, вчиненими за участю дітей. Таку діяльність реалізують з метою надання інформаційної допомоги, психологічної реабілітації дітей-учасників кримінального провадження, забезпечення профілактичної функції правоохоронної та судової систем та обміну цінним досвідом провідних країн світу.

Список використаних джерел

1. Аналіз міжнародного досвіду щодо роботи з дітьми, які на момент вчинення суспільно небезпечного діяння не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/11406/file/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%20%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%83.pdf%20.pdf>.

2. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 08 листопада 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_518#Text.

3. Заява світового конгресу українських юристів від 21 жовтня 2022 року. Голос України. Газета Верховної Ради України. URL: <http://www.golos.com.ua/article/365509>.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

5. Нікітіна-Дудікова Г.Ю., Черноус Ю.М. Міжнародні та європейські стандарти правосуддя, дружнього до дитини, під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. Нове українське право. 2022. Вип. 2. С. 182–190. doi: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.2.25>.

6. Нікітіна-Дудікова Г.Ю. Теоретичні та практичні основи криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2022. 713 с.

7. Черноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.

Вітвіцька Наталія Володимирівна,
ад'юнкт кафедри поліцейського права
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Пендюра Максим Миколайович,
завідувач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ОФІЦЕРА ГРОМАДИ

Поліцейський офіцер – повноправний представник своєї громади (котрий бере на себе частину фінансування його роботи), та звітує безпосередньо не лишень перед своїм керівництвом, а також і перед своєю громадою.

Поліцейські, котрі приймаються, проходять навчання відповідно до програми спеціалізації дільничних офіцерів поліції, котрі закріплено за поліцейськими дільницями відповідно до ОТГ, та відповідно до штатного розпису перебувають на посаді дільничного офіцера поліції чи старшого дільничного офіцера поліції в закріплених територіальних, чи відокремлених підрозділах Національної поліції України.

ПОГ навчаються різноманітним завданням, зокрема: написання звіту; робота з доказами; звернення до суду; збір розвідданих; управління місцем злочину; використання повноважень ПОГ відповідно чинного законодавства та повноважень будь-якої особи; застосування сили; права людини; управління рухом; загальна охорона праці; самозахист (включаючи прийоми стримування та використання наручників або фіксаторів ніг, якщо вони застосовуються силою); та перша допомога. Письмові іспити зазвичай проводяться під час навчання.

Поліцейські, виконують покладені на них обов'язки відповідно до головного нормативного акту країни Конституції України, а також Законів нашої держави:

– *«Про Національну поліцію»,*

– *«Про запобігання рівних прав і можливостей жінок і чоловіків»*

– *«Про запобігання та протидію домашньому насильству»,*

– *«Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі»,*

– *«Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк»,*

– *«Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону»,*

– *наказу Міністерства внутрішніх справ України від 28.07.2017 № 650 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади»,*

– *відповідно інших актів законодавства України, нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України».*

Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади передбачає:

– права та обов'язки;

– завдання;

– напрями і особливості організації діяльності поліцейських офіцерів громади в межах визначеної поліцейської дільниці.

Варто відмітити, що роль поліцейських офіцерів громади суттєво відрізняється від функцій колишніх дільничних інспекторів міліції і дільничних офіцерів поліції.

Поліцейські офіцери громади при виконанні своїх повноважень, та при виконанні завдань і обов'язків взаємодіють з іншими підрозділами та органами поліції, місцевими органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування.

На поліцейських офіцерів громади покладено обов'язок здійснювати службові функції відповідно до поліцейських дільниць, які за ними закріплено в межах території територіальної громади у однострої, з засобами зв'язку, з табельною вогнепальною зброєю, а також спецзасобами.

В разі закінчення служби поліцейського офіцера громади йому необхідно віддати табельну вогнепальну зброю і боєприпаси відповідно до органу (підрозділу) поліції у порядку, передбаченому Інструкцією із заходів безпеки при поводженні зі зброєю, що затверджена наказом від 01.02 2016 № 70 МВС України, яка зареєстрована у Міністерстві юстиції України 17.02.2016 року за номером 250/28380, але дане положення не стосується випадку, коли табельна вогнепальна зброя, чи боєприпаси і спеціальні засоби закріплені за поліцейським на постійному зберіганні чи то носінні.

Згідно з поєднанням законодавства та загального права, ПОГ може застосувати розумну силу для арешту або затримання підозрюваного правопорушника. Теоретично всі поліцейські можуть використовувати наручники для затримання, використовуючи власні повноваження щодо затримання, або арешту.

Службові транспортні засоби зберігаються, використовуються і закріплюються відповідно до зазначених вимог Порядку використання і зберігання транспортних засобів Національної поліції України, які затвердженого наказом МВС України від 07.09 2017 року за номером 757, зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 28.09.2017 року за номером 1198/31066.

Поліцейські офіцери громади відповідно до встановленого порядку надається доступ до інформаційних підсистем Єдиної інформаційної системи МВС України.

Робота в Єдиній інформаційній системі МВС України поліцейського офіцера громади здійснюється відповідно до чинного законодавства нашої країни.

Список використаних джерел

1. Поліцейський офіцер громади. Національна поліція України URL: <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/reforma-policiyi/policejskij-oficer-gromadi> (Дата звернення: 14.11.2022 року).
2. Пендюра М. М., Старицька О. О. Поліцейська деонтологія : навч. посіб. / М. М. Пендюра, О. О. Старицька. – К. : ФОП Маслаков, 2020. – 276 с. URL:

<http://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/17071> (Дата звернення: 14.11.2022 року).

3. Хорт І.В. МОДЕЛЬ ПОЛЩЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ОРІЄНТОВАНОЇ НА БЕЗПЕКУ ГРОМАДИ. Міжнародна наукова конференція. 2021 URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/196/5471/11457-1?inline=1> (Дата звернення: 14.11.2022 року).

***Вітюк Дарина Вікторівна,**
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДИПЛОМАТИЧНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Починаючи із становлення незалежності, в Україні виникли нові напрями в розбудові як економіки, культури, політики всередині країни, так і за її межами. Таке явище дістало назву – міжнародні відносини. Геополітичні зміни на початку 90-х років ХХ ст., подолання залежності та скутості у відносинах з іноземними державами спричинили певні зміни в дипломатичних відносинах, вивівши їх на новий вищий рівень.

В юридичній енциклопедії під поняттям «дипломатія» (від грец. аркуш, документ, складений удвоє) розуміється: 1) офіційна діяльність по здійсненню програми зовнішньої політики держави щодо захисту її прав та інтересів за кордоном. Реалізується урядовими відомствами (міністерством закордонних справ, іноді головою уряду та керівником держави). Дипломатія – складова зовнішньої політики, міжнародної діяльності держави. Зовнішня політика визначає цілі та завдання дипломатії. Дипломатія активно використовує

політичні форми зносин між державами в поєднанні з економічними, правовими, культурними, науковими та іншими формами відносин. Сенс і призначення дипломатії полягає у виборі засобів і методів, необхідних для досягнення зовнішньополітичних цілей держави. Вона покликана забезпечити розвиток міжнародних відносин у бажаному для країни руслі (збереження суспільного та державного устрою, цілісності кордонів, утвердження міжнародного авторитету держави тощо); 2) переносно – мистецтво досягати своєї мети методами, властивими дипломатові [1, с. 189–190].

Законом України «Про дипломатичну службу» від 7 червня 2018 р. № 2449-VIII власне дипломатичну службу визначено як державну службу особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності посадових осіб дипломатичної служби, пов'язаній з реалізацією зовнішньої політики України, захистом національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, а також прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном [2]. Звідси можна узагальнити, що дипломатія – це офіційна діяльність зі здійснення зовнішньої політики держави, захисту прав та інтересів держави, її установ і громадян за кордоном.

Міжнародні контакти України із зарубіжними державами охоплюють увесь спектр міждержавних відносин. Відповідно до основних завдань дипломатії можна виокремити такі її функції:

1) представництво – ця функція означає, що дипломатична місія не представляє ані главу держави, ані уряд, але державу як суб'єкт міжнародного права;

2) переговори – функція, що гарантує розгляд проблеми зіткнення спільних інтересів держав задля вирішення цієї проблеми;

3) інформація – функція інформаційного спостереження, забезпечує відправлення отриманих законним шляхом даних щодо внутрішнього життя та настроїв населення щодо міжнародної політики країни проживання;

4) дипломатичний захист – функція, що дозволяє дипломатичній місії пропонувати дипломатичний захист громадянам, які тимчасово перебувають або проживають у країні перебування цієї місії від можливих порушень їхніх прав

або інтересів;

5) міжнародне співробітництво – центральна функція, що сприяє дружнім відносинам і співпраці між державою, що направляє дипломатичну місію та державою, що її приймає;

б) консульські функції [3].

У свою чергу воєнна дипломатія – організаційний воєнно-політичний інструмент відносин між суверенними державами на рівні їхніх збройних сил, заснований на взаємному обміні радниками з питань оборони.

Воєнна дипломатія є видом дипломатичної діяльності, головними функціями якої, згідно з Віденською конвенцією про дипломатичні зносини 1961 р., є представництво збройних сил держави, направлення дипломатичної місії в державі перебування та збір легальної інформації про наявний стан справ у державі перебування та її направлення до своєї держави. Воєнна дипломатія є дипломатичною діяльністю у воєнній сфері, суб'єктам якої (тобто, органом, уповноваженим на здійснення такої діяльності) є воєнний аташат. Зважаючи на те, що статус військових аташе якимось не виокремлений Віденською конвенцією про дипломатичні зносини, вони користуються такими ж привілеями та імунітетами, як інші дипломатичні службовці. Підсумовуючи, воєнна дипломатія і дипломатія співвідносяться як частини загального [3].

Війна формує новий порядок денний для всіх складових життя, зокрема і для дипломатії. Пріоритетами дипломатичних представництв під час воєнного стану є:

– діяльність у напрямі нових можливостей для постачання необхідної зброї, створення дипломатичного супроводу, питання ленд-лізу;

– економічна допомога у відбудові післявоєнної держави;

– формування, консолідація політичної підтримки у світі [4, с. 15].

Прикладом правильного ведення воєнної дипломатії серед світових країн є Україна, адже завдяки активній політиці вітчизняної дипломатії Україна отримала небачений за 30 років рівень підтримки з боку Заходу. Зокрема створена

антиросійська коаліція, армія отримує від країн-партнерів сучасну зброю, Україна робить швидкі кроки на шляху до вступу в Європейський Союз. США та Європейський Союз запроваджують безпрецедентні та масштабні санкції проти росії. Президент України В.О. Зеленський вважає, що запеклу боротьбу за незалежність і територіальний суверенітет можна завершити одним шляхом: «Війна складна, і перемога буде дуже складна, вона буде і кривава, вона точно буде в бою, але кінцівка точно буде в дипломатії».

Отже, дипломатія воєнна, як і загальнодержавна, належить до соціально-політичної сфери суспільного життя. Діяльність усіх компонентів воєнно-дипломатичної системи держави нерозривно пов'язана з її національними інтересами, зокрема з інтересами людини й суспільства.

Список використаних джерел

1. Шевченко І. Д. Дипломатія. *Юридична енциклопедія* : В 6 т. Т. 5 : П–С / Редкол : Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2003. С. 189–190.

2. Закон України «Про дипломатичну службу» від 7 червня 2018 р. № 2449-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#top>

3. Воротнікова К. Дипломатія і розвідка. Взаємозв'язок зовнішньополітичної діяльності держави і діяльності її розвідувальних служб. URL : <https://bintel.org.ua/nukma/diplomatija-i-rozvidka/>

4. Історія дипломатії : навч.-метод. посіб. / За ред. О. В. Бігняка. Одеса : Гельветика, 2021. 116 с.

***Жолоб Світлана Ростиславівна,**
курсант Навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Пендюра Максим Миколайович,
завідувач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Актуальність цієї теми полягає в тому, що сучасний юрист повинен мати досконалу професійну підготовку, одним з вагомих аспектів якої є розуміння сучасних правових процесів як у межах своєї країни, так й на рівні інших країн та в цілому світового співтовариства. Засвоєння теоретичних положень цієї теми дає можливість здобути знання щодо поняттєво-структурної характеристики категорії правова система, її функцій, категорії правова сім'я, її співвідношення з правовою системою, основних рис сучасних правових сімей, а також специфіки організаційно-функціональної побудови органів поліції окремих правових систем відповідних правових сімей.

Правова система – це сукупність внутрішньо узгоджених, взаємопов'язаних, соціально однорідних юридичних засобів, за допомогою яких держава здійснює необхідний нормативний вплив на суспільні відносини [1, ст. 240]. Це поняття відіграє чималу роль у розумінні сутності права та пошуку шляхів удосконалення як національних правових систем, так і власної.

Коли є декілька національних правових систем, які мають достатньо спільних та характерних ознак, дозволяє нам об'єднати в групи, які ми називаємо правовими сім'ями. Вирізняють такі правові сім'ї:

- романо-германська правова сім'я;
- англосаксонська правова сім'я;
- соціалістична правова сім'я;
- сім'я релігійного спрямування;
- сім'ї традиційного та звичаєвого права.

Українська національна правова система формувалася у складних умовах. Це пов'язане як з відсутністю державної незалежності протягом значних періодів своєї історії, так і з геополітичним положенням України та пов'язаним з цим ідеологічним впливом на українське суспільство досить протилежних за змістом європейських та східних концепцій.

Розвиток національної правової системи можна поділити на два періоди: до здобуття незалежності та після здобуття незалежності. Відлік часу формування української правової системи починається зі звичаєвого права Київської Русі, його подальшого розвитку в період Гетьманщини, існування Української Народної Республіки та Української радянської соціалістичної республіки.

На другому етапі після здобуття незалежності в 1991 р. розпочалося формування самостійної правової системи, що стало одним із проявів народного та державного суверенітету, спрямованим на задоволення інтересів українського суспільства. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. обґрунтував утворення самостійної Української держави, зокрема, продовженням тисячолітньої традиції державотворення в Україні [2, ст. 571].

Під час існування у складі СРСР Україна належала до соціалістичної правової сім'ї. Проблема віднесення правових систем постсоціалістичних країн до певної правової сім'ї є питанням сучасної наукової дискусії.

Україна є представником романо-германської сім'ї, але я погоджуюсь з думкою професора Петришина О.В., який каже те що, правильно казати не є складовою чи частиною, а тяжіє до відповідної правової сім'ї, бо є деякі ознаки, які можуть відрізнитися.

Найбільш суттєві ознаки правової системи України:

– визнання нормативно-правового акта основним джерелом права;

– «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.» [3, стаття 8].

– Україна є країною кодифікованого права, тобто норми, які складають одну галузь права, зведені у внутрішньо систематизовані нормативні акти;

- існує поділ права на приватне і публічне.
- має подібні правові принципи та поняття у національних правових системах цього типу;
- наявність чіткої та ефективної юридичної техніки.

Оскільки основним джерелом права виступає нормативно-правовий акт, то на мою думку, велике значення займає тлумачення цих актів, тобто з'ясування їх змісту, які відносини регулюються та яким чином.

Статус правової сім'ї України перехідного типу обумовлений її соціалістичним минулим і проголошеним курсом на повернення у сім'ю романо-германського права. Однак треба розуміти, що таке повернення відбувається поступово, у зв'язку із чим вітчизняна правова система перебуває на шляху до романо-германської правової сім'ї.

Євроінтеграційний вектор розвитку, який свідчить про зближення національного права України з європейським правом. Протягом останніх 15 років Україна виконує взяті на себе зобов'язання щодо реформування правової системи і впровадження до національної правової системи європейських стандартів. Починаючи з 1990-х років відбувається адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Головні кроки України на шляху інтеграції до ЄС:

- вступ України до НБСЄ ;
- 1994 р. – надання Україні гарантій з боку великих держав. Відмова України від ядерної зброї. Початок участі у програмі НАТО «Партнерство заради миру»;
- 1995 р. – вступ України до Ради Європи (РЄ);
- 2002 р. – саміт «Україна-ЄС»;
- травень 2002 р. – рішення України про бажання набути повноправного членства в НАТО;
- 2003 р. – набуття Україною статусу «сусіда ЄС».
- 2014 р. – підписання політичної та економічної частин угоди про асоціацію з ЄС
- 11 червня 2017 року – підписання у Страсбурзі угоди про безвізовий режим між Україною та Європейським союзом.
- 30 вересня 2022 року – Україна подає заявку на вступ до НАТО.

Отже, відповідь на запитання, до якої правової сім'ї належить Україна, залежить яким правовим шляхом йде наше

суспільство, від здійснюваної у державі правової політики, яка відображається у прийнятих політико-правових рішеннях, законодавстві, задекларованих правових цінностях, тощо. Правова політика нашої держави дає змогу зробити однозначний висновок про європейський вибір України. Стратегічний напрям сучасної Української держави – входження в європейський простір – об’єктивно й історично зумовлений її національним, культурним і правовим розвитком.

Список використаних джерел

1. Пендюра М.М. Теорія держави і права: навчальний посібник. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2013 – 304 с.
2. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін. – Харків , 2009. – 584 с.
3. Конституція України (відомості Верховної Ради України), 1996, № 30, ст. 141).

***Заславська Анна Віталіївна,**
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Громадянське суспільство – це суспільство, в основі якого лежить розгалужена мережа незалежних від держави інституцій, об’єднань та організацій, створених самими громадянами для виявлення та здійснення різних громадських ініціатив, задоволення своїх суспільних потреб і відстоювання

колективних інтересів. У повсякденному вжитку під громадянським суспільством нерідко розуміють рівень громадянської свідомості певного суспільства, активність громадян у створенні громадських організацій.

Громадянське суспільство в його загальноприйнятому розумінні виступає як сукупність соціальних утворень (груп, колективів), об'єднаних специфічними інтересами (економічними, етнічними, культурними та іншими), що реалізовані поза сферою діяльності держави і дозволяють в умовах демократичної системи облаштування суспільного життя контролювати дії держави [1, с. 3].

Держава, яка позбавлена внутрішньої свободи громадських відносин, не підтримує демократичний режим суспільного життя і не розвиває цінності верховенства права, свободи й демократії, не має привілеїв розвиватися на базі добродійних ініціатив, новацій та енергії громадянського суспільства. Адже в умовах тоталітаризму, чи навіть обмеженої демократії, громадянське суспільство, якщо й можливо, то скоріше в контексті елемента опору – сукупності нелегальних соціальних течій.

Громадянське суспільство – це сфера життєдіяльності людей, вільна від безпосереднього впливу з боку держави та її посадових осіб, але разом з тим вона організована, внутрішньо впорядкована і взаємодіє з державою. Тобто це та сфера, де люди реалізують свої приватні інтереси, об'єднуються в групи та організації. Проте ця сфера не зможе повноцінно виконувати свої функції, якщо відсутній бодай один з найголовніших його атрибутів, до яких слід віднести: наявність публічного простору, засобів і центрів комунікації, наслідком чого є формування сфери громадського (цивільного) життя і громадської думки; організоване громадське (публічне) життя вільних і рівних індивідів, чії права захищені конституцією та законами; незалежні від держави, добровільні асоціації, автономність яких усвідомлена на індивідуальному і колективному рівнях; зорієнтована на громадські інтереси та публічну політику діяльність, наслідком якої є кооперація та солідарність між людьми, спілкування на засадах взаємної довіри та співробітництва [1, с. 15].

Окремі аспекти утвердження громадянського суспільства в Україні досліджувалися у працях таких учених як М. Бичков, А. Головка, В. Докаленко, С. Квітка, В. Кононенко, Т. Костецька, С. Лапшин, І. Лопушинський, А. Лясота, І. Онищук, Р. Плющ, І. Приходько, Н. Сердюк, С. Сунегін та ін.

Зокрема В. Горленко у своїй статті, присвяченій питанням громадянського суспільства, констатує, що громадянське суспільство є виявом найвищого рівня організації державної влади, за якого максимально забезпечується можливість реалізації особою своїх прав та інтересів, участі у державних справах, а також гармонійне розкриття творчих здібностей. При цьому важливим показником стану розвитку громадянського суспільства є форма адміністративно-територіального устрою. Саме залежно від виду такої форми визначається здатність громадян держави брати участь в управлінні державними справами [2, с. 221]. У свою чергу І. Приходько та В. Докаленко, досліджуючи роль і місце взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського в Україні, відмічають, що процес такої взаємодії повинен базуватись на принципі справедливості, тому самі інститути громадянського суспільства, виходячи на суспільно-політичну площину, повинні будувати свою діяльність виходячи з загальносуспільних інтересів, а не інтересів окремих груп осіб. Відповідно й їх діяльність не повинна носити деструктивний характер. Якщо потрібна критика в бік влади, то це перш за все конструктивна критика, якщо потрібно вплинути на прийняття або реалізацію управлінських рішень – то це вплив в інтересах усього суспільства. Тільки сповідуючи подібне, можна побудувати справді ефективну систему взаємодії [3, с. 752].

Основним атрибутом громадянського суспільства є співпраця всіх громадян, а також висока самооцінка кожного громадянина, а результатом цього є окрім самоуправління, – саморозвиток і самовдосконалення.

Однак у 2022 р. події широкомасштабної війни російської федерації (далі – рф) проти України значною мірою вплинули на роботу організацій громадянського суспільства. Передусім громадянське суспільство стикнулося з такими проблемами як:

– неможливість реалізувати заплановану діяльність;

- втрата організаційної стабільності;
- необхідність переміщення до безпечніших регіонів України або за кордон;
- необхідність адаптації до роботи в умовах воєнного стану;
- зміна пріоритетів і переформатування власної діяльності.

Проте, незважаючи на такі виклики, загальна життєздатність організації громадянського суспільства залишилась на значному рівні, що продемонструвало її діяльність у перші місяці війни.

За період повномасштабного воєнного вторгнення рф в Україну громадяни нашої країни виявили здатність до оперативної самоорганізації та міжсекторальної співпраці. Громадянське суспільство України долучилося до вирішення соціальних проблем громадян у спосіб надання соціальної допомоги, бере участь у заходах безпеки. Організації громадянського суспільства користуються високою довірою з боку громадян. Відповідно до результатів опитування громадської думки Центру Разумкова, що відбулося в липні – серпні 2021 р., громадським організаціям довіряло 47% громадян. Рівень довіри до волонтерських організацій, за даними того ж опитування, становив майже 64% [4]. Натомість, після початку повномасштабної війни рф проти України, а саме в серпні 2022 р., останній показник зріс і становив 84,5% [5].

Також варто звернути увагу на вкрай важливу координаційну роль українського волонтерського руху в проведенні моніторингу потреб у волонтерській допомозі різних категорій населення, мобілізації волонтерів для надання допомоги, підготовці кадрів для волонтерської діяльності.

Волонтерські організації координують власні спроможності й роботу з військовими адміністраціями в допомозі населенню, яке постраждало внаслідок воєнних дій. Це, зокрема, евакуація з небезпечних територій; пошук житла та розміщення; надання гуманітарної допомоги внутрішньо переміщених осіб, мешканцям зони воєнних дій, деокупованим громадам. Відбувається активна співпраця волонтерів з органами місцевого самоврядування приймаючих громад.

З перших днів російсько-української війни в багатьох громадах мешканці самостійно організовувалися для розв'язання різних нагальних питань. Одним з ефективних інструментів організації забезпечення потреб мешканців у медикаментах, продуктах, під час розміщення людей у дорозі на ночівлю стали органи самоорганізації населення, які мають належний досвід і ресурсний потенціал. Варто зазначити, що в умовах широкомасштабної російсько-української війни значно розширився формат партнерських відносин між державою та громадянським суспільством.

Окрім того, варто звернути увагу на те, що активність і ступінь залучення громадянського суспільства в діяльність, пов'язану з подоланням наслідків війни, прямо залежить від того, в якому стані знаходиться держава, чи може вона виконувати свої функції, чи була готова до війни, і чи мала відповідні відпрацьовані алгоритми реагування на кризи, викликані її наслідками.

Громадянське суспільство не повинно конкурувати з державою, а лише має бути показником реальних демократичних процесів у ній. При цьому громадянське суспільство має різноплановий суб'єктний склад, де кожен суб'єкт має свої цілі та завдання, що беруться ними на себе добровільно. Роль громадянського суспільства в державі повинна бути відчутною та врахованою, особливо під час воєнних дій. Важливо, щоб ефективність функціонування механізму демократичної держави оцінювалася не через призму громадянського суспільства, а відповідно до рівня захисту прав людини, якості життя, довіри громадян до органів публічної влади. Політика державної підтримки розвитку громадянського суспільства, співпраці між владою та громадянським суспільством, що здійснювалася у попередні роки, має наслідком високу адаптивність до роботи у кризових ситуаціях. Це стало особливо очевидним під час повномасштабного воєнного вторгнення рф в Україну.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що стан розвитку громадянського суспільства у 2022 р. свідчить про те, що в Україні, хоча й протягом тривалого періоду, вдалося створити сприятливе нормативно-правове середовище

для діяльності громадянського суспільства, налагодити його міжсекторальну взаємодію та ефективну комунікацію між владою.

Список використаних джерел

1. Рябчук М. Ю. Громадянське суспільство. *Енциклопедія Сучасної України* / Ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. 2006. Т. 6. URL: <https://esu.com.ua/article-31976>

2. Горленко В. Формування сучасного громадянського суспільства в Україні: особливості впливу держави. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2019. Том 30 (69) № 4. С. 221–226.

3. Приходько І., Докаленко В. Роль та місце взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства в Україні. *Public Administration and Regional Development. Publ. upr. reg. rozvit.* 2020, 9. С. 752–770.

4. «Разумков Центр». Довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян України (липень – серпень 2021 р.). URL: <https://cutt.ly/6VVZOBs>

5. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. Результати соціологічного опитування. URL: <https://cutt.ly/RVVZ2Jz>

*Захарченко Юлія Євгенівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЦИФРОВІ ПРАВА ЛЮДИНИ

З розвитком технологій, інформаційного суспільства та поступовим переходом суспільства на цифровізацію, активне використання цифрових технологій у різних напрямках життєдіяльності спричинило виникнення питання щодо необхідності та достатності прав і свобод людини, виокремивши поняття цифрові права людини. У наш час інтернет є безпосереднім інструментом реалізації прав і свободи людини та створює платформу для участі громадян у демократичних процесах, тобто захист і втілення прав людини потребує гарантій. На жаль, нині досить низький рівень захисту, проте треба вдосконалювати це так, щоб отримати розвиток у правозахисній практиці.

Особисті права та свободи людини є невід'ємними від безпеки людини, суспільства та держави. Тому актуальною постає проблема пошуку балансу між захистом приватності, в тому числі інформаційної приватності життя людини, та потребами захисту інформаційної й національної безпеки. Тобто в умовах правової держави та розвитку інформаційного суспільства мають бути законодавчо визначені обмеження довільного поведіння з правами людини, зокрема в інформаційній сфері [1, с. 19].

Відповідно до ст. 10 Конвенції «Про доступ до публічної інформації» можна сказати, що сфера її дії включає право на отримання та передачу інформації в якості нового і впливового інформаційного засобу. Дійсно, з огляду на доступність Інтернету та здатність зберігати і передавати величезну

кількість інформації, Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) визнав важливу роль його в розширенні доступу суспільства до новин і спрощення поширення інформації в цілому. Крім встановлення права на отримання інформації від державної влади, ЄСПЛ наголосив на важливості права на отримання інформації також від приватних осіб і організацій. У той час як політичні та соціальні новини можуть бути найбільш важливою інформацією, захищеною ст. 10, свобода отримання інформації поширюється не тільки на повідомлення про суспільно значущі події, але також охоплює культурне самовираження [2].

Цифрові права людини розглядають як окрему групу прав людини, які пов'язані з використанням мережі Інтернет за допомогою спеціальних пристроїв. Існує велика кількість цифрових прав, які потребують нормативного врегулювання, а деякі з них за важливістю та значенням для людини є основоположними та потребують конституціоналізації.

Тому наразі є потреба як на національному, так і на міжнародному рівнях закріпити цифрові права, створивши додаткові гарантії реалізації та захисту цього виду прав. Цифрові права людини – це окрема група прав людини, які пов'язані з використанням та/або реалізуються в мережі Інтернет за допомогою спеціальних пристроїв (комп'ютерів, смартфонів тощо). До них можемо віднести:

1) право на доступ до Інтернету – полягає в тому, що кожен має право на рівний доступ і використання вільного та безпечного Інтернету;

2) свобода вираження поглядів онлайн – означає право вільно висловлювати свої погляди, шукати, отримувати та поширювати інформацію онлайн;

3) право на приватність і захист персональних даних – кожен має право на приватність онлайн і захист персональних даних в Інтернеті;

4) право на свободу та особисту безпеку онлайн – реалізація цього права потребує механізму захисту від протиправних дій, тобто певні державні гарантії захисту від фізичного та психологічного насильства чи домагань, мови нетерпимості, нетолерантності та ворожнечі, дискримінації в

онлайн-середовищі; держава має сприяти розвитку та функціонуванню безпечних Інтернет-технологій;

5) право на мирні зібрання, асоціації або використання електронних інструментів демократії – означає, що люди повинні мати свободу об'єднання та використовувати будь-які сервіси, веб-сайти чи застосунки для створення, приєднання, мобілізації та участі в соціальних групах та асоціаціях;

6) право на цифрове самовизначення, або право відключатися від онлайн, або бути забутим в онлайні – людина як користувач у системі (соціальній мережі, форумі, онлайнбговоренні) вправі сама, на власний розсуд визначити ім'я (ідентифікатор) або іншу апріорну інформацію про неї, яку вона буде використовувати в системі [3, с. 59].

Проте на сьогодні доступ до Інтернету офіційно не визнається як «право людини» на міжнародному рівні, хоча часто згадується в резолюціях і рекомендаціях Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), Ради Європи та інших міжнародних інституцій. Зокрема у 2016 р. резолюція Ради з прав людини ООН «Сприяння, захист і реалізація прав людини в Інтернеті» засудила дії окремих держав, спрямовані на обмеження доступу до Інтернету. Попри це доступність Інтернету поки що розглядається переважно як засада сприяння реалізації інших прав і свобод людини, зокрема свободи вираження поглядів онлайн. Також варто додати, що право на доступ до Інтернету як право кожного вільно користуватися безпечним і відкритим Інтернетом, охоплює два аспекти.

Перший аспект – заборона державам необґрунтовано обмежувати доступ до Інтернету. Практика так званих «блекаутів» – вимкнення Інтернету в усій країні чи деяких регіонах, яка на теперішній час часто застосовується в окремих африканських країнах під час виборів і для попередження та припинення протестів, є неприпустимою. Блокування доступу окремих осіб до Інтернету може бути виправданим лише за рішенням суду за наявності досить вагомих підстав. Звичайно, це не стосується випадків, коли Інтернетом забороняють користуватися під час вступних

іспитів або ж коли ви не оплатили послуг з доступу до Інтернету.

Другий аспект цього права зобов'язує держави вживати всіх розумно можливих заходів для забезпечення максимального доступу своїх громадян до Інтернету. Наприклад, розробити і впроваджувати конкретну та ефективну політику, щоб Інтернет був широко доступним, відкритим і надавався за помірну плату для всіх груп населення [4].

Умовами для повноцінної реалізації цього права громадянами є також доступ до інформації про технології та цифрова грамотність – можливість отримувати знання та навички з використання Інтернету для задоволення своїх потреб. Право на доступ до інтернету базується на таких принципах:

1. Інклюзивність і недискримінація. Доступ має надаватися за розумну ціну і бути недискримінаційним. Взаємодія в Інтернеті має бути вільною від дискримінації за такими ознаками як стать, раса, національність, мова, віросповідання, стан здоров'я, політичні переконання, соціальне походження, майновий стан, вік або сексуальна орієнтація. Держава має сприяти просуванню культурної та мовної різноманітності онлайн.

2. Мережева нейтральність. Користувачі повинні мати можливість вільно обирати систему, застосунки, програмне забезпечення. Архітектура Інтернету, комунікаційні системи і формати мають ґрунтуватися на відкритих стандартах, які забезпечують інклюзивність і рівні можливості – вільний обмін інформацією.

3. Безпека. Держава повинна гарантувати безпечність Інтернету. Водночас технічні стандарти, пов'язані з його інфраструктурою, не мають застосовуватися для цензури чи незаконного нагляду.

4. Якість сервісу. Гарантований доступ до Інтернету має відповідати рівню розвитку та поширенню технологій [5, с. 329].

Щодо сьогодення, то в Україні чинне законодавство дозволяє блокувати веб-сайти, які поширюють інформацію,

що містить дитячу порнографію, а також зобов'язує видаляти контент, розміщений із порушенням авторського права. Проте дедалі частіше з'являються законопроекти, спрямовані, наприклад, на заборону критики та образ на адресу публічних осіб.

У світі приблизно 1,2 млрд дітей і молоді навчаються поза звичним середовищем, користуючись інтернет-технологіями. Проте не лише учні та студенти стали залежними від Інтернету: медики, правоохоронці, підприємці та звичайні громадяни щодня обмінюються інформацією, пересилають документи, пропонують свої товари й послуги та всіляко комунікують з органами публічної влади в режимі онлайн.

Отже, в сучасному світі електронні інформаційні носії, а саме Інтернет-ресурси, до яких вони надають доступ, відіграють важливу роль у щоденному житті людини. Мало хто може уявити своє життя без цифрових пристроїв, які є способом та інструментом отримання інформації, а для деяких це обов'язковий атрибут для отримання прибутку. Тому постає питання правового регулювання цифрових прав у найкоротші терміни. Вагомим внеском у вирішення цієї проблеми було б закріплення на конституційному рівні базових цифрових прав або включення цих прав у профільне законодавство, а також нагальним є розроблення ефективних механізмів для реалізації та захисту цих прав. Сценарії вирішення пов'язаних із цим проблем мають урахувувати специфіку цифрового середовища, онлайн-діяльності та використання цифрових інструментів усіма суб'єктами права. Вони мають, крім того, фокусуватися на відмінностях у розумінні змісту та обсягу прав людини в різних правових системах. Кожен повинен мати право на рівний доступ і використання вільного та безпечного Інтернету.

Список використаних джерел

1. Разметаєва Ю. С. Цифрові права людини та проблеми екстратериторіальності в їх захисті. *Право та державне управління*. 2020. № 4. С. 18–23. doi: <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.4.2>

2. Як ЄСПЛ захищає «цифрові» права людини в інтернеті. URL: <https://www.echr.com.ua/yak-yespl-zaxishhaye-cifrovi-prava-lyudini-v-interneti/>

3. Братасюк О. Б., Ментух Н. Ф. Поняття та класифікація цифрових прав в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 58–61. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/12>

4. Володовська В. Заборони та свободи в інтернеті: як виглядатиме Декларація цифрових прав людини. URL: https://zmina.info/articles/zaboroni_ta_svobodi_v_interneti_jiak_vigl_jiadatime_deklaracijia_cifrovih_prav_ljudini/

5. Хаустова М. Державна політика в сфері прав людини в епоху цифрових трансформацій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. № 69. С. 328–333. doi: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.55>

*Иценко Катерина Сергіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

СПОРТИВНА ТЕОРІЯ ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ

На теперішній час актуальність осмислення походження держави є важливим тому, що держава – це політична організація всього суспільства, яка виражає й охороняє індивідуальні, групові та суспільні інтереси, забезпечує організованість у країні на основі економічних і духовних чинників, реалізує головне, що дає людям цивілізація, – народовладдя, економічну свободу, свободу автономної особи. Саме тому вивчення такого суспільного утворення як держави є

вкрай необхідним завданням, особливо в час, коли йде мова про правову та цивілізовану державу, якою хоче стати Україна [1, с. 44]. Щоправда, визначити загальне поняття держави, яке б відображало всі без винятку ознаки і властивості, характерні для кожного з її періодів у минулому, дійсному і майбутньому неможливо. Водночас будь-яка держава має набір таких універсальних ознак, що виявляються на всіх етапах її розвитку. Такими ознаками є територія, населення, влада. Держава – це суверенна, політико-територіальна організація влади суспільства, яка виражає, узгоджує і забезпечує інтереси населення шляхом встановлення загальнообов'язкових правил поведінки за участю спеціальних органів управління та правового примусу, вирішує загальносуспільні справи і виступає суб'єктом міжнародно-правових відносин [2, с. 35]. Сутність держави – відносно стійка сукупність глибинних, необхідних, внутрішніх властивостей, зв'язків і відносин об'єкта. Сутність держави розвивається в міру того, як розгортається опосередкована нею суперечність і виявляє себе зовнішньо як висхідний рух від державності до держави. Сутність держави виявляється у процесі її дослідження як юридичної категорії, що використовується всіма юридичними науками, та її сприйнятті як феномена. Будь-яка держава, разом з вирішенням власне класових завдань, виконує й загальносоціальні завдання («спільні справи»), без яких не може функціонувати жодне суспільство. Це засоби транспорту і зв'язку, будівництво шляхів, боротьба з епідеміями, злочинністю, заходи щодо забезпечення миру та інші. На сучасному етапі розвитку суспільства сутність європейських держав дедалі більше втрачає класові риси, стає класово індиферентною. Для змісту сучасної європейської держави характерно: державна влада реалізується на основі поділу її гілок, держава набуває рис демократичної, правової, соціальної, в центрі суспільства знаходиться людина, її права та свободи. Одночасно відбувається трансформація форм держави, стираються фактичні межі між монархічною та республіканською формами. Посилюються процеси регіоналізації: в унітарних державах розширюються права автономій, у федеративних – відбувається оптимізація

суб'єктного складу, утворюються високоінтегровані міждержавні об'єднання. Демократичний режим стає панівною формою державного режиму.

Існує значна кількість теорій походження держави [3, с. 31]. Такий плюралізм наукових поглядів обумовлений історичними особливостями розвитку суспільства, своєрідністю тих чи інших регіонів світу, ідеологічними поглядами авторів, завданнями, які вони ставлять перед собою, та іншими причинами. Певний навчально-науковий інтерес з цього приводу викликає спортивна теорія іспанського філософа Хосе Ортега-і-Гассета (1883–1955 рр.), відповідно до якої виникнення держави пов'язано з походженням ігор, фізичних прав, ініціацій і поступового оформленням спеціальної авторитетної групи організаторів, як з часом отримують владні повноваження [2, с. 33].

При цьому вихідним положенням спортивної теорії є те, що розвиток свідомості первісної людини призвів до усвідомлення важливості своєї фізичної сили та необхідності її тренування. З виникненням релігійних вірувань елементи фізичних вправ пов'язувалися з релігійними обрядами. Так з'явилися культові танці, хороводи, ігри. Як зазначив Хосе Ортега-і-Гассет, розглядаючи питання первинного виникнення держави, необхідно виходити не з утилітаристських позицій, що пропонують вважати єдиною причиною нових пристосувань об'єктивно існуючу потребу, а з протилежних позицій, які відстоюють можливість раптового виникнення властивостей, що лише потім використовуватимуться як адаптивний засіб. Обґрунтовуючи цей методологічний принцип, філософ зазначає, що утилітаристська інтерпретація життєвого феномену, яка зародилася у ХІХ ст. вважає, що первинна життєдіяльність полягає у відповідній реакції на життєву потребу, в задоволенні теперішніх запитів. Однак новітні дослідження запропонували інше уявлення про життя. Відповідно до такого уявлення, будь-який прояв корисної чи адаптаційної діяльності, що є відповіддю на теперішні запити, представляє собою вторинну життєдіяльність. Справжня, первинна життєдіяльність завжди стихійна, непередбачувана, хаотична. Її сенсом є вільна випадковість, непередбачуваний рух тощо [4, с. 82].

Таким чином, автор спортивної теорії фактично наголошує на вирішальній ролі випадковостей у суспільному розвитку та стає на позицію, що кардинальним чином відрізняється від позицій більшості інших широко відомих теорій виникнення держави, які пояснюють цей процес як закономірний, неминучий та обумовлений об'єктивно.

Список використаних джерел

1. Теорія держави і права : підруч. / С. Л. Лисенков та ін. / За ред. С. Л. Лисенкова. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 448 с.
2. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
3. Гусарев С. Д., Олійник А. Ю., Слюсаренко О. Л. Теорія права і держави : навч. посіб. Київ : Правова єдність, 2008. 270 с.
4. Актуальні проблеми теорії держави та права. Ч. І. Актуальні проблеми теорії держави : навч. посіб. / С. М. Тимченко та ін. 2-е вид., стереот. Київ : КНТ, 2008. 288 с.

Коваль Анна Іванівна,

*курсант навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Мінченко Ольга Василівна,

*професор кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

ВНЕСОК В. КОПЕЙЧИКОВА В СТАНОВЛЕННІ УКРАЇНИ ЯК НЕЗАЛЕЖНОЇ ТА ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Володимир Володимирович Копейчиков великий правознавець і державотворець . Він був не лише доктором юридичних наук, академіком Академії правових наук України, заслуженим діячем науки і техніки України, засновником наукової школи прав та їх забезпечення в діяльності правоохоронних органів але і активним учасником

правотворчих процесів нашої держави. Вчений зробив значний внесок в розробку чинного законодавства та вдосконалення практики його реалізації. До його доробку можна віднести дослідження правового регулювання місцевого самоврядування, захист прав людини, особливості державного будівництва і, звісно, розробку проекту Конституції України.

Слід відзначити, що розуміння прав людини дослідником відбувалося в епоху так званого «розвинутого соціалізму» і, звісно, відповідало духу того часу. У своїй праці «Права людини: міфи та реальність» автор досліджує природу походження права. Критикуючи погляди деяких буржуазних учених про права людини як про «природні права», що є невід'ємними від самої особистості, В. Копейчиков схилився до марксистських учень. Ідеологи комунізму К. Маркс і Ф. Енгельс стверджували: «Індивіди вбачають свободу у своїй асоціації і через неї». Вони розглядали права, свободи й обов'язки людини як суспільне надбання, оскільки ці поняття є лише складовою змісту внутрішніх законів духовних відносин, мають класову основу та створюються тільки активною людською діяльністю. Відповідно, правами людини й громадянина наділяє держава, без якої людина просто перестане існувати [1, с.275]

Пізніше, в кінці 80-их років, а також, коли відбувся розпад СРСР, автор дещо переглядає свої погляди. Уже в статті «Соціальні реальності та права людини» (1989 рік), у якій він критикував тоталітарну епоху правління Й. Сталіна й ігнорування всіх правових норм захисту людини, він висловлювався про права людини як про найвищу цінність, яка не може бути присвоєною або відчуженою [1, с.277-278].

У своїх роботах вчений звертається до Європейської хартії про місцеве самоврядування, прийнятої у Страсбурзі 15 жовтня 1985 року країнами-членами Європейської Ради. Цей законодавчий акт став основою міжнародної регламентації самоврядування в прогресивних країнах, які є членами Ради Європи. У законодавство України вона була імplementована з 1 січня 1998 року. Академік В.Копейчиков наполягав на формуванні оптимального балансу між муніципалітетом і місцевим державним управлінням. Саме такий орієнтир сповідує Європейська хартія, і на неї посилається В.Копейчиков.

Вчений був лібералом, проте з абсолютно поміркованою позицією інтересів держави. Він наголошував, що органи місцевого самоврядування є основою демократичного устрою, до якого прагне Україна.

Абсолютно логічним є той факт, що така особистість доклала чимало зусиль до розробки Конституції України. Питання прийняття Основного Закону було наріжним каменем існування самої держави. Саме тому, указом Президента України був призначений членом робочої групи з розробки та прийняття нової Конституції України, де плідно працював протягом 1991–1996 рр.

Ще на стадії розроблення проекту Основного Закону незалежної України 1996 року, вчений сформулював певною мірою постулати, на які й мало спиратися законодавство держави в частині муніципальної влади. Взявши за основу ту ж таки Європейську хартію про місцеве самоврядування, академік В. Копейчиков адаптував проєвропейські принципи до реалій українських потреб а саме:

- органи місцевого самоврядування є основою будь-якого демократичного устрою;

- вони повинні мати достатньо повноважень задля забезпечення адміністративної діяльності, яка була би більшою мірою наближена до людей;

- безпосередня участь громадян в управлінні справами на місцях та інше [2,]

Науковець зазначав, що не держава, а саме суспільна одиниця – громада – на законній основі, за допомогою своїх самоврядних органів розв’язує власні потреби, тим самим задовольняючи інтереси місцевих жителів.

Академік В. Копейчиков підтримував позицію президентсько-парламентської республіки. Захищаючи демократичні засади парламентаризму, вчений прекрасно розумів неефективність колегіального керівництва. Молода держава переживала процес становлення і потребувала швидкого реагування на поточні виклики часу і ситуаційні помилки. Ефективне функціонування парламентської республіки як форми правління можливе лише за умови структурованості суспільства і політичної системи, а також

високого професіоналізму самих депутатів і їх політичної культури, які повинні перш за все думати про інтереси держави, а не захищати власні чи корпоративні.

У тексті нової Конституції України за ініціативою академіка Копейчикова і на підставі багатьох міжнародних і європейських декларацій та конвенцій з прав і свобод людини був значно розширений каталог основних прав громадян України (ч. II).

На жаль, політична еліта України не вирізнялася високопатріотичним духом, і колегіальне прийняття стратегічно важливих рішень для держави ставало просто лобюванням власних амбіцій і інтересів. Тому, враховуючи такі обставини, В. Копейчиков наполягав на концентрації влади в руках Президента. Адже віддати кермо правління парламенту означало б занурити країну в політичний і суспільний хаос. І, як показали події 2004–2013 рр., вчений виявився пророчо правим.

Отже, В.В. Копейчикова знають як видатного ученого, педагога, талановитого організатора наукової діяльності, одного з провідних вітчизняних фахівців у галузях теорії держави та права, конституційного права тощо. Академік успішно працював над розв'язанням різних державно-правових проблем, проте найбільший внесок здійснив у розроблення таких теоретико-правових і конституційно-правових питань, як права людини, конституційний механізм захисту прав, забезпечення правового статусу особи в діяльності правоохоронних органів, правова держава, механізм держави, громадянське суспільство, місцеве самоврядування, конституційний процес в Україні, перспективи та шляхи інтеграції України у світовий та європейський правовий простір. Внесок В.В. Копейчикова неможливо переоцінити у становленні України як незалежної, правової держави.

Список використаних джерел

1. Капічон О.Г. Еволюція поглядів академіка Володимира Копейчикова в царині прав людини та громадянина. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015, №2. С. 275-278.

2. Капічон О. Г. Ідеї академіка В.В. Копейчикова в

децентралізації місцевого самоврядування України / О. Г. Капічон // Правові реформи в Україні: реалії сьогодення : тези VII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. Дню юриста України (Київ, 29 жовт. 2015 р.). – Київ : Нац. акад. внутр. справ ; Ліра-К, 2015. – С. 32–34.

3. Кривицький Ю. В. Проблеми правової реформи в науковій спадщині академіка В.В. Копейчикова. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (102). С. 189–191.

Корнійчук Анастасія Русланівна,
курсант Навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Власенко Валерій Павлович
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ВИДИ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ЧИННИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Правову основу діяльності Національної поліції України можна визначити як сукупність правових норм, що закріплюються у національних та міжнародних нормативно-правових актах і регулюють суспільні відносини, які виникають в процесі її діяльності із надання поліцейських послуг в сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, надання послуг з допомоги особам, які її потребують, а також у сферах публічного адміністрування та взаємодії з іншими органами державної влади, місцевого самоврядування та громадянськістю [1, ст. 126].

Відповідно до статті 3 Закону України «Про Національну поліцію України» правову основу діяльності поліції складають норми права, які закріплені в Конституції України, міжнародних

договорах України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, законах України, актах Президента України та постановях Верховної Ради України, актах Кабінету Міністрів України, а також виданих відповідно до них актах Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України [2]. Розглянемо детальніше кожен із зазначених нормативно-правових актів.

Конституція України є головним джерелом права в державі. Також вона є базою для подальшого розвитку правоохоронного законодавства України, на основі її положень приймаються всі інші нормативні акти, що регулюють діяльність Національної поліції України.

У своїй професійній діяльності Національна поліція керується принципом верховенства права, закріпленим у статті 3 Конституції України, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Під час виконання своїх завдань Національна поліція України забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих розділом II Конституції України.

При виконанні покладених на Національну поліцію обов'язків вона, відповідно до положень статті 24 Основного закону, не може надавати особам будь-яких привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Згідно статті 28 Конституції України ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню, отже поліцейським при застосуванні поліцейських заходів за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання.

При застосуванні поліцейських заходів та реалізації інших повноважень, Національна поліція поважає свободу та особисту недоторканість особи. Відповідно до статті 29 Конституції

України ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. Під час здійснення досудового розслідування, застосування негласних слідчих розшукових заходів поліція дотримується положень статей 30-32 згідно з якими не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду; особі гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [3].

Серед основних законів України, що регулюють зовнішню та внутрішню діяльність Національної поліції України, слід виділити наступні: «Про Національну поліцію» від 02.07.2015; «Про запобігання корупції» від 14.10.2014; Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984; Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012; Дисциплінарний статут Національної поліції України від 15.03.2018; «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23.12.1993; «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» від 01.12.1994; Закон України «Про звернення громадян» від 02.10.1996; «Про центральні органи виконавчої влади» від 17.03.2011 та інші.

Закон України «Про Національну поліцію» є основним нормативним актом на підставі якого будується робота цього правоохоронного органу. Він складається із 10 розділів, 105 статей. Закон встановлює завдання, принципи діяльності поліції, її систему, повноваження, порядок та підстави застосування поліцейських заходів, процедури добору на посаду поліцейського, порядок проходження служби в поліції, соціальний захист та матеріально-технічне забезпечення поліцейських [2].

Інші закони, що регулюють діяльність Національної поліції, стосуються окремих напрямів її роботи, наприклад, роботи зі звернення громадян, порядку роботи з інформацією,

що має обмежений режим доступу, залучення громадян до правоохоронної діяльності, взаємодії з інститутами громадянського суспільства, іншими органами державної влади та місцевого самоврядування.

Президент України на виконання закріплених повноважень видає укази та розпорядження, спрямовані на удосконалення діяльності Національної поліції, її кадрового складу, а також у сфері забезпечення прав і свобод громадян правоохоронними органами держави. Важливим напрямом є введення в дію указами Президента рішень Ради національної безпеки і оборони України щодо питань пов'язаних із забезпеченням публічної безпеки та порядку в державі [1, ст. 127].

Серед прикладів таких актів варто виділити наступні: «Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» від 07.02.2008; «Про додаткові заходи із забезпечення гарантій реалізації прав та законних інтересів дітей» від 01.06.2013; «Про перелік посад, які можуть бути заміщені поліцейськими в державних органах, установах та організаціях» від 09.12.2015; «Про символіку Національної поліції України» від 09.12.2015; «Про День Національної поліції України» від 09.12.2015; «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про загрози кібербезпеці держави та невідкладні заходи з їх нейтралізації»»; «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 10 липня 2017 року; «Про невідкладні заходи щодо фінансування потреб національної безпеки і оборони України у 2017 році»»; «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» від 24.02.2021 тощо.

Міжнародними нормативно-правовими актами на підставі яких Національна поліція України організує власну діяльність є: Загальна декларація прав людини від 10.12.1948; Декларація про ліквідацію усіх форм расової дискримінації від 20.11.1963; Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21.12.1965; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966; Декларація про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських

або таких, що принижують гідність видів покарання від 09.12.1975; Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню від 26.11.1987; Європейський Кодекс поліцейської етики від 19.09.2001; Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005 та інші.

Норми міжнародних актів, у більшості випадків, можуть виступати підставою для оскарження дій співробітників поліції в міжнародних судових органах, зокрема у Європейському суді із прав людини. Їх положення є обов'язковими для вивчення в системі службової підготовки працівників Національної поліції, а також включаються до програм підвищення кваліфікації працівників Національної поліції, що є важливою складовою її кадрового забезпечення[1, ст. 129].

Кабінет Міністрів України встановлює правові норми за дотриманням яких має здійснювати контроль Національна поліція України також приймає документи, які спрямовані на впорядкування внутрішньої структури системи Національної поліції, здійснення її матеріального, фінансового та соціального забезпечення.

До актів Кабінету Міністрів України, що регулюють діяльність поліції можна віднести: постанови «Про затвердження Положення про дозвільну систему» від 12.10.1992; «Про Правила дорожнього руху» від 10.10.2001; «Про утворення територіальних органів Національної поліції та ліквідацію територіальних органів Міністерства внутрішніх справ» від 16.09.2015; «Про затвердження Положення про однострій поліцейських» від 30.09.2015; «Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для реалізації Національною поліцією заходів щодо підвищення обороноздатності і безпеки держави» від 07.12.2016 тощо.

Нормативно-правові акти МВС України та Національної поліції стосуються як питань організації правоохоронної діяльності поліції із надання населенню поліцейських послуг, так і питань публічного адміністрування, яке стосується як побудови організаційних структур Національної поліції, так і процесу підготовки, прийняття та контролю управлінських

рішень, а також здійснення інформаційного, кадрового, документального та психологічного забезпечення роботи поліції.

Можна виділити такі накази МВС України та Національної поліції України: «Про затвердження Порядку розгляду звернень та організації проведення особистого прийому громадян в органах та підрозділах Національної поліції України» від 15.11.2017 № 930; «Положення про Департамент патрульної поліції» від 06.11.2015; «Інструкція з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції» від 06.11.2015; «Інструкція з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі» від 07.11.2015; «Порядок присвоєння спеціальних звань поліції та позбавлення спеціальних звань» від 12.03.2016; «Інструкція з організації контролю за виконанням документів у Національній поліції України» від 13.06.2016; «Інструкція з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України» від 23.05.2017; «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України» від 27.04.2020.

Отже, створення Національної поліції України обумовило потребу у перегляді теоретичних засад поліцейської діяльності, формуванні нових підходів до визначення основних завдань, функцій, принципів функціонування, повноважень новоутвореного органу, а також правових можливостей, інструментів його діяльності. Саме це обумовило необхідність переосмислення і розробки оновленої концепції правових актів в управлінській діяльності Національної поліції України.

Список використаних джерел

1. Бугайчук К. Л. Правові основи діяльності Національної поліції України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Т. 3, випуск 2(23). С. 125-130.

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 №580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

3. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

Коршак Леся Ігорівна,
*курсант Навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ*
Науковий керівник:
*Харченко Наталія Петрівна,
старший викладач кафедри теорії держави
та права Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук*

ЕВОЛЮЦІЯ ФОРМ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Пори здавалось би численні наукові роботи загальнотеоретичного та галузевого спрямування навіть сьогодні є доволі плюралістичними погляди вчених щодо визначення поняття форма держави, структури форми держави та їх взаємозв'язок, тенденції розвитку та удосконалення. Дискусійними є наукові бачення структурної будови форми держави, їх особливостей, а також пріоритетності елементів форми держави.

«Важливість перманентного дослідження інституту форми держави зумовлена необхідністю характеристики не лише сучасного стану держави, а й можливості визначення напрямів розвитку конкретної держави. Актуальність порушеної тематики також детермінована необхідністю інтеграції України до міжнародного та європейського простору з врахуванням найкращих стандартів зарубіжного досвіду державно-правового будівництва» [1, с. 80].

Форма держави – це складне поняття, яке характеризує державу з точки зору існуючої в ній форми правління, державного устрою та державно-правового режиму. Кожна

держава, яку і будь-яке інше соціальне утворення, має бути певним чином організованою, побудованою, сформованою, а здійснення нею влади має відбуватися певними способами, методами. Взагалі необхідно звернути увагу на такі значні фактори, які складають стан країни: умови формування країни, історичні традиції, політичні війни всередині еліти та панування певних ідеологій та культурних цінностей [2, с. 87].

На думку відомого філософа Аристотеля, були такі правильні форми державного правління монархія, аристократія, політія; неправильними формами державного правління були: тиранія, олігархія, демократія [1, с. 81]

Відомий французький юрист та письменник Шарль Луї Монтеск'є визначав форму держави як чинники, які визначають методи здійснення державної влади:

1) республіка (державна влада визначається добродесність і рівність);

2) монархія (основа влади – честь);

3) деспотія (основа влади – страх).

У останні роки пропонується варіант «наскрізної», узагальнюючої класифікації усіх державних форм. До її основи покладається спосіб організації та здійснення державної влади, що взятий у єдності усіх її гілок, територіальної реалізації, методів діяльності. Ця єдність створює нове явище – цілісну форму, якій згідно з теорією систем притаманні якості, що не властиві ні одному із її елементів окремо. Відповідно до цього варіанту пропонуються такі три форми державного правління: монократична (єдиновладна), сегментарна (змішана) та полікратична (багатовладна).

Монократична форма державного правління характеризується єдиновладдям. Повнота державної влади може знаходитися у руках однієї особи, або відповідно до конституції може бути проголошено, що уся влада належить радам.

Сегментарна форма державного правління є перехідною від монократичної форми до полікратичної. Уся влада зосереджена в руках глави держави, інколи – уряду. Роль судів та парламенту пригнана [3, с. 34].

Полікратична державна форма протилежна монократичній. Діє поділ державної влади та існує місцеве

самоврядування. У державно-правовому режимі домінують демократичні методи управління та державне управління, яка є децентралізованим.

Зважаючи «...на євроінтеграційний зовнішньополітичний напрям України не менш актуальними є дослідження науковців щодо аналізу політичних систем розвинутих країн Європи, що сприяє пошуку оптимальної моделі форми державного управління для України» [4, с. 4].

Отже, загальнотеоретичні уявлення про форму держави змінювались протягом тривалого часу від стародавніх часів до сьогодення. Попри те, що ця категорія є доволі неусталеною й донині науковці сперечаються щодо правильності та адекватності визначення цього поняття, а також інших суміжних понять, пошуку більш досконаlih форм держави та напрямів дослідження.

Список використаних джерел

1. Харченко Н. П. Форма держави: еволюція наукових поглядів. *Юридичний бюлетень*. 2021. № 18. С. 80–84.

2. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

3. Богушова І. В. Концептуальні засади розуміння сутності форми держави. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 3. С. 31–36.

4. Бостан С. К. *Форми державного управління країн Європейського Союзу. Юридичні моделі і політична практика / монографія*. Центр навчальної літератури. 2018, 240 с.

*Краєвський Олег Олегович,
курсант 3 курсу
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Пендюра Максим Миколайович,
завідувач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРУП РЕАГУВАННЯ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації, на території нашої держави було введено особливий правовий режим – воєнний стан. З цього моменту функціонування підрозділів Національної поліції має безліч особливостей, які пов'язані в першу чергу із підвищеним рівнем небезпеки для особового складу під час виконання функціональних обов'язків, а також із новими повноваженнями які покладаються на органи поліції в таких умовах. Такі реалії вимагають підвищеного рівня психологічної, фізичної та тактичної підготовки працівників поліції, і співробітники груп реагування патрульної поліції не є винятком.

Відповідно до Наказу МВС України від 27.04.2020 № 357 [1] «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України» група реагування патрульної поліції (далі – ГРПП) – наряд патрульної поліції у складі не менше двох поліцейських, які в зоні оперативного реагування виконують завдання із забезпечення публічної безпеки і порядку, взаємодії з населенням, безпеки дорожнього руху, запобігання правопорушенням або подіям та їх припинення, оперативного реагування на них.

Одне з головних завдань працівників ГРПП [1] – забезпечувати належний громадський порядок в суспільстві.

В умовах воєнного стану виконання таких завдань має підвищений рівень складності адже навіть на територіях де не ведуться активні бойові дії, завжди присутній ризик діяльності озброєних ДРГ ворога, а також інших осіб які з ним співпрацюють [2]. Особливо небезпечними залишається висока ймовірність обстрілів по всій території країни зі сторони агресора.

Злочинні обстріли об'єктів енергетичної інфраструктури нашої країни, які призводять до масових відключень електроенергії, також негативно впливають на рівень громадської безпеки в суспільстві. Адже за таких умов, на жаль, виникає підґрунтя для погіршення криміногенної ситуації. Враховуючи цей фактор, керівники територіальних підрозділів Національної поліції, посилюють наряди та патрулі, що потребує великої кількості особового складу та інших ресурсів.

Також необхідно враховувати, що в умовах війни значно загострюються проблеми дотримання громадянами норм закону, що значно підвищує навантаженість ГРПП, які першими реагують на подібні явища. Окрім цього психоемоційний стан населення знаходиться на критичному рівні, що також безпосередньо впливає на правосвідомість наших громадян [2].

Враховуючи вище перераховане можна зазначити про необхідність прийняття керівниками органів поліції заходів щодо посилення нарядів ГРПП, підвищення рівня психологічного забезпечення та проведення додаткових занять із тактичної та вогневої підготовки серед особового складу. Такі дії значно підвищують ефективність роботи та збережуть життя та здоров'я працівників поліції.

Список використаних джерел

1. Наказ МВС України від 27.04.2020 № 357 «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України»

2. Тактика дій працівників національної поліції України в особливих умовах: практ. посіб./ В.А. Сягровець, О.В. Хуторянський, Є.В. Гузенко, О.В. Білоус, Ю.В. Демченко, Ю.М.

Єременко, С.В. Лук'янов, С.В. Прокопович, Д.М. Руцький, під заг. ред. Сербина Р.А., Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. 138 с.

Кривенко Валерія Вадимівна,
ад'юнкт кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Лапка Оксана Ярославівна,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЯКОСТІ СУБ'ЄКТА ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасних умовах виникає потреба у дослідженні широкого кола питань діяльності поліції, особливо з метою вдосконалення правоохоронних систем. Сфера функцій і повноважень, покладених на поліцію, досить широка. Важливою функцією є забезпечення громадської безпеки та підтримання громадського порядку. Крім того, правоохоронні органи в цілому та Національна поліція зокрема, у межах своєї компетенції, здійснюють запобігання кримінальним правопорушенням, зосереджуючи свої зусилля на виявленні, нейтралізації та усуненні причин злочинних посягань, виявленні осіб, які вчиняють або готують вчинення протиправних діянь [5].

Європейська інтеграція України зумовила необхідність перегляду принципів функціонування діючої правоохоронної системи [1]. У результаті було оптимізовано судову систему та створено Національну поліцію. Основним критерієм цих нововведень можна вважати високий рівень забезпечення прав людини, свобод та законних інтересів державою в особі органів публічного управління. Серед цих інституцій дуже важлива Національна поліція України. Запобігання злочинності у сучасних умовах постає найвагомим внеском правоохоронних органів у сприяння економічним та соціальним перетворенням держави.

Європейський кодекс поліцейської етики, який прийнятий Радою Європи в 2001 р., відносить запобігання і подолання злочинності до переліку основних цілей поліції в демократичному суспільстві [4]. На думку переважної більшості правознавців, стратегічним напрямом еволюції органів правопорядку є перехід від реактивного способу впливу на злочинність і ствердження концепції проактивної діяльності [2]. Він передбачає злам інтервенціоністської та репресивної політики держави у сфері правоохоронної діяльності, визнання особливої суспільної важливості питань запобігання злочинності, налагодження тісної взаємодії між суб'єктами поліцейської діяльності з інститутами громадянського суспільства у здійсненні роз'яснювальної та превентивної діяльності з метою виправлення деструктивної поведінки громадян та усунення чинників, що детермінують правопорушення.

Злочинність – це продукт суспільства, якому запобігають складові частини соціальної системи. Саме через це проблематика запобігання злочинності розглядається наукою в якості роботи різноманітних суб'єктів діяльності запобіжного типу [3, с. 7–12]. Суб'єктом діяльності щодо злочинного запобігання варто визнати орган, організацію, окрему особу, яка в своїй діяльності здійснює одну із таких функцій: організацію, координацію, реалізацію чи причетність до реалізації.

Суб'єктом запобігання злочинності постає орган державної влади, соціальна група, громадська організація, громадянин, службова особа, які спрямували свою діяльність на розроблення та реалізацію заходів, які пов'язані з випередження, обмеженням, усуненням криміногенних явищ та процесів, що породжують злочинність, а також на їх недопущення на різних злочинних стадіях, через що мають права, зобов'язання та несуть відповідальність. Враховуючи положення Конституції України, очевидно, що однією з головних функцій держави постає охорона внутрішньої безпеки, зміцнення правопорядку, а тому, протидія злочинності може бути прерогативою законодавчої, виконавчої та судової гілок влади.

Запобігання вчиненню кримінальних правопорушень

відбувається на різних рівнях життєдіяльності суспільства: загально-соціальному, спеціально-кримінологічному та кримінально-юстиційному. Щодо першого рівня, то це ефективне правомірне функціонування інституцій держави та суспільства, що не має своїм головним спрямування протидії злочинності, однак опосередковано впливає на фактори її існування та відтворення, в результаті чого знижується рівень злочинності.

Спеціально-кримінологічна протидія кримінальним правопорушенням – це система кримінологічних, організаційних і правових заходів, основною метою яких є боротьба зі злочинністю, які здійснюються переважно спеціально уповноваженими органами, якими сьогодні фактично є державноохоронні, називаючись правоохоронними, але мали б називатись органами забезпечення правопорядку, відповідно до змін Конституції України щодо правосуддя [3, с. 7–12]. Кримінально-юстиційна – полягає в протидії злочинності зусиллями виключно органів кримінальної юстиції в межах процесуального провадження за фактом вчинення правопорушень.

Превентивна діяльність поліції здійснюється в рамках профілактичних заходів, спрямованих на запобігання вчиненню нових правопорушень, у рамках превентивної діяльності щодо дотримання законодавства України в усіх сферах суспільного життя. А саме – це цілеспрямована діяльність підрозділів та служб поліції, спрямована на виявлення, усунення та зменшення негативного впливу факторів, що призводять до вчинення кримінальних та адміністративних правопорушень, створення середовища позитивної соціалізації та корекції злочинної поведінки осіб, схильних до вчинення правопорушень [5].

Особливістю превентивної діяльності поліцейського є те, що під час застосування профілактичного заходу, його необхідно вступати у взаємодію із суб'єктом, до якого здійснюється такий захід. Відповідно до цього, поліцейський повинен мати високі професійні якості, перш за все, високий рівень психологічної стійкості з метою ефективного та позитивного результату від застосування превентивних заходів.

Для ефективного виконання практичних завдань

профілактичної діяльності працівники повинні володіти широкими знаннями не тільки в юридичній галузі, а й у різних галузях психології (вікової, соціальної, психопатологічної та інших), педагогіки, віктимології тощо. Розуміти та використовувати тактичні прийоми психологічного впливу для створення ефективної взаємодії з населенням.

Дослідження основних психологічних особливостей та структурних елементів професійної діяльності суб'єктів превенції показує, що діяльність висуває до них значну кількість різних вимог, серед яких одна з найголовніших – це володіння психологічно важливими якостями, що відповідають вимогам професії [6, с. 156–158]. Найважливішими серед них є професійно-психологічна орієнтованість особистості, розвинені пізнавальні якості, розвинені вольові та комунікативні якості, здатність чинити психологічний вплив, професійна інтуїція, здатність до напруженої розумової роботи.

Психологічна стійкість особистості працівника превентивної діяльності має важливе практичне значення, оскільки захищає особистість від різноманітних соціальних відхилень, розладів особистості, створює основу для внутрішньої гармонії, повної осудності та високого ступеня працездатності. «Стійкий» розуміється як характеристика людини, поведінка якої відносно надійна і послідовна. Його антонімом є термін «нестійкий», який має кілька значень у психології: індивід, який демонструє нестабільну та непередбачувану поведінку та емоційні моделі; схильність до невротичної, психотичної чи просто небезпечної поведінки по відношенню до інших людей [3, с. 7–12]. «Стабільний» розглядається як риса, яка характеризується відсутністю надмірних емоційних змін. У цьому раз часто використовується уточнююче слово «емоційна стабільність» [1].

Впевненість суб'єкта превентивної діяльності виявляється в здатності висловлювати свої думки і почуття в соціально прийнятній формі, тобто не принижуючи гідності інших, готовності нести відповідальність за свої вчинки, конструктивно вирішувати проблеми, прагненні не обмежувати інтереси інших. Метою асертивної поведінки є самоактуалізація. Впевнена людина може висловити іншій людині своє бажання і прохання

щось змінити, вона здатна говорити про це прямо і вислуховувати різні думки чи заперечення, не гублячись.

Важливою умовою є комунікативні компетентності суб'єктів превентивної діяльності. Безсумнівно, вміння слухати інших є однією з найважливіших якостей для підвищення ефективності процесу спілкування. Не просто слухати, а уважно вислухати співрозмовника, продемонструвати зацікавленість в тому, що він говорить, виявити повагу. Це значно спростить подальше спілкування і налагодить психологічний зв'язок зі співрозмовником, налагодить позитивне ставлення до себе і зніме психологічну напругу, якої зазвичай не уникнути на початковому етапі спілкування. Коли громадянин звертається до поліції, вони хочуть, щоб його вислухали, поінформували та допомогли вирішити проблему.

Аналіз психологічних особливостей в превентивній діяльності суб'єктів дозволив сформулювати такі протипоказання:

1) у галузі пізнавальних якостей: низький рівень інтелекту, низька пізнавальна діяльність, слабо розвинена пам'ять;

2) у сфері мотиваційно-ціннісних особливостей: безініціативність, недисциплінованість, корислива мотивація, переважання мотиву уникнення невдач, пасивність;

3) у галузі емоційно-вольових якостей: агресивність, запальність, нетерпимість, дратівливість, завищена самооцінка, агресивність, конфліктність, психологічна нестійкість, незібраність, незрілість;

4) у галузі комунікативних якостей: замкненість, егоцентризм, низька культура мовлення.

Отже, система превенцій для забезпечення активного впливу повинна бути відповідним чином забезпечена, тобто відповідати певним умовам. Такі умови повинні передбачати належне правове регулювання, матеріально-технічне та кадрове забезпечення, інформаційне та наукове забезпечення, забезпечення взаємодії всіх суб'єктів попереджувальної діяльності. Також важливою умовою є забезпечення розвитку професійно-важливих якостей, застосування програм психологічної підготовки та дотримання стандартів

превентивної поліцейської діяльності.

Список використаних джерел

1. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях : навч. посіб. / За заг. ред. О. М. Бандурки та ін. ; передм. О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2017. 242 с.

2. Волокітенко О. І. Основні принципи діяльності підрозділів превентивної служби Національної поліції України *Стан та перспективи розвитку адміністративного права України* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Одеса, 12 жовт. 2016 р.). Одеса : ОДУВС, 2016. 224 с.

3. Дручек О. М. Правоохоронна діяльність Національної поліції щодо забезпечення прав і свобод дитини: основні форми. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 5. Т. 2. С. 7–12.

4. Європейський кодекс поліцейської етики. Рекомендація (2001) 10, ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 р. URL : https://hrea.org/wp-content/uploads/2021/02/RecommendationRec200110_European-Code-of-Police-Ethics_Ukrainian.pdf

5. Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

6. Фелик В. І. Система функцій профілактичної діяльності Національної поліції України. *Порівняльне аналітичне право*. 2016. № 2. С. 156–158.

Крікало Олена Богданівна,
*здобувач ступеня вищої освіти магістр
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ*
Науковий керівник:
*Мінченко Ольга Василівна,
професор кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ

Сьогодні більшість країн заборонили використання допоміжних репродуктивних технологій як таких, що порушують принципи етики. В Україні на законодавчому рівні дозволено використання репродуктивних технологій, що спровокувало попит іноземців на послуги сурогатних матерів.

Сурогатне материнство – це метод лікування безпліддя, а саме запліднення жінки шляхом імплантації ембріона з використанням матеріалу подружжя з метою виношування і народження дитини, яка в подальшому буде визнана такою, що походить від подружжя, я правило, на комерційній основі на підставі відповідного договору між подружжям та сурогатною матір'ю [1].

Визнання за кожною людиною право на створення сім'ї, право на повагу приватного й сімейного життя, право на продовження роду поставило перед державою та міжнародною спільнотою завдання створення оптимальних механізмів регулювання нових прав, що виникли з розвитком біомедицини тому, що безплідність призводить до прямих репродуктивних втрат.

Сурогатне материнство регулюється такими нормативно-правовими актами, як: Сімейним кодексом України; Законом України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» від 16 липня 1999 р. № 1007-XIV; Наказом Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Інструкції про порядок застосування допоміжних репродуктивних

технологій» від 23 грудня 2008 р. № 771.

Відповідно до ст. 123 Сімейного кодексу України, де вказується, що подружжя визнається батьками дитини, народженої дружиною після перенесення в її організм ембріона людини, зачатого її чоловіком та іншою жінкою в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій [2].

Оскільки сучасне законодавство не містить визначення сурогатного материнства, не включає права та обов'язки суб'єктів та не передбачає види відповідальності за порушення у сфері сурогатного материнства. Очевидно, спостерігаємо зловживання з боку медичних установ, посередників, також порушення прав біологічних батьків та дітей, прав сурогатних матерів. Факт узаконення правового статусу дитини, яка була народження сурогатною матір'ю розглядалось також у рішення Європейського суду з прав людини в контексті порушення права дитини на повагу до приватного життя.

У Рішенні Апеляційного суду Харківської області зазначається, що послуги з сурогатного материнства мають основою договірну цивільно-правову природу, а за своїм змістом є видом репродуктивних технологій, коли окремі або всі етапи зачаття і раннього розвитку ембріонів здійснюються поза організмом генетичної матері: «за загальним визначенням сурогатне материнство – це процес штучного запліднення, виношування й народження дитини жінкою (сурогатною матір'ю) з метою передачі дитини названим батькам згідно з договором за винагороду або без неї. Сурогатна мати – це жінка, яка добровільно згодилася завагітніти з метою виносити та народити генетично чужу їй дитину, що буде віддана на виховання іншим особам – біологічним батькам» [3].

Нідерландський доповідач з питань торгівлі людьми опублікувала звіт, у якому стверджувала, що «комерційне сурогатне материнство» може кваліфікуватися як торгівля людьми: сурогатні матері, залежно від конкретної ситуації, вербуються агенціями із сурогатного материнства або клініками, які надають допоміжні репродуктивні послуги [4, с. 51]. Експлуатація сурогатних матерів і дітей сьогодні можлива через недосконале законодавство у сфері послуг сурогатного материнства, а також до стимулюючих факторів відносимо:

бідність, слабкі адміністративні системи, відсутність державного контролю.

Пандемія та повномасштабне вторгнення стало проблемою для реалізації послуги репродуктивних технологій у повній мірі. Після двадцять четвертого лютого в Україні деякі сурогатні матері втратили зв'язок зі своїми агентствами та шукали біологічних батьків у соціальних мережах, у той час як останні можуть бути заблоковані в містах під російськими бомбардуваннями. Обидва форс-мажори показують, наскільки нестабільний є бізнес сурогатного материнства і наскільки великими є ризики, особливо коли виникає необхідність перетину державних кордонів.

У результаті нашого дослідження ми прийшли до висновків, що репродуктивна технологія має ще достатню кількість правових проблем, які потрібно врегулювати. Очевидно, що необхідність дотримуватись встановлених прав та інтересів дитини, яка виношується сурогатною матір'ю, охорона її здоров'я потребують чіткої законодавчої регламентації кожного аспекту цих правовідносин, у тому числі вказати заходи відповідальності за невиконання чи неналежне виконання сторонами свої обов'язків.

Список використаних джерел

1. Михальчук О. Правове регулювання сурогатного материнства в Україні. URL: <http://www.justinian.com.ua/article/php?id>

2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

3. Рішення Апеляційного суду Харківської області № 645/9412/14-ц від 25.06.2015. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/45897523>

4. Міжнародний досвід законодавчого регулювання питання використання репродуктивних технологій (включаючи сурогатне материнство) / Укладач : А. Брашовяну. Київ, 2013. 60 с.

Масюк Вікторія Вікторівна,

*здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 3*

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

Назаренко Ольга Анатоліївна,

старший викладач кафедри теорії держави та права

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОТВОРЧОСТІ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі політичного та правового розвитку України відбуваються досить інтенсивні процеси реформування та редагування законодавчої бази у відповідності до існуючих вимог європейських стандартів. Вдосконалення правотворчості впливає загалом на забезпечення високої якості реалізації процесу законотворчості та нормотворчості. Сьогодні процес забезпечення прав та свобод людини і громадянина нерозривно пов'язаний з якістю та ефективністю нормативно-правових актів, які приймаються державними органами. Саме тому, правотворчість держави повинна будуватись на дотриманні вимог та правил юридичної техніки. У зв'язку з чим, необхідно більше детально зосередити увагу на самому теоретичному аналізі поняття «правотворчість».

Зокрема, на думку С. Гусаров визначає правотворчість, як процедурну оформлену діяльність державних органів зі створення правових норм чи визнання правовими вже сформованих, таких, що діють у суспільстві правил поведінки [1, с. 131]. Правотворчість – це одна з форм діяльності держави в суб'єктах компетентних органів, установ та організацій, які уповноважені в передбачених законом випадках формувати, видавати, вдосконалювати нормативно-правові акти. Правотворчість можуть здійснювати – український народ (шляхом референдума), місцеві громади (на зборах, сходах або через обрані ними органи). За допомогою такої діяльності правова система підтримується в активному стані, запроваджуються, змінюються чи скасовуються правові норми [2, с. 12].

Правотворчість здійснюється на певних засадничих

принципах. Найважливішими є принцип науковості, верховенства права професіоналізму, законності, демократизму, гласності, оперативності, гуманізму, планування. Втілення в реальність вказаних принципів у правотворчій діяльності слугує її ефективності та удосконаленню з точки зору відповідності праву, соціальної доцільності нормативно-правових актів, що приймаються, їх систематизації, а також дані принципи прямо впливають на розбудову соціальної, вільної правової держави [3 с. 83]. Правники вирізняють декілька класифікацій правотворчості – це за юридичною силою, за сферою дії, за часом дії, за функціональною призначеністю, тощо.

Види правотворчості розрізняють за формою створюваного права: законотворчість; підзаконну правотворчість; прецеденту правотворчість; договірну правотворчість; за юридичною силою актів: законотворчість та підзаконна правотворчість; за суб'єктами правотворчості [4, с. 153–154]:

- правотворчість народу (суспільства). Цей вид правотворчості здійснюється в процесі референдуму. 26 січня 2021 р. прийнятий Закон України «Про народовладдя через всеукраїнський референдум», що визначає правові засади здійснення народного волевиявлення через всеукраїнський референдум, його організацію та порядок проведення [5];

- делегована правотворчість – це нормотворча діяльність уповноважених органів держави, яка здійснюється за дорученням вищого представницького органу державної влади;

- правотворчість найвищого представницького органу (парламенту) держави або суб'єкта федерації. У багатьох країн світу парламент має одноосібне право на здійснення законотворчої діяльності;

- правотворчість органів і посадовців виконавчої гілки влади (уряду, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, місцевої адміністрації тощо). Основне спрямування полягає у формуванні організаційних структур і порядку реалізації прав та обов'язків суб'єктами правовідносин, заснованих на нормі закону;

- правотворчість глави держави. Спрямована на втілення передбачених Конституцією власних повноважень і створення організаційно-правового механізму реалізації норм Конституції

й законів;

– судова правотворчість (характерно для країн англо-американської правової сім'ї). У нашій державі вважається, що судова правотворчість не встановлює нових норм права, серед правників триває дискусія щодо судової правотворчості [6, с. 300]. Наразі судова правотворчість не являється джерелом права в Україні, а має лише рекомендаційний (дорадчий) характер.

– правотворчість громадських організацій (органів самоорганізації населення, профспілок, громадських організацій) виявляється у здатності здійснювати правотворчість у визначеній сфері та забезпечити доступ до участі у правотворчій діяльності зі сторони інших зацікавлених суб'єктів. Таким чином можна простежити взаємодію держави та громадянського суспільства.

– локальна правотворчість (на підприємстві, в установі, організації) за допомогою локальної правотворчості є можливим забезпечити прийняття тих підзаконних актів, що мають свою дію на певне конкретизоване коло суб'єктів та/або в межах конкретного суб'єкта господарювання чи управлінської діяльності [7, с. 57]. Наприклад, правила внутрішнього розпорядку.

Отже, правотворчість будує, форматує право та має високий суспільний інтерес. Правотворча діяльність у сучасній Україні – це надзвичайно важливе і досить складне явище, адже вимагає формування правової системи демократичної країни. З кожним роком процес правотворчості повинен бути дедалі більш удосконаленим та якісним. Оскільки, розбудова демократичної держави неможлива без високої якості правотворчого процесу, яку у своїй роботі повинні забезпечувати відповідні компетентні суб'єкти. Правотворчість України повинна завжди базуватись на засадах справедливості та демократії, а також дбати про права та свободи свої громадян, які закріплюються у Конституції.

Список використаних джерел

1. Окопник О.М., Гаврилюк Ю.В. Міжнародна правотворчість в умовах глобалізації та вдосконалення для України. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія*

«Право». 2020. № 1 (1). С. 130–134.

2. Ковальський В. С. Правотворчість: теоретичні та логічні засади. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 192 с.

3. Плавич С.В. Зasadничі принципи правотворчої діяльності як основа її ефективності. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 83–87.

4. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

5. Про народовладдя через всеукраїнський референдум: проект Закону України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/202047.html>. Дата звернення (31.10.2022)

6. Іванюра І. С., Шевченко Д. В., Сівець А. С. Судова правотворчість: природна особливість правосуддя чи його аномалія? *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2021. № 67. С. 296–301.

7. Кириленко І. С. Локальна правотворчість як особливий різновид юридичної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* 2013. Вип. 23. Ч. 1. Т. 1. С. 55–58.

Муратова Вікторія Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ

Психологічна теорія походження держави – це система поглядів, що пояснюють процес виникнення держави як результат розвитку людської психіки. Сутність цієї теорії полягає в тому, що виникнення держави інтерпретується властивостями людської психіки, потребою індивіда жити в колективі, його прагненням до

пошуку авторитету, вказівками якого можна було б керуватись у повсякденному житті, бажанням підкоряти та підкорятись. Для обґрунтування своєї точки зору її прибічники посилаються на історичні приклади залежності людської свідомості від авторитету вождів, релігійних і політичних діячів, царів та королів. Ця теорія походження держави зародилася в Європі наприкінці 30-х років ХІХ ст., коли почала формуватися психологія як самостійна галузь знань, набули поширення експериментальні методи дослідження і з'явилися школи з різним трактуванням психіки. Запозичені соціологами та юристами ідеї цих шкіл започаткували формування нових напрямів у юридичній науці.

Прихильники психологічної теорії намагалися знайти універсальну причину, що пояснила б процес виникнення держави. Серед них Г. Тард (Франція), Л.Й. Петражицький, Ф.Ф. Кокошкін і М.М. Коркунов (росія), О. Гірке і Ф. Штір-Зомло (Німеччина) та ін. Вчення також підтримували американські соціологи Ф. Гідінгс, Л. Ворд, Дж. Болдуїн та ін. Так, Г. Тард зводив усе суспільне життя до актів винаходу та імітації. У свою чергу Ф. Штір-Зомло виходив з того, що державного життя – це вираження людських дій, а останні, внаслідок прагнення людини до співжиття, потребують певної організації. На думку Ф.Ф. Кокошкіна, два фактори є вирішальними для встановлення суспільної влади: особиста влада людини над людиною і взаємний вплив людей, які створюють у кожному суспільстві певний комплекс спільних почуттів, настроїв, прагнень і думок, що впливають на кожну людину як зовнішня зворотна сила. До цього додається сила звички. Існування влади як сили, котру можна використати для досягнення певних цілей, породжує в окремих осіб і цілих груп людей прагнення захопити владу і використати її у своїх інтересах. Це призводить до боротьби за владу, яка сприяє пробудженню свідомого ставлення до влади навіть з боку тих елементів суспільства, котрі не беруть безпосередньої участі у цій боротьбі. Неминучі за умов боротьби тимчасові періоди анархії, коли більшість населення перебуває у гіршому становищі, ніж за будь-якої влади, призводять до переконання в необхідності влади взагалі [1, с. 193]. Основоположник психологічної теорії походження держави професор Л.Й. Петражицький пояснював виникнення держави особливостями людської психіки, а саме – прагненням особи до пошуку авторитету або видатної особистості. Таким чином,

держава була породжена не матеріальними умовами життя, а особливими властивостями людей, їх емоціями та переживаннями. Також вчений стверджував, що без правових переживань людей неможливе існування стійких соціальних груп, а також суспільства і держави. Причиною виникнення держави є особливий стан психіки людей: постійна залежність первинного суспільства від авторитету вождів. При цьому народ є інертною масою і нездатний приймати рішення, а тому потребує постійного керівництва. Однак пояснити причини виникнення і функціонування держави тільки з психологічної точки зору навряд чи можливо. Зрозуміло, що всі суспільні явища базуються на основі психічних актів людей. У цьому сенсі психологічна теорія пояснює велику кількість питань суспільного життя, які залишаються поза увагою економічної, договірної, органічної та низки інших теорій походження. Однак спроба звести все суспільне життя до психологічної взаємодії, пояснити життя суспільства і держави загальними законами психології – значне перебільшення [2, с. 60]. Окрім того, слід зазначити, що ця теорія походження держави має низку недоліків:

- її прихильники не могли дати розгорнутого вчення про роль психіки в утворенні держави з позиції розвитку психологічної науки того часу. Вони не бачили різниці між національною та вольовою розумовою сферами;

- прихильники психологічної теорії підкреслюють, що прагнення до солідарності людям властиво мало не з народження. Насправді, люди воюють один з одним постійно, і війна в давнину була правилом, а не винятком. Так, під впливом загрози знищення люди здатні об'єднуватися;

- послідовники цієї теорії надають вирішальне значення у процесі утворення держави психологічним факторам. Проте психічні та психологічні якості людей формуються під впливом економічних, політичних, соціальних, військових, релігійних, духовних та інших чинників [3, с. 82].

Отже, держава потрібна як для задоволення потреб більшої частини в підпорядкуванні, слухняності, покорі визначеним особам у суспільстві, так і для придушення агресивних потягів деяких індивідів. Звідси природа держави – психологічна, що корениться в закономірностях людської свідомості. Держава, на думку представників цієї теорії, є продуктом вирішення психологічних

протирич між ініціативними (активними) особистостями, здатними до прийняття відповідальних рішень, і пасивною масою, що виконує ці рішення.

Список використаних джерел

1. Тимошенко В. І. Психологічна теорія походження держави і права. *Юридична енциклопедія* : В 6 т. Т. 5 : П–С / Редкол : Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2003. С. 193–194.
2. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищих навч. закладів / М. В. Цвік та ін. / За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2011. 584 с.
3. Актуальні проблеми теорії держави та права. Ч. І. Актуальні проблеми теорії держави : навч. посіб. / С. М. Тимченко та ін. 2-е вид., стереот. Київ : КНТ, 2008. 288 с.

Николайчук Владислав Сергійович

*здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:

*Лапка Оксана Ярославівна,
доцент кафедри теорії держави та
права Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, доцент*

ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Введення в Україні воєнного стану актуалізувало питання її обороноздатності та забезпечення громадської безпеки. Весь державний сектор було переорієнтовано на здійснення діяльності, що направлена на «відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [1]. Важливі завдання було покладено і на

Національну поліцію України. Зокрема відповідно до Закону «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії режиму воєнного стану» від 15 березня 2022 р. до додаткових повноважень поліцейських було віднесено:

- безоплатне отримання інформації за письмовим запитом від державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб державної форми власності;

- конвоювання та утримання затриманих осіб;

- розмінування, допуск до проведення спеціальних вибухотехнічних робіт та техніко-криміналістичне забезпечення огляду місця події, пов'язаної з пожежами, та спеціальні вибухотехнічні роботи за фактами скоєння вибухів;

- представництво в Інтерполі та Європолі;

- збирання біометричних даних, зокрема шляхом дактилоскопіювання;

- можливості використовувати підручні засоби при відбитті нападу, що загрожує життю чи здоров'ю поліцейського або іншої особи, а також усунення небезпеки при крайній необхідності або затриманні особи, яка вчинила правопорушення та/або чинить опір;

- зупинка транспортного засобу та його перевірка, а також перевірки водія та пасажирів, якщо вони схожі на тих осіб, які самовільно залишили місце для утримання військовополонених тощо [2].

Специфічних особливостей набуло і одне із основних завдань Національної поліції України – забезпечення публічної безпеки та порядку. До таких особливостей, наприклад, відносяться несення служби: під час комендантського часу, в умовах активних бойових дій під час звільнення окупованих територій; на блокпостах; виявлення та знешкодження диверсійно-розвідувальних груп ворог тощо [3, с. 226]. Не менш важливого значення набувають і питання щодо забезпечення посиленої охорони особливо важливих та інших об'єктів, а також участь у рятуванні людей та надання їм допомоги, забезпечення охорони майна, яке залишилося без догляду [4, с. 37]. Також розширено підстави для перевірки поліцейським документів особи та зупинення транспортного засобу. Так, документи підлягають перевірці у разі: якщо особа володіє зовнішніми

ознаками, схожими на зовнішні ознаки особи, яка перебуває в розшуку, або безвісно зниклої особи, або самовільно залишила місце для утримання військовополонених; якщо наявна інформація, яка свідчить про те, що водій або пасажир транспортного засобу є особою, яка самовільно залишила місце для утримання військовополонених [5, с. 246].

Працівники Національної поліції України продовжують виконувати свої функції і безпосередньо на лінії зіткнення: допомагають людям евакуюватися, рятують з-під обстрілів та доставляють місцевим мешканцям гуманітарну допомогу. Від початку повномасштабного російського вторгнення підрозділи поліції отримали та опрацювали понад 2 млн. 100 тисяч повідомлень від громадян, розпочали майже 14 тисяч кримінальних проваджень за фактами злочинів, вчинених військовослужбовцями Російської Федерації, зареєстрували понад 53 тисячі кримінальних правопорушень, розпочали понад 550 кримінальних проваджень за колабораціонізм (90 осіб вже отримали повідомлення про підозру), затримали 779 осіб за підозрою у диверсійній діяльності, зафіксували майже 11 тисяч майнових злочинів, з яких більше 10 тисяч – крадіжки. Понад 2300 підозрюваних осіб встановлені. Зареєстрували понад 11 тисяч ДТП, в яких загинуло 444 особи. Заблокували понад 2800 «ворожих інформканалів» із загальною аудиторією більш ніж 23 млн. користувачів [6].

Вищезазначене вказує, що з моменту запровадження воєнного стану на території України працівники Національної поліції України поряд із загальними виконують і спеціальні завдання. Це вимагає належного управління та координації дій поліцейських у певних ситуаціях, розрахунку сил та засобів, матеріально-технічного забезпечення. Не менш важливим є також питання забезпечення особистої безпеки поліцейських під час виконання ними завдань в таких складних умовах. Усі ці та інші питання потребують конкретизації та систематизації нормативно-правових актів, які регламентують діяльність Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389. URL: <https://www.zakon.cc/law/document/read/389-19>

2. Військо та поліція: зміни в законодавстві під час війни.
URL: <https://ldn.org.ua/consultations/viys-ko-ta-politsiia-zminy-vzakonodavstvi-pid-chas-viynu/>

3. Афонін Д. С., Боксгорн А. В. Особливості забезпечення публічної безпеки і порядку Національною поліцією України в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 224–230.

4. Заброда Д. Г. Права і обов'язки працівників і курсантів навчальних закладів МВС України при несенні служби з охорони громадського порядку: навчальний посібник. Дніпропетровськ, 2005. 248 с.

5. Ковбаса В. М., Кусько Р. В., Дрозд Т. В. Діяльність Національної поліції України в умовах воєнного стану: окремі проблемні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 245–248. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2022/57.pdf

6. У Нацполіції прозвітували про злочини і кримінальні справи за час воєнного стану. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/newspolitsiya-viyna-spravy/31870345.html>

Носа Ірина Юрївна,

*здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 1*

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

Колодій Олексій Анатолійович,

*старший викладач кафедри теорії
держави та права Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних наук*

ПРАВО І МОРАЛЬ ЯК РЕГУЛЯТОРИ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Регулювання суспільних відносин включає у свою систему різноманітних правил та норм, яким суспільство керується в повсякденному житті. Існують різні види соціальних норм: правові норми, корпоративні норми, звичаї, релігійні норми, моральні норми та ін.

Беззаперечно, можна зазначити, що усі види соціальних норм тісно взаємодіють у суспільстві, проте, особливу роль як регулятора суспільних відносин, займає саме право та мораль.

Мораль, розуміється як нормативно-регулятивна система, дії якої можна прослідкувати на рівні суспільного та індивідуального розуміння, через призму якої людські дії розглядаються із точки зору справедливості та несправедливості. У свою чергу, право торкається найбільш значущих, життєво важливих сфер суспільного регулювання, які з часом охоплюють все більший спектр соціальних зв'язків. Суспільство розвивається, та норми моралі й права змінюються та удосконалюються, тому тут є важливий постійний зв'язок права та моралі оскільки без урахування багатоаспектності зв'язку цих двох понять, система законодавства буде неефективною. Правові норми не мають суперечити демократичним засадам суспільства, а засади суспільної моралі мають братися до уваги державними органами при розробці нових нормативних актів.

Поняття права надавалося різними науковцями, його вживання визначається основними змістовими сторонами цього соціального явища. Різноманітність підходів до розуміння права відображено в сукупності теорій права в юридичній науці.

Право – є поняттям юриспруденції, яке є одним з регуляторів суспільних відносин та яке характеризується як «система встановлених або санкціонованих народом чи державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки або діяльності, які виражають волю домінуючого в суспільстві частини населення, спрямовані на врегулювання суспільних відносин відповідно до цієї волі і дотримання яких забезпечується цілеспрямованою діяльністю держави» [1, с. 357].

«Право слід розуміти як засновану на уявленні про справедливість міру свободи і рівності, що відображає потреби суспільного розвитку, яка у своїй основі склалася в процесі повторюваних суспільних відносин і визнається та охороняється державою» [2, с. 148].

Щодо поділу права, на об'єктивне та суб'єктивне право можна говорити, що об'єктивне право є системою загальнообов'язкових формально визначених юридичних норм, які забезпечуються державою, та які виражають волю всього

суспільства що направлені на врегулювання суспільних відносин. В свою чергу, суб'єктивним правом є міра юридично можливої поведінки покликана задовольняти конкретні юридичні можливості кожної особи.

Тобто сутність права полягає у тому, що воно є служителем для узгодження інтересів різних соціальних груп, консолідує волю народу, і трансформуючи їх у нормативні правові акти які є обов'язковими для всього суспільства певної країни. У цьому плані право є засобом досягнення соціального компромісу. Маючи вплив на мораль, право забезпечує усвідомлення її у свідомості громадян.

Мораллю є форма суспільного розуміння, сукупність норм та правил, якими суб'єкти суспільства керуються у своїх діях. Іншими словами, можна сказати, що мораль, асоціюється у людини зі словами добро та зло. Якщо право, дає розуміння що є законним, а що ні, то мораль розуміється людиною, як належне, таке що є загальноприйнятним.

Отже, мораль це «система загальних правил поведінки людини (соціальних норм), заснованих на співвідношенні критеріїв добра і зла, порядності, людяності та жорстокості [3, с. 182].

На думку Ю.П. Крисюка, мораллю є – «система історично-визначених поглядів, норм, принципів, оцінок, переконань, які знаходять вираження у вчинках та діях людей, регулюють їх ставлення один до одного, до суспільства, певного класу, держави і підтримуються особистими переконаннями, традиціями, вихованням, силою громадської думки. Їх критеріями постають категорії добра, зла, чесності, благородства, порядності, совісті. З таких позицій даються моральна інтерпретація та оцінка всіх суспільних відносин, вчинків та дій людей» [4, с. 2].

Право яке побудоване на моральних засадах, легше сприймається соціумом. Як влучно зазначає, І.В. Сердюк, якщо ж «право суперечить моральним переконанням суспільства, то його норми будуть ігнорувати й порушувати. Там, де право не захищає своїх громадян, відбувається «ампутація» моралі, що призводить до беззаконня та несправедливості» [5, с. 55].

У зв'язку із вищенаведеними термінами слід виокремити наступні спільні та відмінні риси права та моралі.

Щодо спільних рис то тут потрібно зазначити: що право та мораль являють собою види норм, які регулюють суспільні відносини; по-друге: і норми права і норми моралі спрямовані на регулювання суспільних відносин; по-третє, норми права та моралі, мають на меті одні й ті ж задачі та цілі, зокрема, це упорядкування суспільних відносин; по-четверте, норми права та моралі, ґрунтуються на одній системі цінностей, які склалися у суспільстві.

Співвідношення моралі та права полягає в їх взаємодії щодо упорядкування суспільних відносин. Вимоги моральних і правових норм збігаються з багатьма напрямками. Мораль засуджує правопорушення та злочини, а протиправна поведінка зазвичай є аморальною.

Відмінності між правом та мораллю, можна простежити на основі наступних критеріїв: норми права та моралі, відрізняються між собою виникненням, якщо право виникає разом із державою, то мораль виникає разом із суспільством; якщо сфера дії моральних норм поширюється на усі суспільні відносини, то сфера права регулює найбільш важливі суспільні відносини, та ті, які в змозі впорядкувати; норми моралі, не є кодифікованими, а правові норми своєю чергою існують у письмових нормативно правових актах; за способом забезпечення, якщо норми моралі забезпечуються мірою суспільного впливу, то правові норми мірами державного впливу.

Слід також зазначити про важливу відмінність права та моралі, а саме мотив поведінки. З моральної точки зору, важливим є виявлення мотивів, прагнення людини до вибору певного варіанта поведінки, яке є правомірним та морально правильним. Для права ж, головним є результат людських дій, який оцінюється як правомірний та такий що відповідає закону, але мотив своєю чергою не є таким сутнісним.

Правові та моральні вимоги не завжди збігаються, а іноді й суперечать одна одній. Це можна пояснити різноманіттям соціальних відносин, взаємостосунків і життєвих ситуацій, які не завжди можна чітко оцінити. Конфлікт між ними може бути зумовлений як об'єктивними чинниками, так і суб'єктивними факторами суспільного розвитку. Доцільно навести приклад про заборону штучного переривання вагітності в Польщі. Від 1993 р. у Польщі заборонено переривання вагітності за бажанням

жінки. Серед винятків, коли аборт все-таки дозволявся законом, були генетичні вади плоду, зґвалтування, загроза життю та здоров'ю матері. 27 січня 2021 р., згідно з рішенням Конституційного Суду Польщі, у країні заборонено робити аборт через патологію плоду, якщо це не загрожує життю й здоров'ю матері. Дозволено переривати вагітність лише в разі зґвалтування чи кровозмішення та коли існує загроза життю або здоров'ю матері. В свою чергу, після прийняття даного рішення, у багатьох містах Польщі люди вийшли на акції протесту. Суспільство не сприйняло такого рішення Конституційного суду, та вважало його аморальним, таким, що не відповідає загальноприйнятим суспільним моральним засадам.

На відміну від повільних і складних законодавчих процесів, етика більш гнучка і може швидко змінюватися. Внаслідок цього право часто відстає від розвитку етики або взагалі не відповідає етиці. Мораль орієнтується на певний зразок поведінки, моральний ідеал. Закон встановлює допустимі кодекси поведінки, які можуть бути неетичними, але не є незаконними.

Взаємодія моралі та права не є одностороннім впливом однієї соціальної норми на іншу. Це процес взаємовпливу, який сприяє прогресу як моральних, так і правових відносин. Впливаючи на мораль, право сприяє більш глибокому її укоріненню в суспільстві, а під впливом моралі воно також постійно збагачується, зростає його авторитет і роль як соціального регулятора суспільних відносин.

Підсумовуючи вищевикладене слід зазначити, що правові норми та норми моралі нерозривно взаємодіють, посилюючи зовнішній і внутрішній контроль соціальних відносин. Правові норми зображають основні етичні норми, а тому, змінюючи законодавство, держава повинна керуватися соціальними принципами, що в свою чергу підвищать роль та значущість права у суспільстві. Правильне виконання закону сприяє дотриманню моральних норм, а взаємодія права і моралі сформує ефективну систему соціальних норм.

Список використаних джерел

1. Популярна юридична енциклопедія / Кол. авт. : В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський (кер.) та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 528 с.

2. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищих навч. закладів / М. В. Цвік та ін. / За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Харків : Право, 2011. 584 с.

3. Сучасна правова енциклопедія / О. В. Зайчук та ін. / За заг. ред. О. В. Зайчука. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 384 с.

4. Крисюк Ю. П. Мораль і право: проблеми співвідношення. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153577626.pdf>

5. Сердюк І. В. Взаємозв'язок права та моралі як регуляторів суспільних відносин. URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/psychped/article/view/449/451>

Паламарчук Роман Андрійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та
права Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук,
доцент

ОБОРОННА ФУНКЦІЯ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

У сучасних умовах глобалізаційних процесів і міжнародної інтеграції забезпечення безпеки суспільства та держави, а також її оборона є одними з найважливіших завдань державної влади, яке потребує переосмислення та принципово нового бачення відповідно до структури загроз і викликів у світі на регіональному та внутрішньодержавному рівнях. Нині для всіх стала очевидною необхідність переходу від традиційної системи державної безпеки до принципово нової системи національної безпеки України та її оборони, що ґрунтуватиметься на сучасній правовій основі й охоплюватиме всі її основні сфери – економічну, соціальну, політичну,

інформаційну і військову. З урахуванням того, що питання оборони у сфері забезпечення суспільства та держави в усьому цивілізованому співтоваристві держав традиційно розглядається як неминуща цінність, воно набуває нової актуальності [1, с. 159].

Оборонна функція – одна з первинних зовнішніх функцій держави. Будь-яка держава, від найдавніших до сучасних, зацікавлена у збереженні внутрішнього спокою, суверенітету, своїх інтересів, територіальної цілісності, саме цей аспект охоплює оборонна функція. Цей напрям діяльності сучасної держави має визначну роль у проведенні зовнішньої та внутрішньої політики, оскільки в разі некомпетентного виконання останніх під питанням знаходиться стабільне існування держави в цілому. В юридичній літературі оборона країни як різновид зовнішніх функцій держави полягає в захисті економічними, дипломатичними та воєнними засобами державного суверенітету і території [2, с. 21]; охороні та захисті державно-конституційного ладу, законності й правопорядку [3, с. 70].

Оборонна функція – це дії, заходи, що вживає держава за для збереження свого суверенітету, територіальної цілісності, своїх державних інтересів. Вона може реалізовуватися воєнним, дипломатичним, економічним та іншими методами. Реалізація оборонної функції включає в себе багато аспектів, у широкому розумінні – це, по-перше, воєнний, тобто створення армії, що буде у змозі реагувати на загрози та давати адекватну відповідь, модернізуватись із плином часу, її утримання, навчання, забезпечення, а також постійне задіяння при необхідності; по-друге, дипломатичний – це спосіб реалізації, який включає в себе оборонні договори, коаліції та будь-яку активність у зовнішній політиці, що направлена на укріплення державної обороноспроможності.

Однак реалізацією оборонної функції можна в цілому назвати будь-яку дію, яка спрямована в тій чи іншій мірі на зміцнення державного кордону та суверенітету. Наприклад, прийняття нових законів, переоснащення силових структур, залучення закордонних спеціалістів, інвестування у воєнні та цивільні розробки, введення державної ідеології, проведення закордонних спеціальних операцій, спрямованих на встановлення миру, придбання озброєнь, посилення економіки,

підвищення кваліфікації збройних сил тощо. Саме таку діяльність держави можна назвати реалізацією оборонної функції.

У минулому оборонна функція набувала форми направленої виключно на збільшення державної потуги, однак це лише призводило до війн і постійних конфліктів. Такий напрям виявився мало ефективним, це наочно продемонстрували світові війни ХХ ст. Тому в сучасності оборонна функція почала глобалізуватися у відповідь на глобалізацію проблем, що загрожують або можуть загрожувати суверенітету держави, її безпеці чи безпеці її громадян. Екологічні проблеми, проблеми боротьби з міжнародним тероризмом, розповсюдженням нелегальної зброї, створення системи колективної безпеки та інше – саме це стало основою інтересів держав із збереження миру.

У сучасній дійсності мало мати сильну армію та професійних дипломатів з міцною економікою, потрібно щось більше і вихід з ситуацію сучасні держави знайшли в об'єднанні для більш ефективної реалізації оборонної функції. Таким об'єднанням можна назвати Організацію Північноатлантичного договору (далі – НАТО), договори про захист екології та ін. Північноатлантичний альянс, або організація, яка більш відома, як НАТО – яскраво відображає сучасні тенденції. Учасники договору, яких на теперішній час нараховується 30 держав (Албанія, Бельгія, Велика Британія, Греція, Данія, Ісландія, Іспанія, Італія, Канада, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Сполучені Штати Америки, Туреччина, Угорщина, Франція та інші). При цьому організація має на меті створення системи колективної безпеки, боротьбу з тероризмом і боротьбу з розповсюдженням зброї, бере загалом на себе вирішення сучасних загроз для безпеки держав учасниць договору.

Досить цікаво в сучасній дійсності буття оборонної функції її перехід у «плаваючий» статус, між внутрішньою та зовнішньою формами. У класичному розумінні оборонна функція – це зовнішня функція держави, однак на даний момент можна з повною впевненістю стверджувати про те, що оборонна функція набула ознак внутрішньої. Оборонна функція, окрім очевидного зовнішнього захисту, виконує внутрішній захист. У сучасному геополітичному світі почастишали випадки реалізації

цієї функції в внутрішньому середовищі, таку реалізацію можна вважати будь-яку оборонну дію спрямовану у внутрішнє середовище. Конкретним прикладом можна вважати сучасну війну України проти РФ. Остання порушила державний кордон і Збройні сили України змушені боротися на власних територіях країни, це вже можна вважати внутрішньою формою реалізації. Також внутрішньою формою реалізації можна вважати випадки застосування силових структур із сепаратистами і екстремістами.

Отже, оборонна функція держави займає важливе місце в системі всіх її функцій, виступаючи в якості об'єктивного фактора, що має екзистенційне значення для існування держави. Оборонна функція держави є системним явищем, в якому об'єднуються зусилля широкого кола уповноважених суб'єктів держави, діяльність яких спрямована на досягнення важливого соціального та нормативно-правового результату, під яким розуміється незалежність і територіальна цілісність держави, що мають безпосередній вихід на феномен державного суверенітету. Системний аналіз дослідження оборонної функції свідчить на користь її оцінки як комплексної та змішаної функції держави, яка має як зовнішній, так й внутрішній прояв, функціонування та розвиток [4, с. 195].

Список використаних джерел

1. Сокурєнко В. Оборона як ефективний засіб забезпечення безпеки суспільства. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 159–166.
2. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
3. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Вид. 10-е, допов. Львів : Край, 2008. 224 с.
4. Євенко Д. В. Феноменологія функції оборони держави. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право*. 2013. Вип. 5. С. 190–196.

*Поливода Данило Вадимович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та
права Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук,
доцент*

ПРАВООХОРОННА ФУНКЦІЯ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

За період незалежності вітчизняні правоохоронні органи вперше зіткнулися з повномасштабним воєнним вторгненням на територію України, а також агресивними проявами екстремізму й тероризму. Для участі в захисті країни залучаються працівники багатьох правоохоронних органів, які в ході виконання службових завдань із захисту незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України виконують різноманітні правоохоронні функції. Саме сьогодні, в умовах воєнного стану, ми повинні переймати світовий досвід у цьому напрямі – досвід складний, але нагально необхідний для збереження незалежності, суверенітету та територіальної цілісності нашої держави [1, с. 12]. Під час воєнного стану порушується ритм життя, з'являється загроза життю та здоров'ю людей, завдається матеріальна шкода, порушується робота органів публічної влади, транспорту, зв'язку, загострюється соціальна напруга, зростає злочинність та інші правопорушення. Для запобігання та припинення негативних наслідків залучаються значні сили органів виконавчої влади і правоохоронних органів у цілому. У воєнний час правоохоронні органи працюють у посиленому режимі: забезпечують діяльність блокпостів, проводять евакуацію населення, перевіряють документи та транспортні засоби, проводять пошук і розслідувану роботу з диверсантами, а також протидіють мародерству [2]. Правоохоронці не можуть виходити за межі дозволеного в засобах своєї діяльності задля забезпечення безпеки населення.

Правоохоронна функція, або функція з установлення й охорони правопорядку, – це діяльність держави щодо забезпечення точного і повного виконання своїх розпоряджень усіма громадянами, організаціями та державними органами. З метою реалізації цієї функції застосовуються різні методи, такі як методи правотворчості та правозастосування (діяльність компетентних органів щодо застосування заходів юридичної відповідальності). Так, О.І. Безпалова до ознак правоохоронної функції держави відносить: а) стабільність (усталеність), що означає постійний характер цієї функції протягом тривалого періоду часу; б) комплексність, що є свідченням наявності абсолютно різнопланових суспільних відносин, стосовно яких має здійснюватися правоохоронна; в) цілеспрямованість та узгодженість (організованість); г) здійснення значною кількістю суб'єктів (органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадськістю); д) пріоритет прав людини, який має бути загальним правовим орієнтиром діяльності держави, спрямованої на гарантування та забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, а також вироблення дієвого механізму їх реалізації; е) управлінський характер (правоохоронна функція держави конкретизує мету державного управління у правоохоронній сфері) [3, с. 134].

На нашу думку, необхідно окремо виокремити питання публічної безпеки, що особливо актуалізуються під час виникнення загроз для громадян країни в умовах війни. На переконання багатьох науковців, поняття «публічна безпека» ще залишається новелою для національного безпекового законодавства. Рольове значення публічної безпеки особливо в умовах воєнного стану простежується також через зв'язок Національної поліції з інститутами громадянського суспільства. Згідно з міркуваннями В.О. Кейдалюк, має бути зворотний зв'язок державних інститутів, зокрема органів Національної поліції, з громадськістю, оскільки правова держава має реагувати на запити і потреби асоційованого громадянства, видавати відповідні законодавчі акти та стежити за їх виконанням. Враховуючи воєнні дії, що відбуваються в Україні, зазначене питання набуває більш пріоритетної ваги. Це зумовлено фактором переорієнтування завдань, що постають перед сучасними правоохоронними органами, вдосконалення

взаємодії органів поліції з інститутами громадянського суспільства [4, с. 106].

Окрім того, під час воєнного стану така ознака правоохоронної функція як комендантська година є необхідною та невід'ємною ланкою в забезпеченні безпеки та громадського порядку в різні періоди. Тобто комендантська година – заборона військовим комендантом у певний час доби і на певний час перебувати на вулицях та у громадських місцях мешканцям певного населеного пункту, де встановлено Президентом України воєнний (надзвичайний) стан з метою встановлення і підтримки громадського порядку, зменшення кількості жертв, ліквідації наслідків техногенної катастрофи, епідемії на час оголошеного в певній місцевості надзвичайного стану.

Забезпечення та дотримання комендантської години здійснюють спеціальні патрулі, до складу яких входять бійці Національної гвардії України, Сил територіальної оборони Збройних сил України, а також працівники Національної поліції України. Такі патрулі мають право, зокрема: затримувати і доставляти в органи або підрозділи Національної поліції осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення; застосовувати відповідно до законодавства заходи фізичного впливу, зброю і спеціальні засоби; перевіряти в осіб посвідчення, документи, що посвідчують особу, документи, що підтверджують законність перебування на території України, та перепустки, а в разі їх відсутності – затримувати відповідних осіб і доставляти в органи або підрозділи Національної поліції для встановлення особи; за потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, які ними перевозяться та ін.

Отже, на підставі зазначених ознак правоохоронної функції в умовах воєнного стану поняття публічної безпеки слід розуміти як обов'язковий компонент національної безпеки країни, що має особливий організаційно-правовий механізм, призначений забезпечити ефективну реалізацію людьми, які знаходяться в зоні бойових дій, своїх прав і законних інтересів.

Список використаних джерел

1. Албул С. В., Ніколаєв О. Т., Шелехов А. О. Організація і тактика несення служби на блокпостах в умовах антитерористичної операції: методичні рекомендації. Одеса: ОДУВС, 2014. 34 с.

2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

3. Безпалова О. І. Адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави : монографія. Харків : НікаНова, 2014. 544 с.

4. Кейдалюк В. О. Деякі аспекти взаємодії Національної поліції України з громадськими об'єднаннями. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Вип. 5 (40). С. 103–107.

5. Пономарьов С. Поняття та зміст публічної безпеки сектору безпеки і оборони. *Право.ua*. 2017. № 2. С. 111–115.

Прохорчук Валентин Миколайович,
*здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:*
Кривицький Юрій Віталійович,
*доцент кафедри теорії держави та
права Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук,
доцент*

ВОЄННИЙ СТАН І ПРАВА ЛЮДИНИ

Після 24 лютого 2022 р., коли збройна агресія російської федерації проти України набула повномасштабного характеру (а фактично розпочата ще 20 лютого 2014 р.), правові гарантії захищеності прав людини опинилися під загрозою. Вторгнення російських військ на територію України стало причиною введення Президентом України режиму воєнного стану у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України. Указом Президента України № 64/2022 введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 р. строком на 30 діб.

– Указом Президента України від 14 березня 2022 р. № 133/2022 строк дії воєнного стану в Україні продовжено з 05 години 30 хвилин 26 березня 2022 р. строком на 30 діб;

– Указом Президента України від 18 квітня 2022 р.

№ 259/2022 строк дії воєнного стану в Україні продовжено з 05 години 30 хвилин 25 квітня 2022 р. строком на 30 діб;

– Указом Президента України від 18 травня 2022 р.

№ 341/2022 строк дії воєнного стану в Україні продовжено з 05 години 30 хвилин 25 травня 2022 р. строком на 90 діб;

– Указом Президента України від 12 серпня 2022 р.

№ 573/2022 строк дії воєнного стану в Україні продовжено з 05 години 30 хвилин 23 серпня 2022 р. строком на 90 діб;

– Указом Президента України 7 листопада 2022 р.

№ 757/2022 строк дії воєнного стану в Україні продовжено з 05 години 30 хвилин 21 листопада 2022 року строком на 90 діб.

У Конституції України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР закріплено стандарти правової держави в такій ситуації [1]. Це означає, що, по-перше, обмеження прав людини і громадянина в державі є тимчасовим і мінімально необхідним за характером; по-друге, зберігається певний перелік прав, які не можуть порушуватися в жодному разі; по-третє, остаточне рішення про оголошення воєнного стану ухвалює вищий загальнодержавний представницький орган – парламент [2, с. 3]. Ці норми Конституції України відповідають нормам Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р., якою передбачено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших, забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

У свою чергу ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII зазначає, що воєнний стан як особливий правовий режим, який вводиться в країні або окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, крім надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, ще передбачає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [3].

Надзвичайно актуальним у контексті захисту прав людини є рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ) з короткою назвою «справа про посилений соціальний захист військовослужбовців». У ньому, зважаючи на реалії, пов’язані зі збройною агресією РФ проти України, було захищено право військовослужбовців Збройних сил України (далі – ЗСУ) та інших військових формувань. КСУ підкреслив головну роль ЗСУ та інших формувань, що «здійснюють ефективний захист Української держави та Українського народу», відзначив, що найвищим державним інтересом є «підтримання високого рівня обороноздатності», а підтримка військовослужбовців ЗСУ є «одним із засобів розширення оборонних можливостей держави». Окрім вищевказаного, в цьому рішенні КСУ перевіряв на відповідність Конституції України п. 4 ст. 16-3 Закону «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 р. № 2011-ХІІ зі змінами щодо обмеження реалізації права на дотримання одноразової грошової допомоги в більшому розмірі дворічним строком в аспекті його пропорційності.

Згідно зі світовим досвідом, головна мета запровадження воєнного стану – максимально підвищити можливості держави з реагування на зовнішні та внутрішні загрози критичного рівня. Зокрема до таких загроз відносять:

- зовнішню агресію у вигляді безпосереднього військового нападу або різних формах «гібридних» війн;
- антиурядові виступи та спроби державного заколоту в країні, а також масові заворушення на різному підґрунті;
- стихійні лиха, екологічні та техногенні катастрофи з широкомасштабними наслідками.

У випадку реальних проявів таких загроз це вимагатиме від керівництва держави здійснення низки заходів кризового реагування, які можуть бути ефективно проведені лише в разі:

- зосередження всієї повноти влади в країні або в її окремих регіонах у руках єдиного військового органу з надзвичайними повноваженнями;
- забезпечення внутрішньої стабільності та конституційного ладу в країні;
- концентрації всіх ресурсів держави, необхідних для дій в умовах кризової ситуації. Саме для цього і запроваджується в державі воєнний стан. Звичайно, виконання згаданих заходів

потребуватиме і певних обмежень прав людини, які визначаються національним законодавством кожної з країн.

Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР визначає конкретний перелік прав громадян, які не можуть порушуватись навіть за умов воєнного стану [1]. Так, не може обмежуватися право на рівність і свободу за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними чи іншими ознаками; воєнний стан не скасовує рівність між чоловіками та жінками; громадян України не можна позбавляти громадянства і права змінювати його. Українців не можуть вигнати за межі країни або видати іншій державі, а Україна і надалі піклуватиметься та захищатиме своїх громадян, які перебувають поза її межами. Після запровадження воєнного стану не порушується право на життя, на повагу гідності, свободу та особисту недоторканність. Не можуть обмежуватись права на надсилання індивідуальних чи колективних письмових звернень або особистих звернень до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів. Своєю чергою ці органи зобов'язані розглядати такі звернення і давати обґрунтовану відповідь у встановлений законом термін. Воєнний стан не дає права державі ігнорувати закріплене в Конституції України право на житло. Воєнний стан в Україні запроваджено на обмежений термін і лише в тих регіонах країни, які перебувають під найбільшими зовнішніми та внутрішніми загрозами.

З огляду на зазначене вище, на теперішній час основним питанням є чітке виконання всіма органами публічної влади та посадовими особами законодавства України і своїх посадових обов'язків. Крім того, не можна допустити використання воєнного стану в Україні будь-якими силами у своїх політичних інтересах, у тому числі з метою скасування виборів або перенесення їх термінів. За таких умов запроваджений воєнний стан в Україні мінімально обмежуватиме права українських громадян і фактично не зачіпатиме їх інтереси та повсякденний побут. В іншому разі може виникнути реальна загроза гострої внутрішньої кризи в країні з непередбачуваними наслідками. При цьому її обов'язково використає російська федерація з метою дезінтеграції України та фактичної ліквідації її

державності.

Отже, права людини в умовах воєнного стану є особливо вразливими, а їх захист може бути ускладненим. Від Конституції України до відповідних законів України передбачається механізм, що дозволяє обмежити здійснення певних прав. Особлива увага при захисті прав людини зосереджується в руках держави в особі уповноважених Конституцією та законами органів державної влади. В умовах воєнного стану ставляться посилені вимоги щодо функціонування органів державної влади, зокрема щодо їх єдності у здійсненні оборонної функції. Під час режиму воєнного стану баланс між публічним інтересом та індивідуальними правами повинен бути максимально збережений, адже обмеження здійснення певних прав і свобод людини (наприклад, право пересування тощо) спрямоване на захист права на життя. На державу покладається необхідність забезпечення раціонального зв'язку між встановленими обмеженнями прав і свобод людини та зусиллями держави щодо ведення війни і збройного протистояння окупантам.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану: матеріали наук. семінару (м. Львів, 23 черв. 2022 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2022. 315 с.

3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

*Роговський Ярослав Станіславович,
аспірант кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Старицька Ольга Олексіївна,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОНЯТТЯ «МАЛОМОБІЛЬНІ ГРУПИ НАСЕЛЕННЯ»

Головною із вагомих цінностей будь-якої цивілізованої держави можна вважати права та свободи людини, реалізованість яких вважається найкращим мірилом розвитку суспільства та країни в цілому. Саме можливість фактичного втілення та захисту порушених прав людини є одним із важливих векторів розвитку західної традиції права та держави, орієнтованість на яке було взято і Україною. Запровадження європейських стандартів, приведення до уніфікації національного законодавства, імплементація західних цінностей, звернення уваги не тільки на соціальні права громадян, але й на фактичні можливості їх реалізації наразі стало одним із наскрізних каменів розвитку та перерформатування нашої держави.

Останнім часом питання щодо правової урегульованості маломобільних груп населення стає дедалі актуальнішим серед представників як практичної, так і наукової юриспруденції. Особливої актуалізації зазначеній проблематиці також додають воєнні події, не дивлячись на те, що запит на правову урегульованість маломобільних груп населення почався ще у 2021 р., коли було прийнято Національну Стратегію із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 р.

Специфічна властивість суб'єктів такої групи населення проявляється у темпоральних межах її реалізації. Так, наприклад, на частину осіб, які підпадають під це поняття, будуть розповсюджуватися відповідні права та обов'язки лише певний період часу. Натомість, у переліку наявні й інші категорії, де про тимчасовість їх дії не доводиться говорити, оскільки вони будуть постійними.

Варто наголосити на тому, що на основі проведеного аналізу наявної наукової та нормативної джерельної бази, можна констатувати відсутність належного рівня дослідженості правового статусу цієї категорії осіб. Таким чином, перед тим як перейти до розкриття питання правового статусу маломобільних груп населення, слід відповісти на питання: а кого саме можна віднести до таких груп, що варто розуміти під цим терміном?

Відтак, відповідно до офіційного визначення, що міститься в Державних будівельних нормах України «Будинки і споруди: доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення» (2006 р.), під маломобільними групами населення варто розуміти людей, що відчувають труднощі при самостійному пересуванні, одержанні послуги, необхідної інформації або при орієнтуванні в просторі. У цьому ж законодавчому акті надано перелік населення, яке можна віднести до цієї категорії, а саме:

- вагітні жінки;
- діти до 7-ми років;
- особи, які супроводжують малолітніх дітей;
- люди поважного віку;
- люди з інвалідністю;
- люди з постійними та/або тимчасовими функціональними порушеннями (фізичними, сенсорними, психічними, розумовими);
- люди які отримали тимчасову травму або хворіють;
- люди з нестандартними розмірами тіла: значно більшою або меншою за середню масою тіла, низького чи зависокого зросту;
- люди, які протягом певного часу можуть бути неуважними (приміром під впливом стресу) [1].

Розглядаючи правову урегульованість зазначених суб'єктів, доводиться констатувати, що у чинному законодавстві України більша його частина присвячена питанням доступності до приміщення, сконструйованості простору, при цьому поза межами залишається питання щодо інших соціальних прав та гарантій маломобільних груп населення.

Звертаючи свою увагу на міжнародний досвід правового врегулювання маломобільних груп населення, то дефініцію цього терміну варто шукати здебільшого у нормах транспортного законодавства. При цьому варто акцентувати

увагу на тому, що саме формулювання терміну може відрізнятись в залежності від апробованості використання цього поняття. Так, наприклад, у Док. 9984 ІКАО (Інструкція про доступ до повітряного транспорту осіб з обмеженими можливостями, 2013 р.) використовують термін «особа з обмеженою рухливістю (PRM)» під яким розуміють особу, чия мобільність обмежена з метою користування транспортним засобом через будь-яку фізичну (сенсорну або рухову, постійну чи тимчасову) або психічну інвалідність, через вік або будь-яку іншу причину, що вимагає особлива увага та адаптація до його/її потреб послуг, доступних для всіх пасажирів. Загалом особою з обмеженою рухливістю вважається пасажир, якому потрібна допомога іншої особи, щоб якнайшвидше дістатися до виходу з літака в разі екстреної евакуації. Сюди також входять пасажир, які мають серйозні труднощі з отриманням або розумінням інструкцій щодо надзвичайних ситуацій.

Авіакомпанії використовують міжнародно визнані коди, щоб визначити рівень допомоги, яку вони повинні надати особі з обмеженою відповідальністю в кожному конкретному випадку. Ці коди такі:

– пасажир, яким потрібна допомога під час руху між літаком і терміналом, але вони не можуть самі сісти на борт літака та пересуватися всередині нього;

– пасажир, яким потрібна допомога між літаком і терміналом, а також для посадки на борт літака, але вони були самостійними в ньому;

– пасажир без будь-якої мобільності та не самодостатні. Їх слід супроводжувати до їхніх місць і потребувати повної особистої допомоги. Якщо рейс триває більше трьох годин, потрібен супроводжуюча особа;

– пасажир з вадами слуху;

– пасажир з вадами зору;

– сліпоглухі пасажир;

– пасажир на ношах;

– пасажир з психічними вадами;

– пасажир, яким потрібна допомога, щоб дістатися до своїх місць, і які можуть пересуватися всередині літака за допомогою інвалідного візка; були самодостатніми в особистому догляді;

– пасажери, які потребують допомоги та не входять до жодної з вищезазначених категорій [2].

Як приклад іншого нормативного визначення можемо навести положення із Закону США «Про американців з обмеженими можливостями» (ADA) 1990 р. Так, виходячи із аналізу наявних судових справ, у закон були внесені корективи щодо правильності термінології, саме тому вважається доцільним вживати термін «суттєво обмежена особа». Як зазначено у п. (4) (b) Р. 12101 цього закону, щоб бути суттєво обмеженим у виконанні основної життєдіяльності відповідно до ADA «особа повинна мати порушення, яке перешкоджає або серйозно обмежує особу в діяльності, яка мають центральне значення для повсякденного життя більшості людей» [3].

Таким чином, можемо дійти висновку, що нині питання правового регулювання маломобільних груп населення, як людей із особливими соціальними потребами, стає дедалі актуальнішим, що у свою чергу віддзеркалює рівень цивілізованої розвинутості держави. Що ж до питання безпосереднього визначення самого поняття, то у сучасній науковій та юридичній літературі наявна дискусія з цього приводу, що пояснюється відсутністю єдності понятійного апарату, а отже і внутрішній змістовній наповненості щодо необхідності віднесення певної категорії осіб до такого виду правового статусу.

Список використаних джерел

1. Державні будівельні норми України «Будинки і споруди: доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення» ДБН В.2.2-18: 2006. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/04/DBN-V.2.2-17-2006.pdf>
2. Doc 9984, Manual on Access to Air Transport by Persons with Disabilities Order Number: 9984 (2013). URL: http://www.skywisesolutions.com/files/manual_on_access_to_air_transport_by_persons_with_disabilities_-_icao.pdf
3. Americans with Disabilities Act of 1990, As Amended URL: <https://www.ada.gov/law-and-regs/ada/>

Романська Валерія Ігорівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Мозоль Наталія Іванівна,
доцент кафедри теорії держави та
права Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук,
доцент

ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПРАЦЯХ В.В. КОПЕЙЧИКОВА

Питання про роль теорії держави та права у вищій юридичній освіті навряд чи можна віднести до дискусійних. Загально визнано, що теорія держави та права – фундаментальна, базова, системоутворююча, нормативна навчальна юридична дисципліна. Саме ця загальнотеоретична наука дає найбільш повне, глибинне пізнання державно-правових явищ і процесів, відтворює закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави і права.

Для розвитку української юридичної науки та правозастосовної практики, удосконалення законодавчої бази важливе значення має дослідження та наукове осмислення інтелектуальної спадщини, що залишили за собою науковці попередніх поколінь, які здійснювали теоретичні та прикладні дослідження у галузі правознавства, що покликані забезпечувати розвиток та процвітання правової держави. До числа таких вчених належить доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України Володимир Володимирович Копейчиков (17.11.1923 – 09.06.2002 рр.), який є зною і визначною постаттю для України. Його наукова спадщина заслуговує детального висвітлення, оскільки цінність досліджень вченого залишається запитаною сьогодні й слугує розвитку історико-правової науки й інших юридичних наук в Україні [3, с. 752].

Еволюція його поглядів та ідей у різних сферах правового

поля і дійсності пройшла тернистий шлях від члена Комуністичної партії Радянського Союзу до визнаного громадського та державного діяча України. Його дослідження випереджали час, а учні нині продовжують справу свого вчителя. Академіка В.В. Копейчикова по праву можна назвати класиком: теоретик права, який своїми працями зробив значний внесок в історію держави та права України.

Незважаючи на численний науковий спадок, який вчений залишив по собі, про самого академіка В.В. Копейчикова написано недостатньо. Цілком заслужено про теоретичне і практичне значення та актуальність наукових праць вченого, зокрема проблематики захисту прав людини та механізму їх реалізації, конституціоналізму, правової держави, механізму державного функціонування та розвитку місцевого самоврядування, ідеї народовладдя, формування громадянського суспільства та національної ідеї українців доби незалежності, йшла мова в публікаціях вітчизняних вчених-правознавців [1, с. 250].

Погляди та ідеї вченого щодо утвердження українців як нації з багатовіковою історією, така тема, яка була забронена за радянських часів, стала фундаментальною при обґрунтуванні суспільно-політичних і соціальних процесів незалежної України. У своїх працях науковець зазначав, що консолідуючим фактором народу має виступати саме національна ідея, форма якої в процесі еволюції може змінюватися, проте не зникає її глибинна, суть. В основу національної ідеї академік В.В. Копейчиков ставить людину, її життя, права і свободи, добробут, культуру та історію. Саме в ім'я людини повинні існувати та розвиватися суспільство і держава, саме український народ наповнює змістом національну ідею, головною метою якої виступає побудова громадянського суспільства з власною ідентичністю у суверенній незалежній правовій державі.

У свою чергу побудова громадянського суспільства виступає тією метою, досягнення якої залежить від кожного громадянина суверенної України і суть цього процесу полягає у формуванні тісного зв'язку людського «Я» з певною сферою зовнішнього світу, це безпосередня влада людської волі над оточуючим середовищем. Доведено, що академік В.В. Копейчиков досліджував ретроспективу питання, доводив самобутність та ідентичність українців, право жити в

незалежній державі, офіційний статус української мови, власної автокефальної церкви, збагачення культури та пам'ять про неупереджену історію. У контексті розвитку суспільної свідомості, вчений наполягає на виокремленні людини у взаємозв'язку «Я – Суспільство» [2, с. 48].

Будучи гуманістом по суті, він керувався принципом першочерговості прав людини, рівності всіх громадян перед законом і судом. Відстоював інтереси держави, її розвитку та процвітання, жорстко критикував лобістів олігархів. Був прихильником унітарної держави з широкими повноваженнями регіонів. Саме в гармонійному симбіозі унітаризму і регіоналізму в межах чинного законодавства академік В.В. Копейчиков вбачав подальший розвиток держави, її суверенітету та цілісності. Наполягав на президентсько-парламентській формі правління, оскільки розпорошення влади в молодій і нестабільній країні загрожувало її розпаду ще на етапі розбудови. Як прогресивний науковець, майбутню Україну академік В.В. Копейчиков бачив серед країн Європи з ринковою економікою, застерігаючи не повертатися до ярма планової економіки СРСР [2, с. 49].

Тема національної та власної ідентифікації була заборонена в СРСР, тому проблемою відновлення історичної справедливості та правової свободи вчений почав активно займатися вже за часів незалежної України. Сучасну українську національну ідею необхідно формувати як таку, яка повною мірою, відбиваючи інтереси корінних народів, враховуватиме й інтереси представників усіх інших націй, які живуть на території України і є її громадянами. Така концепція вченого знайшла своє відображення у дослідженнях вже його учнів. Державна спрямованість національної ідеї сприяє перцепції її населенням України, її громадянами, згуртовуючи народ в єдиний органічний механізм – націю [4, с. 359].

Список використаних джерел

1. Єгоров О. П. Культура і права культура: їх взаємозв'язок та взаємобумовленість. *Право і суспільство*. 2011. № 1. С. 44–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2011_1_12
2. Капічон О. Г. Національна ідея як консолідуєчий фактор українського народу в історико-правовій спадщині

академіка В.В. Копейчикова. *Матеріали VII наукових читань, присвячених пам'яті академіка В. В. Копейчикова* : матеріали наук. читань (м. Київ, 17 лист. 2017 р.). Київ, 2018. С. 48–52.

3. Правознавство : підруч. / А. І. Берлач та ін. / Ред. В. В. Копейчиков, А. М. Колодій. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 752 с.

4. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні. Харків : Право, 2019. 359 с.

Савчук Аліна Ігорівна,

*здобувач ступеня вищої освіти магістра
навчально-наукового інституту № 3*

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

Пендюра Максим Миколайович,

завідувач кафедри теорії держави та

права Національної академії внутрішніх

справ, кандидат юридичних наук, доцент

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ТА ПОЯВИ НОВИХ ЗАГРОЗ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

В умовах загострення воєнного конфлікту з Російською Федерацією, об'єктивно спричиненою процесами переходу багатьох сучасних суспільств у постіндустріальну стадію розвитку, примноженими масштабною глобалізацією, зокрема в політико-культурній царині, а також медіатизацією світової культури публічно-правовий захист виходить за межі традиційного регулювання і поглинає приватно-правові відносини. Необхідно розуміти, що за умов воєнних дій держава часто об'єктивно неспроможна гарантувати права людини в повному об'ємі. Однак збереження фундаментальних засад на основі політичної та правової взаємодії механізмів забезпечення інформаційної безпеки оберігає підвалини демократії та систему загальних принципів права від руйнування волонтаристськими рішеннями.

У сучасних воєнних реаліях важко та навіть недоречно заперечувати роль інформації як інструменту протистояння,

фактично – зброї. Інформація дозволяє вигравати у війні не зробивши жодного пострілу, шляхом формування і розпалювання внутрішніх протиріч. Така тактика є характерною для війн нового формату – гібридних, де безпосередньо військовий фактор є лише однією зі складових цілого.

Якісна державна політика у сфері інформаційної безпеки здатна посприяти тактичним, оперативним і стратегічним перемогам. В час, коли джерелом інформації і лідером суспільної думки може стати практично кожен, поширювана інформація не завжди може відповідати потребам, які диктуються захистом національної безпеки.

Право, як регулятор суспільних відносин може і повинно бути використане для належного урегулювання питань, пов'язаних із забезпеченням інформаційної безпеки. Так, зокрема, реалізація права на життя безперечно пов'язана з правом на безпеку [1]. У саме поняття «безпека» ми вкладаємо стан захисту нас чи того, що нам належить від посягань інших. Сучасне використання технологій, Інтернету, мобільного зв'язку, різноманітних телекомунікаційних систем окрім зручностей роблять загальну систему безпеки вразливою щодо посягань на неї. Створюються передумови витоку інформації, можливості технічного впливу на неї з метою формування потрібної суспільної думки та створення можливості фіксувати і передавати стратегічну інформацію ворогу незначними з технічної точки зору зусиллями.

Реалії нецивілізованих атак російської федерації вимагають негайної реакції та активних дій щодо забезпечення національної безпеки України, які повинні бути збалансовані прагненням суспільства в Україні зберегти правовий характер держави. Гостроти проблематиці інформаційної безпеки додає спроможність ворога маніпулювати інформацією, прописувати власні наративи, відповідно, впливати на свідомість людей та формувати зручний для себе інформаційний простір. З іншого боку, сучасні технічні можливості дозволяють практично в прямому ефірі слідкувати за розвитком воєнних дій і, відповідно, викривати злочинні дії агресора, що є визначальним у перевазі на інформаційному фронті.

З огляду правового режиму воєнного стану де-юре і де-факто впливає на загальний обсяг прав людини та громадянина. Інформаційна безпека держави, яка зазнає збройної агресії, стає

уразливою і потребує комплексних дій щодо її захисту, у тому числі, через звуження прав та свобод суб'єктів на її території. Гарантовані Конституцією права часто неможливо забезпечити через втрату юрисдикційних спроможностей у частині областей України та внаслідок інших безпосередніх загроз, направлених проти існування самої держави Україна та її громадян. Саме тому указом Президента України № 64/2022 тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Окрему і вагомому групу у цих обмеженнях становлять інформаційні права та свободи людини і громадянина.

Захист національної безпеки визначається Конституцією України як найважливіша функція держави (ст. 17) [2]. В Україні з 1997 р. приймаються концепції (документи, які визначають стратегічний розвиток) національної безпеки, у яких приділяється увага інформаційній безпеці. Їх ключова мета спрямована на розбудову напрямків політики національної безпеки, протидію інформаційній експансії іноземних держав. Очевидно, одна із причин виключно формального характеру та практичного незастосування Концепцій полягала у відсутності конкретизацій джерел інформаційних загроз для України, оцінки геополітичної обстановки й формування засобів інформаційної протидії.

2021 року прийнята нова Стратегія інформаційної безпеки (далі Стратегія), що передбачає комплексну взаємодію на основі Конституції України, законів України, Стратегії національної безпеки України, Стратегією кібербезпеки України, затвердженою, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. У ній вже конкретизуються потенційні інформаційні загрози: «інформаційна політика Російської Федерації – загроза не лише для України, але й для інших демократичних держав» [3].

У Стратегії дається визначення поняттю «інформаційна

безпека України» як складової частини національної безпеки України, стану захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існування ефективної системи захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом. Як бачимо, відповідно до визначення, одним із елементів інформаційної безпеки є стан захищеності демократичного ладу, що сприяє забезпеченню конституційних прав і свобод людини.

Очікуваними результатами реалізації Стратегії визначено захищений інформаційний простір України, ефективне функціонування системи стратегічних комунікацій, здійснення ефективної протидії поширенню незаконного контенту, забезпечення сталого процесу інформаційної реінтеграції громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях України, поширення українського телерадіомовлення на територіях України, прилеглих до тимчасово окупованих територій, суттєве підвищення рівня медіа-культури та медіа-грамотності населення, дотримання конституційних прав особи на вільне вираження своїх поглядів і переконань, захист приватного життя, забезпечення захисту прав журналістів, формування української громадянської ідентичності. Очевидно, в умовах війни акценти на виявлення загроз і реакцію змінюються у напрямку звуження прав людини, керуючись необхідністю забезпечення впливу на потенційні та існуючі загрози.

Сьогоднішні воєнні реалії чітко демонструють, що інформація є зброєю «масового ураження». Тому необхідно створити ефективний механізм, який би забезпечив державну інформаційну безпеку і дотримання прав людини та водночас дозволив би людям не відчувати ефекту посягань на свободи та демократію. Найбільша цінність українців полягає у їх

розумінні та сприйнятті понять свобода і справедливість. Саме це вони зараз відстоюють, і розплачуються за них власним життям.

Список використаних джерел

1. Боднар О. Б. Поняття та зміст права людини на безпеку та його співвідношення з суміжними правами. *Форум права*. 2011. № 1. С. 88–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_1_18
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
3. Стратегія національної безпеки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

*Сокол Денис Олександрович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та
права Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, доцент*

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ПРАВОВА ДЕРЖАВА: АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ

Розгляд найважливіших передумов, що визначають особливості становлення демократичної політичної системи в Україні, потребує одночасного звернення до вивчення принципів формування та функціонування не тільки головного елемента політичної системи – інституту держави та процесів формування і функціонування політичної влади в суспільстві але й її іншої важливої складової – громадянського суспільства.

Витоки ідеї правової держави беруть свій початок ще з античних часів. Давньогрецький філософ Платон (V–IV ст. до н. е.) пророкував загибель тієї держави, де право і закон не мають сили, і навпаки, віщував порятунок і всі блага державі, в якій закон – володар над правителями. Його учень Аристотель

закликав захищати норми законів як стіни рідного дому. Таким чином, уже в стародавні часи розпочало формуватися розуміння провідної ролі права як засобу забезпечення рівноправ'я громадян, впорядкованості та стабільності суспільних відносин [1, с. 38].

Термін «правова держава» ввійшов у науковий обіг на початку XIX ст., а наприкінці XIX ст. у більшості європейських країн дослідження з цього питання набули суттєвого поширення. Різноманітні аспекти правової держави активно досліджувались і в дореволюційній Україні такими видатними вченими як Б. Кістяківський, С. Дністрянський, М. Драгоманов, М. Палієнко та ін. Зазнавши занепаду в радянський період, із другої половини 80-х років XX ст. ідея правової держави в Україні відроджується і починає активно розроблятися [2, с. 36–37].

Розвиток правової держави невіддільний від становлення прав людини, котрі, власне, і виступили тією ключовою категорією, навколо якої розвивалися головні характеристики правової держави. Лише правова держава може виступати об'єктивним виразником інтересів внутрішньо неоднорідного і суперечливого громадянського суспільства, і саме вона є одним з найвизначніших загальнолюдських політико-юридичних ідеалів [2, с. 37].

Правова держава – це така держава, в якій на основі чинного права реально забезпечується здійснення прав, свобод, законних інтересів людини і громадянина, окремих груп людей і громадянського суспільства в цілому, де держава і людина несуть взаємну відповідальність згідно з чинним правовим законом [3, с. 35]. Правова держава має певні ознаки, що відрізняють її від неправових держав. Основними з таких ознак є такі:

- 1) соціально-змістові:
  - верховенство права (rule of law) в усіх сферах суспільного життя;
  - закріплення в конституції та інших законах основних прав людини;
  - панування в суспільному і державному житті правових законів, тобто тих, що виражають волю більшості або всього населення країни, втілюючи при цьому основні загальнолюдські цінності та ідеали;

– врегулювання відносин між особою і державою на основі загальнодозвільного принципу – «особі дозволено чинити все, що прямо не заборонено законом»;

– рівність закону для всіх і рівність усіх перед законом;

– взаємна відповідальність особи та держави;

– високий рівень правової культури всіх членів суспільства, зокрема знання необхідних положень законодавства й уміння та навички їхньої реалізації.

2) структурно-організаційні:

– юридична захищеність особи, тобто наявність розвинутих та ефективних процедурно-юридичних засобів (механізмів) для вільного здійснення, охорони і захисту основних прав людини;

– чіткий юридично визначений розподіл функціональних повноважень державних органів за принципом поділу влади на гілки – законодавчу, виконавчу та судову;

– підзвітність державної влади суспільству, обмеженість сфери її діяльності правом і життєво важливими загальносуспільними інтересами;

– незалежність суду та його високо значуще становище в суспільному і державному житті як фундаментальної гарантії прав людини;

– неухильне і повсюдне виконання законів і підзаконних нормативних актів усіма учасниками суспільного життя, насамперед тими, які наділені державно-владними повноваженнями.

Права людини можуть втілюватися, безперечно, тільки в демократично організованому суспільстві. До визначальних характеристик такого суспільства належить не тільки домінування в ньому волі суспільної більшості, а й визнання, захищеність і непорушність основних прав усіх людей, включаючи й тих, що становлять його меншу частину. Тому й правова держава як держава реальних прав людини може існувати тільки у справді демократичному суспільстві, де повновладдя більшості гарантує дотримання прав меншості [2, с. 38].

Створення правової держави є необхідною передумовою побудови громадянського суспільства, теорія якого була започаткована ще в середині XVII ст. у творах англійського філософа Т. Гоббса. З часом вона дістала широку підтримку та її

положення почали активно розробляться і удосконалюватись. У наш час практично в усьому світі розроблений цією теорією образ громадянського суспільства розглядається як зразок справді демократичного й гуманістичного суспільства [1, с. 42].

Громадянське суспільство – це суспільство з розвиненими економічними, політичними, духовними та іншими відносинами і зв'язками, яке взаємодіє з державою та функціонує на засадах демократії та права [4, с. 38].

Структурним проявом громадянського суспільства можна вважати його внутрішню будову, в якій відображаються взаємозв'язки та взаємодія всіх компонентів громадянського суспільства, що визначають його цілісність і динамізм розвитку. Системо утворювальним початком у ній виступає людина з її правами, потребами та інтересами.

Структуру громадянського суспільства можна подати у вигляді п'яти взаємопов'язаних систем, які відповідають певним сферам його життєдіяльності, соціальна, економічна, політична, духовно-культурна та інформаційна.

1. Соціальна система охоплює сукупність об'єктивно сформованих спільностей людей і взаємовідносин між ними, а саме: інститути сім'ї та відносини, що зумовлюють її існування; відносини, що відображають соціальну сутність людини (організації, об'єднання за інтересами): відносини, що виникають між соціальними спільнотами (групами, націями, станами тощо).

2. Економічна система – сукупність економічних інститутів і відносин, учасниками яких люди стають у процесі реалізації права власності, виробництва, розподілу, обміну та споживання суспільного продукту. Структурними елементами економічної системи є: приватні господарства, акціонерні товариства, кооперативні господарства, фермерські господарства, індивідуальні й приватні підприємства громадян тощо.

3. Політична система – сукупність суспільних відносин, що складаються в процесі здійснення політичної влади, особливістю якої є реальна участь у цьому процесі всіх членів суспільства. Політичну систему складають цілісні саморегульовані елементи (організації) – політичні партії, громадсько-політичні рухи, об'єднання, правозахисні організації

тощо. Індивід політично виступає як громадянин, депутат, член партії, організації тощо.

4. Духовно-культурна система – відносини між людьми, їхніми об'єднаннями, державою та суспільством у цілому стосовно духовно-культурних благ і відповідних матеріалізованих інститутів (релігійних, освітніх, культурних, наукових), за допомогою яких реалізуються ці відносини. До структурних елементів духовно-культурної системи належать церква, творчі союзи, театри, фестивалі, дитячі освітні організації, заклади вищої освіти, наукові організації тощо.

5. Інформаційна система становить комунікативну основу громадянського суспільства та формується в результаті отримання людьми необхідних для життєдіяльності знань; спілкування людей між собою; взаємодії держави й інститутів суспільства [2, с. 41–42].

Отже, правову державу неможливо розглядати, не зіставляючи її з громадянським суспільством. Взаємозалежність правової держави і громадянського суспільства полягає в тому, що правова держава є формою організації громадянського суспільства, невід'ємною умовою його стабільності та розвитку.

Список використаних джерел

1. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Юрисконсульт, 2006. 355 с.

2. Теорія держави і права : навч. посіб. для підгот. фахівців з інформ. безпеки / О. О. Тихомиров та ін. / За заг. ред. Л. М. Стрельбицької. Київ : Нац. акад. СБУ, 2016. 332 с.

3. Теорія держави та права : навч. посіб. для підготов. до атест. здоб. вищої освіти / Є. В. Білозьоров та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомірова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 116 с.

4. Велика Українська Енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Юридичні науки» / Уклад. : В. Л. Бабка, М. М. Шумило / За ред. д. і. н., проф. А. М. Киридон. Київ : Енциклопедичне видавництво, 2017. 152 с.

*Франчук Юлія Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти магістра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Мінченко Ольга Василівна,
професор кафедри теорії держави та
права Національної академії внутрішніх
справ, доктор юридичних наук, професор*

ПРАВОВА КУЛЬТУРА У СУЧАСНОМУ СВІТІ: БУТИ ЧИ НЕ БУТИ?

На даному етапі розбудови національної державності залишається актуальною проблематика розвитку правової системи та законодавства в цілому. Проблема ролі правової культури як чинника розвитку правової системи зумовлює спектр досліджень, які є актуальними на нинішньому етапі розбудови національної державності та концептуально важливими для теоретико-правових спостережень. Дослідження правової системи відбувається на нових підходах загальнотеоретичної юриспруденції, а тому має велике значення для розв'язання проблем правотворчості та правозастосування, забезпечення реалізації прав та свобод людини і громадянина, а також для формування правової культури.

Феномен правової культури розглядався навіть за радянських часів, а саме у працях А.В. Молчанова, Є.В. Аграновської, В.П. Сальникова та інших вчених [1, с. 83].

Питання як функціонування, так і становлення правової системи та правової культури досліджували зарубіжні та українські вчені – Алексеев С., Бабкін В., Козюбра М., Оніщенко Н., Рабінович П., Скакун О., Тихомиров Ю., Явич Л. [2, с. 109]. Також слід зазначити вчених, які детально досліджували саме явище правової культури: Венгеров А., Синюкова Т., Копейчиков В., Лемак В., Голосніченко І., Яков'юк І. та багато інших [3, с. 12].

Тобто проблематика становлення та значення правової культури як раніше, так і на сучасному етапі розвитку залишається досить актуальною, а тому слід з'ясувати що ж являє собою явище правової культури. На даний час єдиного

визначення правової культури не існує, оскільки є досить багато інших підходів до визначення змісту цього поняття.

Розгорнуте визначення надається в Юридичній енциклопедії за загальною редакцією Ю.С. Шемшученка, в якій зазначається, що правова культура – це система духовних і матеріальних цінностей у сфері функціонування права; є складовою загальної культури, охоплює всю сукупність найважливіших ціннісних компонентів правової реальності в її розвитку (право, правосвідомість, правовідносини, правопорядок, нормотворча, правозастосовна та інша правова діяльність), виступає однією з категорій загальнолюдських цінностей, є невід’ємним компонентом правової держави [3, с. 12]. Такі науковці як Сахаров О.В. та Ратінов О.Р. вважають, що правова культура справляє організаційно-регулятивний вплив в плані забезпечення соціально-позитивної поведінки, попередження негативних проявів і усунення факторів, що цьому сприяють, при вирішенні соціальних завдань будь-якої сфери і будь-якого рівня життя суспільства» [2, с. 109]. Академік Академії правових наук України Копейчиков В.В. визначив, що правова культура – це система правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особи, інші найважливіші соціальні цінності. Розмаїття думок щодо поняття, змісту та сутності правової культури свідчить про те, що це поняття багатоаспектне, і кожна точка зору залежить від факту наукового аналізу правової культури, контексту і проблеми її дослідження.

Правова культура є складовою частиною і найважливішою засадою демократії. Залежно від носія правової культури розрізняють три її види: 1) правову культуру суспільства; 2) правову культуру особи; 3) правову культуру професійної групи [3, с. 12–13]. Отже, носіями правової культури є: суспільство, особистість, (соціальна) професійна група [4, с. 244]. Кожен вид є важливим, адже несе в собі конкретний зміст, різні аспекти, свої шляхи формування та способи прояву.

Також поняття правової культури має багато площин і відтінків, а саме це:

– культура чинності самого права, відповідність правових норм загальноновизнаним еталонам, стандартам, науково-теоретичним визначенням тощо; висока обізнаність суспільства

з основними засадами, принципами, положеннями чинного законодавства, їх суворе дотримання;

– узгодженість правових норм із міжнародними угодами, внутрішніми традиціями, звичаями і загальною культурою народу.

Вона передбачає високий рівень внутрішніх переконань особистості, знань і вмінь, що реалізуються в правовій сфері й забезпечують ефективне втілення в життя загальнолюдських правових ідеалів [3, с. 14].

Правова культура органічно пов'язана та взаємодіє із законотворчою діяльністю, а тому важливим є ще те, що законність слід розглядати не лише як певну соціальну цінність, а і як фактор, який безпосереднім чином впливає на стан культурних процесів, що проходять у різних сферах життя суспільства, зокрема, у правовій. Так, наприклад, режим законності безпосередньо впливає на правосвідомість соціальних суб'єктів, на їх установки і ціннісні орієнтації. Однак цей вплив може бути не лише позитивним, а й негативним, адже погляди людей та їх життєві позиції формуються під впливом як досягнень суспільства, так і його недоліків та труднощів [1, с. 86].

Світоглядні позиції завжди поєднуються з моральною культурою особистості, якою є якісна характеристика морального розвитку та моральної зрілості особистості, що виявляється на трьох рівнях:

– культура моральних почуттів, яка є виразом здатності особи до співчуття, співпереживання, милосердя;

– культура етичного мислення як раціональна складова моральної свідомості, що виражається у знанні моральних цінностей, вимог суспільства, у здатності людини свідомо обґрунтувати цілі й засоби діяльності, здійснювати обґрунтований моральний вибір;

– культура поведінки, через яку реалізуються поставлені й прийняті моральні цілі та здійснюються вчинки відповідно до етикетних вимог, правил (висока моральність корелює з кваліфікованою професійною діяльністю) [5, с. 246].

Важливий показник правової культури – рівень розвитку правової діяльності, що складається з теоретичної продуктивної (діяльність учених юристів) і репродуктивної (юридична освіта у всіх її видах і установах), а також практичної – правотворчої

та правозастосовної діяльності [2, с. 113].

Також варто додати, що процес становлення правової культури характеризується формуванням певних культурно-правових цінностей, сформованих певною національною часово-просторовою дійсністю [3, с. 14].

Ми вважаємо, що ядром правової культури все ж є правові знання, адже без знань основ законодавства, правової політики держави, обізнаності про юридичні процеси, та явища, які відбуваються в країні та за кордоном, загальних закономірностей і принципів правового й державного розвитку немислима правова культура. Систематизовані правові знання принесуть користь особистості тільки в тому випадку, якщо у неї сформовано правильне ставлення до права, тобто якщо особа буде оцінювати правові вимоги як єдиний та дійсно можливий, дієвий демократичний і гуманний спосіб регулювання суспільних відносин у суспільстві.

Процес формування правової культури у Сполучених Штатах Америки направлений на продукування правової свідомості і правомірної поведінки американських громадян і здійснюється в різноманітних напрямках і різними методами, які об'єднані зусиллями школи, сім'ї, суспільства і правоохоронних органів. Цікаво те, що у вищевказаному процесі використовуються так звані опосередковані санкції, що пов'язані з ювенальною юстицією (пробація з інтенсивним наглядом, домашній арешт з електронним моніторингом, виправні трудові табори). Значну допомогу в формуванні правової культури громадян надають колективні форми запобігання неправомірній поведінці: молодіжні центри, добровільні табори праці для залучення підлітків і молоді до позитивної форми діяльності [6, с. 205].

У Кримінальному кодексі Італії відведена спеціальна глава про злочини мафії та терористів, прийняті «антимафійні» закони (про боротьбу з мафією, про захист конституційного ладу та ін.), проте, зусилля держави в боротьбі з мафією все ж не мають вирішального успіху, і це породжує правовий нігілізм у суспільстві та впливає на рівень правової культури населення [7, с. 12].

Сьогодні в правовій системі України відбуваються важливі структурні реформування, тому очевидно, що правова культура є одним із важливих чинників розвитку правової

системи нашої держави, яка характеризує поведінку людини з огляду на рівень і зміст її правового виховання, соціальної активності, юридичної освіченості та загальноосвітнього рівня. Високий рівень правового нігілізму в усіх прошарках суспільства, а також інші явища (злочинність, непрофесійність посадових осіб і тощо) є перешкодою для ефективної реалізації права. З огляду на це актуально говорити про належний рівень розвитку культури [8, с. 51].

Отже, аналізуючи вищесказане слід зробити висновок, що правова культура посідає надзвичайно важливе місце у кожній державі світу, незалежно від рівня їх розвитку, адже низький рівень правової культури призводить до девальвації режиму законності у суспільному житті, а жодна держава не зацікавлена у цьому. Особлива роль у розвитку правової культури, демократизації її змісту належить юридичній освіті та правовому вихованню: поваги до права, закону, правових установок поведінки та мотивації правомірної поведінки особи, усвідомлення цінності права. Тобто для держави важливі не лише закони і юридичні процеси, а й їх цілісне розуміння та сприйняття громадянами. Правова культура доповнює кожного з нас, змушує аналізувати інформацію, розвиватися та висловлювати особисту позицію, бачення, а це надзвичайно важливо та цінно в будь-яку епоху. Свідомі та освічені громадяни у державі – скарб, а тому, правовій культурі – бути!

Список використаних джерел

1. Павлишин О. В. Правова культура як показник рівня розвитку системи юридичної освіти (семіотико-правовий аспект). *Юридична психологія та педагогіка*. 2013. № 2. С. 82–93.
2. Чепульченко Т. О. Правова культура: місце у правовому процесі та вплив на стан законності в державі. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2013. № 2. С. 109–114.
3. Годун Н. Ю. Правова культура: деференція поняття. *Наше право*. 2015. № 1. С. 11–15.
4. Підлісний Є. В. Правова культура суспільства, особистості та соціальної групи. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені*

В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2021. № 3 (2). С. 241–246.

5. Теорія держави і права в схемах та таблицях : навч. посіб. / кол. авт.; ред. Л. Р. Наливайко. Київ : Хай-Тек Прес, 2020. 296 с.

6. Клімова Г. П. Формування правової культури громадян у США. 2010. № 4, С. 200–206.

7. Садовська О. М. Правова система Італії: загальнотеоретична характеристика основних елементів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2001. 26 с.

8. Макеєва О. М. Правова культура як чинник розвитку правової системи. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право.* 2016. № 4. С. 48–53.

*Хлівнюк Дар'я Геннадіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН ЯК ДЗЕРКАЛО НАРОДУ

В основу національно-патріотичного виховання обов'язково мають бути покладені історичні й культурні цінності, традиції і звичаї народу, значення яких зростає в умовах європейської інтеграції України. Головною тенденцією національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до Батьківщини, держави, народу, нації. Посилення національно-патріотичного виховання нерозривно пов'язане з трансформацією правової культури, правової та громадянської свідомості. Виховувати патріотизм не лише в дітях, а й в усіх громадянах нашої країни допомагає така пісня як гімн (від грец. похвальна пісня), тобто урочистий музичний твір [1, с. 590].

Важливість державного гімну для кожної країни та її народу вкрай складно перебільшити. Кожна людина має певні

емоції, висловлювати які в неї час від часу виникає необхідність. Досить часто емоції ці пов'язані з власною державою, народом і співвітчизниками. Як відомо, будь-які емоції, в тому числі й емоції такого роду, пов'язані зі своїм народом, які зручніше і краще всього виражати за допомогою пісні такої як гімн. Гімни бувають різні, наприклад, існують військові, революційні та релігійні, але зазвичай люди звертають увагу лише на державні гімни. Державний гімн – це один з державних символів, урочистий музичний чи музично-поетичний твір, який використовується у випадках переважно передбачених законодавством: перш за все при громадських святкуваннях, заходах, державних святах, церемоніях і ритуалах. Символічність гімнів можна пояснити на прикладі нашої держави, коли в Україні лунає гімн, то слід стояти струнко та схилити голову, а чоловіки, зазвичай, кладуть руку, згорнувши в кулак, на серце.

Пояснити те, чому державні гімни називають дзеркалами народу доволі не складно. Розглянемо це на прикладі нашої держави. Історія створення українського гімну починається 1862 р., коли український етнограф, фольклорист і поет Павло Чубинський написав вірш «Ще не вмерла Україна». Як свідчали його сучасники, восени 1862 р. на одній з вечірок у П. Чубинського сербські студенти, які навчалися в Київському університеті, співали патріотичну пісню, в якій згадувався цар Душан і в приспіві були слова «серце бије и крв лије за своју слободу». П. Чубинському пісня дуже сподобалася і він раптом подався в іншу кімнату, а через півгодини вийшов звідти з готовим текстом пісні «Ще не вмерла Україна», яку тут же проспівали на сербський мотив. Деякі дослідники вважають, що на написання також вплинули мотиви мазурки «Єще Польска не згінела», яка згодом стала польським гімном. «Марш Домбровського» на той час був популярним серед народів, що боролися за незалежність. Зокрема на мотив цієї польської пісні словацький поет Само Томашек написав пісню «Гей, Слов'яни», що була гімном Югославії в 1944–2003 рр. Інша відома версія цієї пісні – болгарська «Шуми Марица», яка стала гімном Болгарії в 1886–1944 рр.

Цікавим є те, що вперше авторство вірша «Ще не вмерла Україна» було присвоєно Тарасу Шевченку. Водночас, коли стало відомо ім'я справжнього автора «возмутительной песни»,

його одразу ж заслали в Архангельську губернію [2, с. 419]. Насамперед, текст гімну належить П. Чубинському, а музику написав Михайло Вербицький, що був одним з перших композиторів-професіоналів Галичини, яскравий представник національної композиторської школи. У 1863 р. він написав свою мелодію на вірш П. Чубинського «Ще не вмерла Україна», яка нині відома як Державний Гімн України. Одразу після написання вірша П. Чубинським його також поклав на музику друг і однодумець автора М. Лисенко. Створена на його мелодію пісня набула певного поширення на Наддніпрянщині й час від часу звучала до початку ХХ ст. Згодом музику до вірша П. Чубинського створив і К. Стеценко. Проте остаточно пісня-гімн «Ще не вмерла Україна» утвердилась у свідомості українського народу саме в співавторстві П. Чубинського і М. Вербицького.

Усім відомо, якою тяжкою історія нашої країни, а сам П. Чубинський, на момент написання вірша, перебував під впливом тодішньої національно-визвольної боротьби, і тому зміг написати настільки надихаючий і вселяючий віру в остаточну перемогу вірш. Варто зауважити, що популярність цього вірша, який ліг в основу державного гімну України, не завжди була однаковою. Озвучений вірш «Ще не вмерла Україна» досить швидко почав поширюватися як окрема патріотична пісня і набув найбільш широку популярність у західних областях України та серед українців за кордоном, а вже потім обхідними шляхами потрапив і до Наддніпрянської України. Цей вірш став символом єдності двох частин країни, розмежованої політичними кордонами, та духовного відродження України.

Нове життя пісні-гімну почалося вже на початку ХХ ст., коли в 1918 р. була створена Українська Народна Республіка. У ті роки вірш і музика до нього часто друкувалися в українських і закордонних виданнях. Гімн виконували духові оркестри і хорові колективи під час різноманітних свят. Такий гімн лунав під час Акту злуки УНР та ЗУНР 22 січня 1919 р. Багато років пісня «Ще не вмерла Україна» була гімном країни лише фактично, а офіційно вона набула державного статусу лише 15 березня 1939 р., коли стала гімном Карпатської України. Та ця держава проіснувала зовсім недовго і після її розгрому угорськими військами пісня «Ще не вмерла Україна» була

заборонена до виконання. Так само цей вірш був заборонений і в радянській Україні, що є цілком очевидним. Коли постало питання гімну в роки Радянського Союзу, «Ще не вмерла Україна» одразу відкинули. Керівництво вимагало, аби в новому гімні стверджувалося що Україна – держава, що входить до складу СРСР, що вона там «між рівними – рівна, між вільними – вільна» та обов'язково повинна згадуватися комуністична партія, яка веде Україну до «світлого майбутнього». Офіційним гімном України з 1945 р. було затверджено вірш М. Бажана і П. Тичини «Живи, Україно, прекрасна і сильна» на музику колективу під керуванням А. Лебединця [3, с. 590]. Так як тоді наша держава була у складі СРСР, то проглянувши текст та мотив цього гімну, багато істориків і патріотів нашої держави ставляться до нього негативно, бо він освітлює прорадянську ідеологію, а як відомо радянські ідеї протягом усієї нашої історії змушували нас страждати. Згодом, наша держава набувала самостійності. 16 липня 1990 р. Верховна рада УРСР ухвалила «Декларацію про державний суверенітет України», але питання державної символіки суверенної України тоді залишилося відкритим. 24 серпня 1991 р. Верховна Рада ухвалила «Акт про державну незалежність України», та лише через рік, 16 січня 1992 р., вийшов Указ Президії Верховної Ради України «Про Державний гімн України» [4, с. 423]. У березні 2003 р. було схвалено текст гімну, перший куплет якого і приспів були узяті з вірша П. Чубинського «Ще не вмерла Україна». Згідно з пропозицією тодішнього Президента України, Л. Кучми, перша строфа гімну була змінена: «Ще не вмерла України і слава, і воля» [5, с. 54].

Наша держава завжди героїчно боролася за свою незалежність, наші люди завжди потерпали від негараздів. Це і не дивно, бо Україна, що історично, що географічно перебуває на перетині світових геополітичних інтересів, глобальних торговельно-економічних шляхів і цивілізаційних процесів і є однією з гарячих точок на євразійському просторі, де перетворюється сучасність і зароджується нове майбуття світових взаємовідносин. В основному владою над нашою державою опікується росія. Наприклад, значна частина населення України народилася і зростала в державі, якої вже не існує – в Радянському Союзі. Це зумовлює особливості політичної соціалізації старшого покоління, яке, у свою чергу,

впливає на соціалізацію молоді. Серед політичної еліти України вихідців із СРСР більшість, тобто більшість тих, хто в старі часи боровся з будь-якими проявами націоналізму. У зрусіфікованих містах радянської України представників інтелігенції, які спілкувалися українською мовою, підозрювали в тому, що вони є націоналістами («буржуазними націоналістами»). Українська мова інших груп населення (робітників, селян) сприймалась як прояв безкультур'я, селянщини. Люди, які розмовляли українською мовою (усвідомлюючи це чи ні) знижували свій соціальний статус, повинні були миритися до певної міри із зневажливим ставленням до них. Варто ще згадати те, що відбувалося знищення мільйонів безвинних людей у Радянському Союзі в 1920–1940 рр. тоталітарною системою, створеною Сталіним. У результаті політики і практики сталінського тоталітарного режиму з усіх республік СРСР найбільше постраждала Україна. Сталін і його оточення проводили жорстоку, послідовну політику ліквідації передусім будь-якої опозиції, а також усіх тих, хто міг сумніватися щодо правильності генерального курсу партії більшовиків на чолі з її вождем. Будь-яка тоталітарна система може існувати тільки спираючись на насильство, терор, репресії, страх і обман. Істотним чинником її функціонування виступає ідеологія, витончена пропаганда, яка видає брехню за правду. Найсильнішою зброєю Сталіна як диктатора було насильство як система і її основний елемент – терор, який зумів викликати всезагальний панічний страх. Ці факти свідчать про те, що бути патріотом було складно, але незважаючи на агресію росії багато українців просували проукраїнські ідеї в суспільство та боролися з радянським режимом. Наш гімн присвячено боротьбі, боротьбі нашої держави з агресорами. Він не втрачає актуальності й сьогодні. Початок неоголошеної війни російської федерації проти України є неприхованою агресією проти суверенної, незалежної держави і демонстративним порушенням міжнародних норм. Об'єктивна реальність вказує на невтішний висновок – ця війна для України та Українського народу є не лише світоглядним протистоянням чи цивілізаційним зіткненням, а також і війною за право бути, боротьбою за існування в повному і вражаючому розумінні цих понять. Незважаючи на всі негаразди, Україна буде, і увесь народ, коли

ми переможемо, збереться й покаже, що наш гімн – дзеркало народу.

Список використаних джерел

1. Ситник А. А. Гімн. *Юридична енциклопедія* : В 6 т. Т. 1 : А–Г / Редкол : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. С. 590.
2. Чисніков В. М. Чубинський Павло Платонович. *Юридична енциклопедія* : В 6 т. Т. 6 : Т–Я / Редкол : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2004. С. 349–350.
3. Кампо В. М. Гімн державний. *Юридична енциклопедія* : В 6 т. Т. 1 : А–Г / Редкол : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. С. 590.
4. Історія держави і права України : курс лекцій / В. М. Щербатюк (кер. авт. кол.) та ін. / За ред. В. М. Щербатюка. Київ : Фенікс, 2018. 496 с.
5. Дурнов Є. С., Кривицький Ю. В., Сокур Ю. В. Історія держави та права України: термінологічний словник. Київ : Гельветика, 2019. 192 с.

Хохлюк Віола Юрївна,

*здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:

*Федоровська Наталія Володимирівна,
старший науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем превентивної
діяльності та запобігання корупції
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ*

РОЛЬ ПРАВА В ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ

Право та демократична держава є взаємодоповнювальними поняттями. Слід зазначити, що лише за демократії у світі, хоча не у кожному разі, забезпечується поява законів, що формують правову державу. Демократія та право є таким чином універсальними соціальними цінностями,

які перебувають у тісному взаємозв'язку між собою. Причому демократія, як форма політичної та соціальної організації суспільства і держави, не може функціонувати, якщо вона не діє в рамках права та закону.

Демократія та право є динамічними явищами, які мають як спільні риси, закономірності розвитку та функціонування, і відмінності. Загальне, характерне для демократії та права, виражається в загальній природі, яка являє собою загально соціальну потребу в самоорганізації, самоврядування та саморегулювання, а також у необхідності упорядкування відносин між суспільством та державою. Поняття демократії має безліч інтерпретацій у роботах філософів, юристів, вчених-правознавців. Так, наприклад, концепція ліберальної демократії, основоположником якою є Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, має на увазі, що «в демократичній державі обов'язково мають реалізовуватись принципи пріоритету свободи особистості перед суспільством та державою, невтручання держави в особисте життя громадян, парламентаризм, поділ влади, верховенство права» [4, с. 52].

Концепція колективістської демократії є повною протилежністю ліберальної концепції, оскільки основною ідеєю тут є колективні форми життєдіяльності та розуміння прав і свобод; пріоритет держави над особистістю; загальна політична мобілізація [2, с. 2].

Демократія немислима за своєю природою поза правовою формою, а право набуває всебічного розвитку лише за умов демократичної держави. Демократія створює найбільш сприятливі умови реалізації права на здійснення влади народу та визнання прав людини найвищою цінністю в державі. Право відіграє значну роль у політичному процесі, що підлягає суворій юридичній регламентації. Поза нормативним правовим регулюванням демократія може мати зворотний ефект і перерости або в авторитаризм, або в тоталітаризм. Тобто по суті чим більше регламентований політичний процес, тим стабільніша демократія; що більше юридично фіксованих каналів політичної участі, тим ефективніше та повніше відбувається виконання інтересів суспільства та, отже, вищий рівень демократії у державі. При цьому, однак, слід зазначити неприпустимість спрощеного розуміння значення права у демократичній державі.

Незважаючи на те, що верховенство прав і свобод людини є ключовим принципом, а Конституція України [1] є гарантом дотримання прав людини та громадянина, деякі права людини можуть бути обмежені у процесі життєдіяльності. В умовах демократичної держави допускається обмеження прав людини, наприклад, запровадження особливих правових режимів (надзвичайний та воєнний стан).

У демократичній державі право виступає оцінним критерієм політики глави держави, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Прийняття будь-якого рішення компетентним органом влади здійснюється відповідно до законодавства та не допускає порушення прав, свобод та законних інтересів громадян демократичної держави.

Якщо будь-який документ порушує права громадян, то він може бути скасований, а громадяни держави мають право внести пропозицію щодо удосконалення та усунення недоліків у тому чи іншому рішенні представників влади у демократичній державі.

Не можна не відзначити, що «однією з ключових ознак демократичної держави є система стримувань і противаг, яка виражається у розподілі влади» [3, с. 21]. Даний принцип має на увазі незалежність гілок влади, кожна з яких у межах своєї компетенції здійснює управління державою та приймає певні рішення, які торкаються інтересів громадян демократичної держави. Для регулювання діяльності подібної системи управління необхідний жорсткий правовий інструментарій, який включає ряд правових приписів, що регламентують коло повноважень кожної з гілок влади. Встановлення такої системи управління передбачає створення масиву правових документів, суворе дотримання яких дозволить представникам влади не допускати порушення прав, свобод та законних інтересів громадян демократичної держави.

Базисом побудови демократичної держави є принцип законності, який проголошується у всіх нормативних правових актах. Це стосується і здійснення правосуддя, кримінального та адміністративного судочинства, і порядку розгляду звернень громадян, як способу самозахисту при вирішенні проблем, що виникають у громадянина.

Усі ці суспільні відносини, що виникають між представниками органів державної влади та народом,

ґрунтуються на правових нормах та регулюються відповідними правовими розпорядженнями, нормативно-правовими актами.

Тобто реалізація правових норм здійснюється в умовах розвиненої демократичної держави, де принцип законності дотримується неухильно, а існування демократичної держави відбувається тільки в рамках права та неухильного дотримання правових норм, спрямованих на реалізацію прав, свобод та законних інтересів громадян цієї держави.

Таким чином, сучасні уявлення про роль права в демократичній державі складається з трьох основних складових: 1) прав людини, ступінь реалізації яких зумовлює соціальний клімат у суспільстві; 2) демократії, як форми управління державою, в якій верховенство закону є умовою, що гарантує верховенство права і свободи людини і громадянина; 3) норм суспільного життя та їх виконання.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996; в редакції станом на 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 03.11.2022).

2. Кабанець О. С. До питання про деякі теорії демократії. *Держава і право: Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 58. С. 72–77.

3. Москальчук Ю. Г. Система стримувань і противаг як ефективний засіб досягнення взаємодії у роботі органів законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2020. Вип. 16. С. 19–23. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/archives/2020/16-2020/5.pdf> (дата звернення 03.11.2022).

4. Федоришина К. Криза класичної концепції ліберальної демократії в умовах сучасних викликів. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2021. № 24 (4). С. 48–55. URL: <https://doi.org/10.15421/172138> (дата звернення 03.11.2022).

Цяпало Євгеній Олександрович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Харченко Наталія Петрівна,
старший викладач кафедри теорії
держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЗАКОНОДАВСТВО: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ

Характерною рисою романо-германської правової системи, до якої належить також й правова система України, є нормативно-правовий акт. Зрозуміло, що різноманіття суспільних відносин, потребує різноманіття й нормативно-правових актів, що їх упорядковують. Говорячи про систему законодавства, мають на увазі сукупність нормативно-правових актів. Однак нормативно-правові акти мають різну юридичну силу, суб'єктів створення, сферу реалізації. Інколи виникають проблеми правореалізації норм права, адже й донині в правовій системі України відсутня легальна дефініція поняття «законодавство», а наукові погляди є неоднозначними.

У вітчизняній Юридичній енциклопедії «законодавство» визначається як система нормативних актів, якими регулюються суспільні відносини, і як головний засіб реалізації функцій законодавчої влади та основний метод здійснення правотворчої функції держави, що полягає у діяльності відповідних державних органів по розробленню, прийняттю і оприлюдненню законів та інших нормативних актів [1, с. 210].

Дослідження загальнотеоретичних праць у цій сфері [2–7]. дозволяє виокремити три основні підходи щодо визначення поняття «законодавство».

Відповідно до першого підходу, законодавство обмежується лише такими правовими актами, як закони.

Згідно з другим – до його складу входять нормативно-правові акти лише вищих органів державної влади (парламенту, глави держави та уряду).

Щодо третього, то законодавством охоплюються всі нормативно-правові акти, прийняті відповідно до своїх повноважень державними органами та органами місцевого самоврядування.

Слід зазначити, що термін «законодавство» за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок був предметом тлумачення Конституційного Суду України.

Як зазначається у Рішенні Конституційного Суду України, «термін «законодавство» досить широко використовується у правовій системі в основному у значенні як сукупності законів та інших нормативно-правових актів, які регламентують ту чи іншу сферу суспільних відносин і є джерелами певної галузі права. У законах залежно від важливості й специфіки суспільних відносин, що регулюються, термін «законодавство» вживається в різних значеннях: в одних випадках маються на увазі лише закони, в інших, передусім кодифікованих актах, – поняття «законодавство» включає закони, інші правові акти Верховної Ради України, акти Президента та Кабінету Міністрів України, а в деяких випадках – також нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади» [8].

Дослідивши всі аспекти цього явища, Конституційний Суд України вирішив, що терміном «законодавство», що вживається у частині третій статті 21 Кодексу законів про працю України щодо визначення сфери застосування контракту як особливої форми трудового договору, треба розуміти так, що ним охоплюються закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України і законів України [8].

Попри наявність тлумачення терміну «законодавство» Конституційним судом України, в законодавчих актах України, прийнятих останнім часом, все одно зберігається неоднозначне розуміння даного поняття законодавства. Саме тому вважаємо за необхідне розроблення та ухвалення окремого спеціалізованого нормативно-правового акту, де б чітко визначались дефініція та зміст поняття «законодавство». Навіть в законопроектах у цій сфері дане поняття так й законодавчо не

визначено. Така законодавча неурегульованість негативно впливає на правореалізацію, а також розуміння які саме нормативно-правові акти складають законодавство України.

Список використаних джерел

1. Шемшученко Ю. С. Законодавство. *Юридична енциклопедія* : у 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 1. С. 210–211.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. Харків : Консул, 2008. 656 с.
3. Лазарев В. В. Теория государства и права : учеб. для вузов. Москва : Спарк, 2004. 528 с.
4. Матузов Н. И., Малько А. В. Теория государства и права : курс лекций. Москва : Юристъ, 1997. 672 с.
5. Гусарев С. Д., Олійник А. Ю., Слюсаренко О. Л. Теорія права і держави : навч. посіб. Київ : Правова єдність, 2008. 270 с.
6. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
7. Коталейчук С. П. Теорія держави та права : навч. пос. для підг. до держ. іспитів. Київ : КНТ, 2009. 320 с.
8. Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 1998 р. № 12-рп/98 (справа про тлумачення терміна «законодавство»). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98> (дата звернення: 08.11.2022).

Черкас Катерина Шалвівна,
*здобувач ступеня вищої освіти магістр
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:*
Мінченко Ольга Василівна,
*професор кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

ДЕЯКІ ЗАУВАГИ ДО ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ДІЇ МИРНОГО ТА ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Як казав відомий нам Конфуцій: «Право і справедливість полягають у тому, щоб кожний мав і робив своє так, аби ніхто не мав чужого і не позбавлявся свого» [1], це висловлювання доводить нам, що права людини – є невід’ємною частиною протягом життя кожної особистості. У відносинах з виконавчою владою людина починає комунікувати вже з народження, адже без цього жодних інших прав не можна реалізувати, крім права на медичну допомогу. Більшість відносин, з котрими вступає будь-яка особа в повсякденному житті, зазвичай, відноситься до публічного адміністрування і, на жаль, сьогодні зіткнулось із введенням воєнного стану на території України. Є низка прав, які є обмеженими, в порівнянні з тими, що були дозволені до початку вторгнення агресора російської федерації, тому актуальним буде порівняти зміни, котрі відбуваються у такі часи.

Ідея прав людини полягає в тому, що кожен з нас не має значення, хто ми або де народилися, ми володіємо однаковими основними правами і свободами людини. Це не привілей, їх не можна дарувати, їх не можна позбутися, вони носять невідчужуваний і загальний характер. Поняття прав людини пройшло довгий шлях в історії протягом століть. У 1948 р. Елеонора Рузвельт заклала основи сучасного міжнародного права в галузі прав людини – вона заснувала «Загальну декларація прав людини», яка ґрунтується на принципі, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах, в даному документі міститься 30 статей. Визначальним є

недискримінація, право на життя та свободу, захист від катувань або рабства.

Права людини порушуються і ігноруються по всьому світу, основна проблема полягає в тому, що нелегко повсюдно домогтися дотримання прав і покарання правопорушників, незважаючи на свій авторитетний і загальнознаний статус. Проблеми в Україні з правами людини є не тільки у мирний час, але і завжди, коли йде війна. Надто важко зберегти стандарти дотримання прав людини. Ми мусимо розуміти, як нам зберегти свої базові права, такі як право на життя, право на вільне висловлювання думок та інші.

Сьогодні являється важливим розуміння суб'єктів захисту наших прав, а під час дії воєнного стану дійшли висновку, що необхідно знати обмеження, які застосовуються до населення України. «У сучасному світі укладено величезну кількість міжнародних договорів, направлених на захист осіб як у мирний час, так і під час збройних конфліктів. На жаль, ця кодифікація не призвела до більшої захищеності людини під час війни та не забезпечує у повній мірі захист їх прав від свавілля авторитарних режимів» [2]. Якщо роздивлятися чим регулюється захист прав людини, то до механізмів захисту слід віднести такі законодавчі документи, як: «Конституція України», «Загальна декларація прав людини (ЗДПЛ)», «Міжнародні договори», «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права», «Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права», «Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», «Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації», «Конвенція про права дитини» та інші. Тобто, це всі інституції створені для того, щоб наші права були захищені, а якщо все ж таки відбулось порушення прав людини, вони мають допомогти нам, компенсувати шкоду, якщо така є.

Найбільшим ефективним початком у захисті прав, виступають насправді суди, це окрема гілка влади поряд із парламентом і урядом. Вони незалежні та підкоряються лише закону. Також, важливу роль відіграють громадські організації, котрі мають незалежність від держави та здійснюють захист прав людини у судах, приходять на допомогу тим, чий права були порушені.

Під час воєнного стану обмежується багато прав людини, наприклад, цим може бути, коли правоохоронці чи військовослужбовці можуть здійснювати огляд телефону на предмет зйомки заборонених об'єктів та локацій, яких саме локацій це стосується та в якому порядку такий огляд має здійснюватися (зокрема, з рук, без вилучення девайсів тощо). Взагалі, нормативною базою, котрою людині необхідно користуватися являються: Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану», Закон України від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», Постанова Кабінету Міністрів України від 13 липня 2011 р. № 753 «Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану» та ін.

Досить важливим вважаємо розглянути даний аналіз, при розгляді даного питання: «Із появою більш могутніх засобів ураження та ускладненням збройної боротьби війна набуває все більш винищувального та руйнівного характеру. При цьому неухильно зростає чисельність жертв серед мирного населення. Так, у Першій світовій війні загинуло більше 10 млн. осіб, з яких 95% склали військовослужбовці та 5% – цивільне населення. У Другій світовій війні було вбито близько 50 млн. осіб, з яких 52% – військовослужбовці та 48% – мирні мешканці. А в локальних війнах і конфліктах 1945–2010 рр. втрати досягли 59 млн. осіб, із них близько 75% – цивільне населення. Такі жахливі втрати пояснюються не лише підвищенням ефективності засобів ураження, а головним чином, їх варварським застосуванням та порушенням прав людини під час ведення збройних конфліктів» [3].

Воєнний стан передбачає особливий правовий режим, який запроваджується в Україні, у разі збройної агресії. Населенню забороняється проведення виборів, масових зборів, акцій протесту, референдумів, внесення змін до Конституції. Над людиною встановлюються певні правила, котрі слід дотримуватися, а в разі їх порушення існує притягнення до кримінальної відповідальності. Прикладом являється запровадження комендантської години, введення трудової

повинності, примусове поселення, повний контроль над засобами зв'язку, обмеження вибору місця проживання, примусове відчуження майна та інше. «На даний час питання забезпечення та захисту прав людини, в тому числі і в умовах збройних конфліктів різного характеру, міжнародним співтовариством вже не розглядаються. Застосування державою збройних сил для наведення конституційного порядку на своїй території є крайнім засобом забезпечення громадського порядку, але в певних випадках лише його використання дозволяє державі захищати основоположні, невід'ємні права і свободи людини, в тому числі найважливіше право – право на життя» [1]. Але існують і ті права, котрі не можуть бути порушені, це: право на громадянство, на укладання шлюбу, на особисту недоторканність, право на житло, на справедливий суд, юридичну допомогу та захист, право на рівність та повагу до гідності особи.

Отже, держава повинна забезпечувати не тільки права, котрі зазначені у відповідних законодавчих документах, але і здійснювати належний їх захист, створення відповідних умов для реалізації прав людини, особливо під час дії воєнного стану. Як ми побачили, то Україні ще потрібно багато працювати над даним питанням та, можливо, користуватися досвідом країн Європейського Союзу, але не існує жодної країни, яка б мала бездоганну репутацію щодо дотримання прав людини.

Список використаних джерел

1. Права людини в афоризмах. Громадянська Освіта. URL: <https://osvita.khpg.org/index.php?id=1007570625>
2. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. Київ : ФОП Голембовська О.О., 2018. 208 с.
3. Welcome to Zhytomyr State University Library. Zhytomyr State University Library. URL: http://eprints.zu.edu.ua/23743/1/Ситняківська_C_PDF (ст. 1).

*Шевчук Єлизавета Віталіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДЕМОКРАТІЯ ЯК ОСНОВА ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Уже в середині 80-х, а особливо на початку 90-х років ХХ ст., людство відчуло, що знаходиться в час велетенських соціальних зрушень і змін, які й нині супроводжуються реальною необхідністю переоцінювання багатьох ідей, здобутків, цінностей. У духовному та соціальному вимірах до таких цінностей цілком слушно можна зарахувати й демократію як явище, навколо якого завжди точилися невпинні та принципові суперечки [1, с. 4]. Демократія – політичний феномен, розвиток якого відбувається одночасно з суспільними трансформаціями та обумовлюється ними. Влада народу знаходила первісне відображення ще в родовій або безпосередній, у військовій, поєднаній з деспотією, демократії. Проблеми демократії як політичного режиму, певних засад устрою та функціонування державної влади, системи цінностей і принципів перебувають у центрі уваги соціогуманітарних наук, особливо вони загострюються в часи глобальних політичних трансформацій («хвиль демократії»), які знову постали на межі ХХІ ст. у багатьох країнах світу та на різних континентах. Складність і суперечливість цих процесів спонукає до того, щоб пригадати досить точну та, по суті, афористичну її характеристику, надану відомим політиком і державним діячем минулого століття В. Черчиллем: «Ніхто й не каже, що демократія є ідеальною формою правління, швидше навпаки, але нічого кращого, на жаль, людство поки що не винайшло». Правові аспекти демократичної організації та діяльності державної влади були та залишаються стрижневими й для теорії держави та права. Водночас євроінтеграційні прагнення України, які є неможливими поза межами руху до стандартів

демократичної, соціальної та правової державності, актуалізували цю тематику у вітчизняній юридичній науці [2, с. 33].

Як відомо, демократія як спосіб політичної життєдіяльності полісу (міста-держави) та й сам термін «демократія» були започатковані у Стародавній Греції. На відміну від правління одного (автократія) та декількох (аристократія), демократія розглядалась як правління більшості, що мала б охоплювати бідних і неосвічених людей. У часи розквіту демократії на центральній площі Афінів збиралося близько 5 тис. осіб для прийняття рішень із найважливіших питань. Проте слід розуміти й те, що «правлячий клас» античної демократії аж ніяк не міг бути реальною більшістю, оскільки не включав рабів, чужинців, жінок, які разом і становили переважну більшість мешканців полісу. Усе це сприяло негативній оцінці демократії видатними античними філософами – Платоном та Аристотелем, а також у цілому європейською політико-правовою думкою до кінця XVIII ст. [3, с. 251]. Зокрема Аристотель замість демократії як «неправильної форми» правління запропонував модель змішаного правління (політію). Змішане правління отримало свій розвиток за часів Стародавнього Риму у вигляді республіки, особливості устрою якої вбачалися в тому, що вся влада не могла належати нікому – ані одному, ані кільком, ані більшості, що мало б забезпечити пріоритет справи всієї спільноти. Якщо схилитися до сучасності, то серед найбільш загальних підходів до розуміння демократії виокремлюють її ліберальну та соціальну концепції. Ліберальна модель демократії, яка має англосаксонське коріння, акцентує на індивідуальних правах і свободах та практично зводить демократію до їх проголошення і захисту. Соціальна демократія, більш характерна для політичних режимів нинішньої континентальної Європи, звертається також до важливих питань справедливого розподілу соціальних благ серед різних суспільних верств і соціальних груп, соціального забезпечення та захисту громадян. Сьогодні питання народовладдя розглядаються як такі, що пов'язані передусім із практичними аспектами організації політичного та державного життя. Водночас широкий спектр наукового аналізу різних аспектів демократії, її характерних ознак і принципів зумовлений актуальною потребою формування сучасної концепції

демократичних засад, форм і методів функціонування державної влади, передбачає необхідність звернення до найбільш істотних моментів відповідної концепції [2, с. 34].

З позиції юридичного підходу важливим є акцент на тому, що демократичні засади організації та функціонування держави передбачають беззаперечне дотримання органами влади, їх посадовими особами, громадянами та їх об'єднаннями вимог чинного законодавства. У цьому сенсі не втрачає своєї значущості положення про те, що демократія в сучасній державі не може існувати без неухильного дотримання вимог законодавства, а режим законності, що спирається на повагу прав людини, є важливою передумовою та необхідною складовою реальної демократії. За сучасних умов демократична організація держави може бути охарактеризована як з погляду інтерпретації сутності демократії, яка акцентує на підзвітності тих, хто здійснює владу, тим, ким управляють (народу), так і її конкурентної моделі, основним принципом якої є повсякденне та ефективне здійснення влади, схваленої народом.

Демократичний підхід, запозичений з арсеналу класичної доктрини, розглядається в контексті досягнення загального добра, надання народу можливості самому вирішувати питання державного й суспільного життя безпосередньо та через обрання підзвітних йому органів. На жаль, одним з найжахливіших прикладів є «демократія» колишніх росії, СРСР, країн так званого «соціалістичного табору». Для тих суспільств, у яких демократія проголошується лише демагогічно, обстоюється потужними пропагандистськими машинами, де громадяни не мають реальних можливостей, або не вміють і не спроможні користуватися нею у власних і суспільних інтересах, вона завжди є недоречною, виявляється предметом величезних спекуляцій з боку, передусім, влади. Демократія в ролі форми держави передбачає й визнання самоврядних прерогатив громадянського суспільства, яке спирається на це саме «сприйняття людей такими, якими вони є, а законів такими, якими вони можуть та повинні бути». Таким чином, найважливішою передумовою демократії виступає національна (політична) ідентичність та єдність, яка знаходить свій вияв як у суверенній територіальній державності, так і у розвинутих інституціях громадянського суспільства [2, с. 36].

Конституційність держави означає не лише узаконення

ефективної організації та здійснення державної влади, а й обмеження державної влади правом з метою забезпечення автономності громадянського суспільства. Як результат, суспільство функціонує як таке, що управляється державою, і є водночас самоврядувальною системою, а держава – як управлінська система, що водночас зумовлюється суспільними потребами та інтересами. Відповідно до цього народ повною мірою повинен сам керувати собою шляхом прямої демократії, натомість механізм представництва може використовуватися і для обмеження участі й контролю народу за здійсненням влади обраними представниками, збереження їх повноважень. Звідси теза про особливу значущість для народовладдя інститутів прямої демократії: референдумів, плебісцитів, народних ініціатив, форм безпосередньої політичної активності, поєднаних з використанням сучасних інформаційних технологій для забезпечення ефективною участі громадян у дискусіях та ухваленні відповідних рішень.

Референдуми як імперативні, так і консультативні, застосовуються, як правило, для вирішення найбільш важливих питань державного та суспільного життя. Наприклад, на Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р. був затверджений Акт проголошення незалежності України, на референдумі 16 квітня 2000 р. також виносилися питання конституційного реформування. Невідчужуваність народного суверенітету виключає розуміння установчої влади народу в ролі одноразового акту, після якого він нібито втрачає свій суверенітет. Розуміння демократії як народовладдя не допускає відмову від суверенітету народу, навіть якщо це здійснюється шляхом голосування чи інших демократичних процедур, у будь-якому разі й у такому випадку за народом як джерелом влади зберігається право повернути свої невідчужувані права.

Отже, демократія є найбільш відповідним підґрунтям правової держави, яка внаслідок своєї широкої соціальної опори дає змогу вирішувати не лише політичні проблеми суспільства, а й питання соціальної та економічної рівності. Натомість значна нерівність у суспільстві здатна істотно перешкодити демократичним процедурам формування загальної волі та спільних інтересів. Тому сучасна демократія спирається на середній клас, чітке прагнення суспільства до ліквідації необґрунтованої соціальної та економічної нерівності. Події на

межі ХХ ст. актуалізували питання про необхідність вивчення конкретних способів переходу до демократії. У такому контексті лібералізація розглядається лише в ролі вихідного етапу демократичних трансформацій, який лише передуює, власне, демократизації суспільства, пов'язується, головним чином, з розбудовою інституцій демократичного режиму. Водночас демократія саме в розумінні форми держави не може бути зведеною до єдиного та неповторного набору певних інститутів і механізмів, які підлягали б «експансії» в інші країни. Політичне різноманіття сучасного світу зумовлює своєрідний перехідний стан демократії, яку іноді називають «молодою демократією», змістові характеристики якої залежать як від ступеня наближення до загальноновизнаних демократичних принципів і стандартів, так і врахування конкретних соціально-історичних умов її розвитку, особливостей політичної та правової культури, національного державно-правового устрою, усталеного практикою функціонування управлінських структур [2, с. 39].

Список використаних джерел

1. Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика : навч. посіб. Київ : Вид. дім «Персонал», 2011. 230 с.
2. Петришин О. Демократичні основи правової, соціальної державності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1 (76). С. 32–41.
3. Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / О. В. Зайчук та ін. / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

*Щербина Єлизавета Сергіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

СИСТЕМА ЗАКОНОДАВСТВА: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Система права як комплекс взаємопов'язаних і взаємоузгоджених норм права, що згруповані у правові інститути, галузі та інші системні утворення й об'єктивуються в зовнішніх формах (джерелах) права, розвивається під впливом як внутрішньодержавних, так і міжнародних факторів. Саме вони впливають на формування основних тенденцій правового розвитку. Як відомо, термін «тенденція» (від лат. *tendere* – прагнути, направлятися) означає «напрямок руху чи розвитку чого-небудь» або ж як «спрямованість у поглядах чи дії, прагнення, наміри», властиві будь-кому або будь-чому. Натомість «розвиток» у тлумачних словниках трактується як процес росту; розквіт; поступ та ін. Правовий розвиток пов'язаний з формуванням нових позитивних властивостей, з прогресом, еволюцією, а тенденції розвитку – це спрямованість, рух щодо формування нових позитивних властивостей певного явища (системи джерел права). На сучасному етапі функціонування системи джерел права України можна виокремити низку основних тенденцій її розвитку [1, с. 246].

Так, спостерігається подальше урізноманітнення джерел права. В юридичній літературі все частіше ведуть мову про необхідність визнання судових прецедентів в якості джерела права України. Для цього є і певні законодавчі передумови. До прикладу, нині на прийняті нормативно-правові акти, які регулюють ці питання, зокрема: Указ Президента України «Про Порядок здійснення захисту прав та інтересів України під час урегулювання спорів, розгляду у закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України», Закон

України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про представника Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини і регіональне відділення Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини», Указ Президента України «Про деякі питання здійснення захисту прав та інтересів України під час урегулювання спорів, розгляду у закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України». У подальшому можливе впровадження в національний правовий простір джерел права Європейського Союзу (далі – ЄС). Активізації таких процесів сприяє ратифікація Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, а також прийнята у зв'язку з цим Постанова Кабінету Міністрів України «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони», в якій було затверджено план заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Так, сформульовано понад 1940 завдань з адаптації законодавства України до законодавства ЄС у таких пріоритетних сферах як політичний діалог, національна безпека та оборона; юстиція, свобода, безпека, права людини; інтелектуальна власність; санітарні та фітосанітарні заходи; митні правила тощо. Значна частина нормативно-правових актів уже зазнала змін у зв'язку із прийняттям Угоди про асоціацію та затвердженням Плану. Окрім того, були прийняті нові нормативно-правові акти. При цьому варто звертати увагу не тільки на рівень відповідності українського законодавства із законодавством ЄС за формою і змістом (формальний критерій), але також і на органічну відповідність українського законодавчого масиву європейським

нормам і стандартам, що знаходить свій вияв через правозастосовну практику, розвиток методів тлумачення нормативно-правових актів, застосування принципів права ЄС в українських судах, зміцнення незалежності вітчизняної судової системи, а також забезпечення ефективності при адаптації законодавства [2, с. 118].

При цьому відбувається таке уподібнення нормативно-правової регламентації під впливом європейських правових стандартів. У системі джерел права України визнаються міжнародні стандарти прав людини, закріплені в Загальній декларації прав людини, пактах про політичні, громадянські, економічні, соціальні й культурні права, міжнародних конвенціях про захист тих або інших категорій громадян (дітей, жінок та інших), Конвенції про захист прав й основоположних свобод, та в протоколах до неї, визнання юрисдикції Європейського суду з прав людини. Крім того, визнаються та реалізуються загальноцивілізаційні принципи. Серед них верховенство права, свободи особи (неприпустимість свавільного втручання в особисте життя людини), непорушність права власності (свободи власності), свободи договору, свободи підприємницької діяльності, судового захисту порушеного права чи інтересу, засади розумності, справедливості та добросовісності тощо. Таким чином, до основних тенденцій розвитку сучасної системи джерел права України потрібно віднести: подальше урізноманітнення джерел права, зокрема, і використання судових прецедентів; впровадження в національний правовий простір джерел права ЄС; уподібнення нормативно-правової регламентації під впливом європейських правових стандартів.

Формування правової, демократичної держави в Україні вимагає якісної, ефективної та дієвої системи законодавства. Характерною рисою сучасної вітчизняної системи законодавства, що формується за умов інтенсивного розвитку і змін суспільства – це переобтяженість істотною кількістю законів, зокрема тими, що вносять зміни і доповнення. Така система потребує ревізії та забезпечення балансу в цьому нормативному масиві, синхронного розвитку всіх її елементів у межах цілісності. Усі ці питання потребують належної уваги та практичних рекомендацій. У вітчизняній юридичній науці часто й досі використовується поняття системи законодавства як

сукупності всіх нормативно-правових актів, що вже не відповідає сучасним реаліям. Адже нині в українському загальнотеоретичному правознавстві є сформованою теорія системи джерел права, що передбачає наявність відповідних підсистем: нормативно-актної, нормативно-договірної тощо, а в межах нормативно-актної – системи законодавства та системи підзаконних нормативно-правових актів.

В юридичній літературі висловлюється думка про те, що під системою законодавства слід розуміти комплекс нормативно-правових приписів, що містяться в законах, або комплекс належним чином упорядкованих законодавчих приписів, що об'єктивовані в законах, чи сукупність чинних законів певної держави. Серед важливих властивостей системи законодавства виокремлюються такі як: наявність первинних елементів – законодавчих приписів, їх впорядкованість та об'єктивація в зовнішніх джерелах – законах; системна цілісність і збалансованість її частин та інших структурних утворень.

Окрім загальних властивостей, що притаманні законам (прийняття органом законодавчої влади, наявність особливого порядку прийняття, регулювання найважливіших суспільних відносин, наявність вищої юридичної сили), вони мають низку специфічних ознак, серед яких – стабільність і динамізм. Саме ці ознаки і забезпечують оптимальну модель збалансованості в системі законодавства. При цьому слід зазначити, що як у природних, так і в соціальних системах не буває нічого ні абсолютно сталого, ні абсолютно динамічного. Та й у юридичній літературі зазначається, що будь-які письмові джерела можуть бути як факторами захисту та стабільності права, так і суттєвих змін. Оптимальна збалансованість у системі забезпечується завдяки законотворчій діяльності, що спрямована на створення, об'єктивацію, зміну, припинення чинності законів, систематизацію законодавчих приписів. Важливою складовою законотворчої діяльності є дії, що спрямовані на створення, конструювання та коригування законів. У законотворчій діяльності дії щодо коригування законів здійснюються в порядку внесення змін і доповнень до них. І, ця діяльність, якщо вона здійснюється цілеспрямовано, повинна забезпечувати баланс між стабільністю та динамізмом, збалансувати систему законодавства. Варто зазначити, що

переобтяжена великою кількістю законів система^[1]_{SEP} законодавства може бути не лише неефективною, а й штучною та недієвою, а інколи й деструктивною. На створення такої системи впливають поспішність^[1]_{SEP} прийняття законів; відсутність належного наукового аналізу соціальних питань, що потребують правового врегулювання; неналежна правотворча техніка та технологія; відсутність професійних навичок законотворення та відповідальності за прийняття неякісних законів та інші. А забезпеченню збалансованості системи законодавства сприяє належне коригування законів, що здійснюється шляхом внесення змін і доповнень до них. Ця діяльність також має здійснюватися виважено, оскільки багато чисельні зміни та доповнення до законів, відхилення від реальних інтересів учасників суспільного життя можуть спричинити викривлення сутності та призначення законодавчого регулювання [3, с. 34].

Звідси слідує, що коригування законів, тобто внесення змін і доповнень до них, має здійснюватися лише за належних умов та в порядку, передбаченому в чинних законах чи регламентарних актах. При цьому, окрім техніко-технологічних вимог до законотворчої діяльності, слід дотримуватися і оптимальної частоти внесення змін і доповнень до законів, яка не є загрозливою для збалансованості системи законодавства. У державах, де створені закони про нормативно-правові акти, деякі питання щодо порядку внесення змін і доповнень фіксуються в них. Проте, видається, що основну загрозу для цілісності та збалансованості системи законодавства, а також для ефективності правового регулювання становлять не так часті внесення змін та доповнень як порушення техніко-технологічних правил здійснення такої діяльності, порушення принципів законотворчості діяльності або внесення змін та доповнень всупереч реальним потребам правового регулювання. Так, у системі законодавства України від 1991 р. створено понад 6300 законів, більшість з яких є нині чинними. З них 3695 законів, якими внесені зміни (та/або доповнення). Очевидним є те, що така інтенсивна законотворча діяльність щодо внесення змін і доповнень до законів призводить до збільшення питомої ваги законів, які часто не узгоджені з метою та загальними принципами правового регулювання, розбалансовує систему законодавства, порушує конструктивну

злагодженість її частин. Деякі положення щодо порядку внесення змін і доповнень, зокрема техніко-технологічні вимоги до законотворчої діяльності в частині коригування законів, як і до законів, якими вносяться зміни та доповнення знайшли відображення в низці вітчизняних регламентарних актів [4, с. 158].

Отже, у вітчизняній правовій науці й на теперішній час не сформована теорія коригування законів, відсутні наукові позиції щодо внесення змін і доповнень до законів. Положення, що зафіксовані в чинних правових актах, визначають деякі техніко-технологічні питання, але в цілому не дають можливості охарактеризувати всі параметри діяльності з коригування законів, не визначають її вплив на зміст закону, можливі відхилення від його мети, та принципів, які закладені в законі, не запобігають іншим законотворчим деформаціям. Це може змінити сутність і призначення закону, призвести до розбалансування системи законодавства в цілому, створити хибне уявлення про можливість урегулювання суспільних відносин. У дійсності, ті чи інші закони можуть виявитися муляжами, що не здатні забезпечити вирішення суспільних проблем, забезпечити інтереси учасників суспільних відносин.

Список використаних джерел

1. Оніщенко Н. М. Деякі дискусійні питання визначення категорії «джерело права» в сучасній юридичній науці. *Право України*. 2013. № 5. С. 245–253.
2. Пархоменко Н. М. Роль громадянського суспільства у захисті прав і свобод людини і громадянина. *Право України*. 2014. № 4. С. 116–125.
3. Оніщенко Н. М., Сіренко В. Ф., Пархоменко Н. М., Тарахонич Т. І. Актуальні проблеми забезпечення і охорони прав людини в Україні. *Правова держава*. 2014. Вип. 25. С. 16–43.
4. Тарахонич Т. І. Юридичний інструментарій теорії правового регулювання. *Актуальні питання конституційного розвитку незалежної України* : матеріали наук.-теоретич. конф. Київ : Інтерсервіс, 2014. С. 156–161.

*Якуніна Анастасія Сергіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Харченко Наталія Петрівна,
старший викладач кафедри теорії
держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ПРАВОВИЙ ВПЛИВ ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ: ОЗНАКИ ТА СПІВІДНОШЕННЯ

У сучасному світі упорядкування різноманітних суспільних відносин здійснюється за допомогою норм права. Завдяки чому доволі актуальними є напрями дослідження поняття, ознаки, відмінність правового впливу від правового регулювання.

Правове регулювання – це здійснюване державою за допомогою права і сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорона і розвиток [1, с. 256].

Ознаки правового регулювання:

1) правове регулювання – різновид соціального регулювання;

2) за допомогою правового регулювання відносини між суб'єктами набувають певної правової форми, яка має споконвічно державно-владний характер, тобто в юридичних нормах держава вказує міру можливої та належної поведінки;

3) правове регулювання має конкретний характер, тому що завжди пов'язане з реальними відносинами;

4) правове регулювання має цілеспрямований характер - спрямоване на задоволення законних інтересів суб'єктів права;

5) правове регулювання здійснюється за допомогою правових засобів, які забезпечують його ефективність;

6) правове регулювання гарантує доведення норм права до їх виконання.

Правовий вплив – це взятий у єдності та різноманітності весь процес впливу права на суспільне життя, свідомість і поведінку

людей за допомогою як правових, так і неправових засобів. Під правовим впливом потрібно розуміти дію права на свідомість і поведінку людей, а через них і на широке коло суспільних відносин за допомогою неправових (психологічних, ідеологічних, виховних та інших) засобів [2, с. 75].

Правовий вплив на людину здійснюється по двох каналах:

1) інформаційному – за допомогою правових норм до відома учасників доводиться позиція, яку займає держава стосовно дозволеної, необхідної або забороненої поведінки;

2) ціннісно-орієнтаційному – за допомогою права здійснюється засвоєння суспільством його цінностей, які напрацьовані людством і спадкоємна переходять з покоління в покоління [3, с. 216].

Правовий вплив багато в чому зводиться до інформативної та виховної ролі права, підсилити яку можуть пропаганда правових знань, система широкої юридичної освіти.

Саме тому можна визначити, що правовий вплив є дещо ширшим правовим феноменом, правове регулювання. Зокрема, основні відмінності між правовим регулюванням і правовим впливом здійснюється за обсягом, за змістом, за механізмом реалізації права тощо.

За обсягом:

– предмет правового впливу об'ємніше (ширше) предмета правового регулювання – його складають відносини, які не регулюються правом, але на які поширюється дія права;

– за змістом:

– у правовому впливі не завжди є точний юридичний захід (крім норм права, він містить у собі інші соціальні засоби і форми впливу на поведінку людей), тоді як у правовому регулюванні він є обов'язковим (регулювання відбувається за допомогою певної правової норми).

За головними особливостями свого змісту правовий вплив є не специфічно правовим, а загальним, в якому діє не право як сукупність норм, а «дух» права, просліджується вплив права на систему суспільних відносин, потенціал психічного складу особи, її правову свідомість і культуру. Коли зміст права проходить через свідомість людей, вона стає правосвідомістю. Люди повинні поводитися однаково в однотипній ситуації, якщо право встановлює певні правила поведінки. Виробляється стандарт поведінки, формується загальна нормативна культура

як безпосередня передумова законослухняності громадян. Це і є правовий вплив на поведінку людей.

За механізмом реалізації права при правовому регулюванні право реалізується через його механізм – систему правових засобів і форм (норми права, правовідносини, акти реалізації і застосування норм права та ін.), тоді як правовий вплив здійснюється за допомогою системи неюридичних засобів – ідеологічних, психологічних, інформаційних та інших механізмів [4, с. 212].

Зокрема, Л.Л. Лепех констатує, що «...у сучасній юридичній літературі зазначається, що оцінка ефективності реалізації законів зводиться до визначення міри досягнення нормативних цілей; типових порушень законів і їх причин, а також до вироблення заходів щодо їх усунення. Відповідно до цього, серед необхідних дій з оцінки ефективності реалізації закону виділяють такі: а) зіставлення норми, як моделі, з фактичними результатами у сфері, яку вона регулює, за певними показниками; б) виявлення причин порушення закону (власне законодавчі помилки або колізії, незнання закону, спотворення змісту, невикористання повноважень, втручання до компетенції інших організацій, порушення прав громадян, погана робота державних органів, протиправні дії); в) встановлення фактів бездіяльності закону; г) характеристика негативних побічних наслідків реалізації закону; д) визначення впливу рівня законності на стан управління, господарську діяльність, на поведінку людей; е) вироблення заходів щодо усунення відхилень від закону й удосконалення правозастосовної діяльності щодо внесення змін, доповнень або скасування положень закону» [5, с. 68].

Отже, наразі відсутня термінологічна визначеність категорій «правовий вплив» та «правове регулювання», недостатньо розроблено форми їх співвідношення та лише фрагментарно досліджено об'єктивні суперечності, що впливають на ефективність правового регулювання чи правового впливу.

Список використаних джерел

1. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

2. Кривицький Ю. В. Механізм правового регулювання в сучасній теорії права. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 75–83.

3. Цвік М. В., Петришин О. В. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ вищ. навч. закл. Харків : Право. 2009. 584 с.

4. Теорія держави та права : підруч. / За заг. ред. доктора юридичних наук, професора, академіка НАПрН України О. М. Бандурки. Харків, 2018. 416 с.

5. Лепех Л. Л. Вимоги до правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. № 21. Ч. 1. С. 67–70.

Наукове видання

XII НАУКОВІ ЧИТАННЯ, ПРИСВЯЧЕНІ
ПАМ'ЯТІ АКАДЕМІКА В.В. КОПЕЙЧИКОВА

Матеріали
науково-практичної конференції
(Київ, 17 листопада 2022 року)

Відповідальні упорядники: Пендюра М.М.,
Кривицький Ю.В., Харченко Н.П.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
Дк № 4155 від 13.09.2011.

Підписано до друку 17.11.2022. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 16,5. Ум. друк. арк. 15,34.

Тираж 35 прим.
